

II

PREDRATNI RAZVOJ NAPREDNOG OMLADINSKOG POKRETA

Dušan Čalić

ANTIFAŠISTIČKI OMLADINSKI POKRET PRIJE RATA

PREGLED POLITIČKOG OSVJEŠĆIVANJA ZAGREBAČKE OMLADINE

U općim revolucionarnim gibanjima prvih godina poslije završetka prvog svjetskog rata rastu i revolucionarna gibanja omladine. U Hrvatskoj, a naročito u Zagrebu, formiraju se đачka vijeća, specifična forma revolucionarnog gibanja među đacima srednjih škola. Dobar dio studenata je politički neaktivan, dio je nacionalistički orijentiran, ali se formira i jezgra komunistički orijentiranih studenata. Već 1919. godine ti studenti osnivaju svoje udruženje — »Udruženje akademske socijalističke omladine«.

OSNIVANJE SKOJ-a

U listopadu 1919. organizira se »Savez komunističke omladine Jugoslavije« — SKOJ, i tako je komunistički omladinski pokret dobio i svoju jedinstvenu organizaciju. Dolazi do žestokog naleta na Komunističku partiju krajem 1920. godine, s takozvanom Obznanom. Partija nije spremna dočekala takav nalet monarhije i buržoazije režima. Između brojnih slabosti Komunističke partije, jedna je od glavnih bila nepravilan stav prema nacionalnom pitanju.

Rijetka je pojava toga perioda Josip Broz, koji ne samo da pravilno prosuđuje političke odnose u zemlji nego n anjihovoj osnovi formira adekvatnu partijsku politiku, i još više, bori se za njenu realizaciju. Njegovi pogledi i stavovi pobjeđuju na Osmoj konferenciji partijske organizacije Zagreba, održane koncem veljače 1928. Partijska organizacija Zagreba postaje najjača i najuglednija organizacija unutar KPJ.

Sve se to odrazilo i na kretanja unutar naprednog omladinskog pokreta. I u njemu je bilo lutanja. Mjesni komitet SKOJ-a Zagreb prvotno je osudio Osmu konferenciju zagrebačke partijske organizacije, da bi kasnije toj istoj konferenciji dao podršku i svoj prvobitni stav osudio kao oportunistički. Radnička omladina okuplja se u prvom redu oko sindikata, i u njegovim okvirima, ili vezana uz njega raznim formama okupljanja, djeluje kao revolucionarni pokret.

Režim napada napredni studentski pokret raznim metodama. Najteži su za studentski pokret bili nasrtaji na autonomiju Sveučilišta d zabrana studentskih udruženja. U akcijama borbe protiv režima studenti su povezani s radničkom omladinom. Kada režim studentima marksistima zabrani njihov klub,

oni osnivaju novi i nastavljaju rad. Poslije zabrane Kluba studenata komunističkih — osnovan je 1922. godine Galilejev klub, pa Klub studenata marksista, -polulegalno priznat 1923. godine, zatim — Studentski sociološki klub, osnovan 1931. godine, — Akademski filozofski klub, osnovan 1934. godine, — Opće studentsko kulturno udruženje »Svjetlost«, osnovano 1935. godine, te Kulturno udruženje studenata pacifista, »KUSP«, osnovano 1936. godine.

Čitav sistem terora, provoden od strane režima poslije donošenja Obznane 29. XII 1920, još uvijek nije, po ocjeni vladajućih, bio dovoljno efikasan u gušenju revolucionarnog i demokratskog gibanja u zemlji. Monarhija, oslobođena na velikosrpsku buržoaziju, kreće u još brutalniji obračun sa svime što je napredno. Izvršen je 1928. godine atentat na Stjepana Radića i druge poslanike HSS-a u Skupštini. Režim hapsi i mučki ubija organizacionog sekretara CK KPJ Đuru Đakovića i sekretara Crvene pomoći Nikolu Hećimovića. Josip Broz u poznatom »bombaškom procesu« biva osuđen na pet godina robije. Teror je zaista strašan. Samo u 1929. godini u zatvorima je izvršeno 59 ubojstava. U takvim teškim uvjetima partijsko rukovodstvo donosi pogrešnu i pogubnu odluku o oružanom ustanku studenog 1929. To je dobar izgovor režimu da se još strašnije okomi na kadrove revolucionarnog pokreta.

Ipak, uz sve teške gubitke, Partija i SKOJ bore se i dalje. Opasnost fašizma sve brže raste. Trebalo je pronaći šire, snažnije i uspješnije Oblike borbe. Već na Osmoj partijskoj konferenciji Zagrebačke organizacije pobijedila je linija Josipa Broza da Partija i SKOJ moraju svakodnevno živjeti s radničkim masama, u prvom redu s industrijskim proletarijatom. Iz njihovih redova regrutirat će se revolucionarni kadrovi. Komunisti upornom borbom osvajaju pozicije u URSS-u — Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu. U Zagrebu osvajaju Mjesni međustrukovni odbor URSS-a, a 1936. godine i odlučujuće pozicije u pokrajinskoj upravi URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju. U Evropi se fašistička Njemačka i Italija pripremaju za rat. Fašistička avet nadvija se sve više nad Evropom, pa i nad Jugoslavijom. Nastaje nova situacija, koja traži i odgovarajuću strategiju i taktiku revolucionarnog radničkog pokreta.

STVARANJE NARODNOG FRONTA I JEDINSTVENOG OMLADINSKOG ANTIFAŠISTIČKOG POKRETA

Odgovarajuću strategiju i taktiku antifašističke borbe daje VII kongres Komiinterne, održan 1935. godine u Moskvi. Kao što znamo, osnova revolucionarnog djelovanja radničke klase postaje okupljanje svih demokratskih snaga u borbi protiv rastuće fašističke opasnosti — kroz razne oblike Narodnog fronta i jedinstvenog omladinskog antifašističkog pokreta. Konkretizaciju te politike partijska organizacija Zagreba provodi proširenjem i aktivizacijom glavnog inicijativnog odbora Jedinstvene radničke stranke, kao protagoniste politike Pučke fronte. Politika Narodnog fronta omogućava Partiji da širi krug svojih pristalica i sljedbenika novim oblicima i sadržajima borbe: borbom protiv profašističke politike, borbom za rješavanje nacionalnog pitanja; za demokraciju i građanska prava; za bolje ekonomske uvjete rada i života svih radnih ljudi, za oslonac na SSSR itd.

Ali u isto vrijeme, 1936. godine, pobuna generala Franca u Španjolskoj protiv legalne narodne vlade ubrzava koncentraciju fašističkih snaga u svi-

jetu, pa i u Jugoslaviji, te prema tome i u Zagrebu. Najglasniji su reakcionarni studenti, hrvatski nacionalisti Zagrebačkog sveučilišta, zvani frankovci. Oni su odlučili da bojkotuju svaku zajedničku akciju sa studentima ljevičarima i pristalicama HSS-a u borbi za bolje uvjete studiranja. Studenti frankovci proklamiraju kao osnovnu metodu svoga djelovanja — teror. To javno saopćavaju putem letka travnja 1936. Frankovci sabotiraju svaku suradnju sa studentima iz Beograda i Ljubljane. Tako se polarizacija na Zagrebačkom sveučilištu ubrzano odvija. Rastu demokratske snage, predvođene komunistima, ali su frankovci sve drzovitiji.

Ostri sukobi naprednih studenata i fašista izbijaju naročito kod izbora za uprave stručnih udruženja studenata. Komunisti ponajčešće podržavaju lijevo orijentirane liste studenata članova HSS, i tako uspijevaju da likvidiraju baze frankovaca u upravama većine studentskih stručnih udruženja. Ali to ne ide lako. Predsjednik HSS-a Vlado Maček ponajčešće sprečava suradnju studenata njegovih pristalica sa studentima ljevičarima. No i uz tu poteškoću, zahvaljujući širini politike Narodnog fronta, suradnja se i dalje razvija. Frankovci su sve izoliraniji, ali i sve agresivniji. Tokom 1936. godine, a naročito 1937. sukobi s frankovcima sve su učestaliji. Povodi su raznovrsni. Oglašava se i Ante Pavelić iz inozemstva izjašnjavanjem ustaškog pokreta za Hitlerov novi poredak, pozivajući ujedno pristalice u Jugoslaviji na pojačani teror.

ZLOČINI FRANKOVAČKIH STUDENATA

U takvoj teškoj situaciji, uz bjesomučni teror vlade Stojadinovića protiv svih demokrata, a naročito komunista, frankovci prelaze na otvorene zločine. Poslije uspješnog sprečavanja fašističkih akcija, frankovci 14. travnja 1937. u zasjedi dočekuju, u dvorištu Studentskog doma u Runjaninovoj ulici, mladog komunistu Krstu Ljubičića, studenta prava, i brutalno ga ubijaju ubodima noža. Proces njegovim ubojicama pretvorio je režim u lakrdiju. Ali zato se stanovnici Zagreba zgriže. Ispraćaj mrtvog tijela druga Krste iz Zagreba u njegov rodni Knin bila je neviđena demonstracija demokratskih snaga Zagreba, u prvom redu omladine. Zagreb nije imao takvog protestnog pogreba sve od ubojstva Stjepana Radića.

Kao srednjoškolac stupao sam u povorci ponosit i gord što sam član takve snage svjesnog naroda. Ali, od svega najdublje mi se usjekla slika, koju i danas nosim u sebi, a koja mi potvrđuje predodžbu o snazi i odlučnosti građana Zagreba da se do kraja bore protiv svih mračnih sila. Naime, kako smo kao povorka prolazili ulicama, 'postojani i odlučni, svaki prolaznik koga smo susreli, zastao bi, mirno skinuo šešir kao pozdrav ili naklonom glave nas pozdravio i s nama se solidarizirao. Digoh oči prema prozorima kuća kraj kojih smo prolazili. Sa svakog prozora promatralo nas je i s pozdravom ispraćalo nekoliko ozbiljnih lica svih uzrasta. Osjećao sam da smo svi mi — kolona koja ispraća mrtvo tijelo Krste, prolaznici na ulici, ljudi u stanovima i na prozorima — jedna združena porodica.

Širina politike Narodnog fronta dala je izvanredne rezultate. Ali, i mi smo postali još svjesniji — da dani sve žešćih sukoba tek dolaze.

Napredni omladinski antifašistički pokret bio je početkom godine 1936. nešto dezorijentiran i obezglavljen zbog pogrešnog i nepromišljenog raspu-

stanja SKOJ-a i njegovih ilegalnih grupa, u «težnji nekih partijskih i omladinskih rukovodilaca za neodređenim i razvodnjenim legalnim formama masovnog okupljanja napredne omladine. Ali se Ubrzo, već 1937. godine, SKOJ obnavlja i konsolidira, usvajajući konkretnije oblike borbe i rada revolucionarne partijske politike, odgovarajuće interesima, shvaćanjima i stremljenjima mladih. Dolaskom druga Tita na čelo Partije i rastom revolucionarnih stremljenja u zemlji otpočinje i kvalitetno novo razdoblje revolucionarne borbe u nas. Pogibija Krste Ljubičića postaje poziv za još odlučniju borbu protiv fašizma, zavjet svih mladih.

NAGLI RAST OMLADINSKOG POKRETA

Došavši na čelo Komunističke partije Jugoslavije 1937. godine, drug Tito se angažira i u pomoći organiziranju i rastu revolucionarnog omladinskog pokreta. Svakako, vidljivu ulogu ima Ivo Lolo Ribar, ali i niz drugih mladih, već iskusnih revolucionara. Nastavlja se politika suradnje i sa svim građanskim, demokratski orijentiranim organizacijama i grupama, iako to nastoje spriječiti rukovodstva građanskih partija. Sve se brojnija radnička omladina aktivira u radu na liniji Partije. Najviše ih se okuplja u strukovne sindikalne organizacije, u sportska i kulturna udruženja, u društvo »Prijatelja prirode«. U čitavoj zemlji, a prema tome i u Zagrebu, revolucionarni omladinski pokret stalno se razvija, obuhvaćajući sve veći broj raznih društava i povećavajući broj učesnika pokreta.

Revolucionarni pokret, na čijem je čelu radnička klasa, bogati se i širi rastom omladinskog pokreta, pokreta žena, i kroz razne forme aktivnosti sve šireg kruga intelektualaca. Pojavljuju se marksistički časopisi u kojima se razmatraju i teoretska pitanja, napredne novine, povremene publikacije.

Godine 1935. pokreću se dva najvažnija omladinska lista — »Glas omladine« (1935—37), ikoji je imao i »šegrtsku rubriku« s brojnim člancima i pismima radničke omladine, i »Novi student« (1935—40), koji je bio direktivni list studenata ljevičara na Zagrebačkom sveučilištu. Oba lista, kao i kasniji omladinski listovi kratkog vijeka — »Studentski list« (1940), »Put u život« (1940—41) i »Polet« (1940), odigrali su važnu ulogu u okupljanju i osvješćivanju napredne omladine.

Sve snažniji revolucionarni pokret postaje sve bogatiji novim formama borbe. Uz ranije oprobane oblike borbe, skupljaju se demokratski omladinci i u Mirovna vijeća, kao mobilizatori borbe protiv rastuće fašističke opasnosti, organiziraju protestne štrajkove protiv rastuće skupoće, protestiraju protiv osnivanja logora, hapšenja, raznih zabrana pojedinih demokratskih organizacija. Značajni politički događaji uvijek su povod za snažnije valove revolucionarnog gibanja. Ali i nastupajući fašizam, sa svojim snagama u Jugoslaviji, »podržavan od režima, sve je agresivniji. Bez obzira na određene suprotnosti između raznih fašističkih usmjerenja, kao i između otvorenih fašističkih organizacija i režima, svi su oni složni u borbi protiv revolucionarnog radničkog i omladinskog »pokreta. Tako »svakodnevno potvrđuju neminovnost bliskog sukoba revolucije i snaga kontrarevolucije u zemlji.

Zagreb zauzima jedno od ključnih mjesta u revolucionarnoj »borbi, a u njemu je također vidljivo mjesto zauzeo omladinski revolucionarni pokret. S u-

kupnim rastom snaga revolucije u Zagrebu raste i omladinski revolucionarni pokret iz godine u godinu. On se i organizaciono sređuje i proširuje. Održavaju se konferencije SKOJ-a i izabiru njegova rukovodstva. Na Zagrebačkom sveučilištu, osnivanjem partijske organizacije, studentski revolucionarni pokret postaje i organiziraniji i širi. Bez obzira na reorganizacije partijske organizacije, taj uspon razvoja je konstantan. Sveukupni demokratski i revolucionarni pokret u Zagrebu djeluje sve više organizirano i jedinstveno. Brojnije su demonstracije i mitinzi protiv sikiupoće i loših životnih uvjeta, u prvom redu radnika. Štrajkovi po tvornicama, za veće nadnice i bolje uvjete rada, dobro su organizirani i smišljeno vođeni. Proslave Prvog imaju sve su masovniji izraz (političkih stremljenja radnih ljudi. Rad kulturnih, sportskih i drugih organizacija, gdje ima komunista, sve izrazitije se očituje i kao politički opredijeljena aktivnost.

PRILIKE I BORBA UOČI RATA

U tom pogledu naiočito se ističu organizacije radničke i studentske omladine. Režim zabranjuje djelovanje takvih organizacija, a omladina osniva nove i nastavlja istim putem. Režim zabranjuje 1939. godine djelatnost poznatog Općeg studentskog kulturnog udruženja »Svjetlost«, ali mi imamo već zamjenu — Kulturno udruženje studenata pacifista — »KUSP«. Da bi oslabili napredni studentski pokret režim je prisiljen da ukida postojeće i da donosi nove, reakcionarnije uredbe i propise na Sveučilištu. Stručna studentska udruženja sve su izrazitija pod utjecajem komunista. Postala su preopasna za režim. Ukida se postojeća Uredba koja regulira njihov rad i izbor uprave, te donosi nova, sa ciljem da se kroz proporcionalni sistem onemogućiti potpuno rukovodstvo komunista u njima. Ali ni to ne pomaže. I kroz taj sistem komunisti osiguravaju vodeću ulogu u stručnim studentskim udruženjima.

Godine 1938. okupirana je čehoslovačka Republika. Partija je svjesna da se ista sudbina i nama sprema. Sve se snage Partije i SKOJ-a ubrzano mobiliziraju za otpor protiv fašizma. Organiziraju se prve oštre i javne protestne akcije. Brižno se okupljamo i šćemo 15. rujna 1938. na poznatom omladinskom šetalištu »Zrinjevac«. Ali, postaje jasno da su to novi »šetači«. U određeni čas zagrme parole protiv Hitlera i fašizma, a mi, omladinci i radnici, razbijamo njemački prometni ured »Deutscher Verkehrsbüro«. Bila je to poruka Hitleru da ćemo se protiv njega odlučno boriti.

Godine 1939. započeo je drugi svjetski rat. Odlučni sukob ubrzano se primiče. I režim je sve krvaviji. Osniva logore, hapsi i u njega šalje komuniste. Koncem 1939. režim šalje prve deportirce u zloglasni logor »Lepoglava«. Među prvima je i dvoje studenata, a kasnije ih je još i više.

Došla je i 1940. godina, godina posljednjih priprema za konačni obračun. Mi to ne znamo, ali nekako osjećamo. Svi smo u to intimno vjerovali. Na to nas je (upućivao život. Svaki od nas mogao bi dati svoju intimu, svoja vjerovanja, svoje dokaze da je konačni boj tu pred vratima. Ali je to i kolektivno mišljenje i uvjerenje. Konačno se to i javno manifestira. Bliži se Prvi maj, dan smotre svih naših snaga. To znamo mi, ali zna i neprijatelj. U pripremama je naročito aktivna omladina Zagreba. Zajedno — radnička, studentska, srednjoškolska omladina dobiva i posebne zadatke. Zakočiti tram-

vajski saobraćaj i pokazati svoju snagu i sve građane podsjetiti da je to naš dan. Omladina, s drugovima radnicima na tramvaju, savršeno izvršava zadatak. Tramvaji stoje, a kolone imanifestanata kreću na zbornu mjesto — trg pred kazalištem. Nastupa policija i započinju sukobi. Vode se po čitavom gradu. Najžešće je pred kazalištem; okršaji s 'policijom «traju gotovo čitav dan. Omladina je posebno borbeno. Zagreb je doživio veličanstvenu smotru snaga revolucije. Svi smo bili gordi.

UČESTALE DEMONSTRACIJE RADNIČKE I STUDENTSKE OMLADINE

Demonstracije protiv skupoće su učestale. Protestni mitinzi se održavaju na Trešnjevci, Trnju, Kanalu, ali i na Jelačićevom trgu (sada Trg Republike). Tražimo potpisivanje pakta o prijateljstvu sa SSSRom. Sve nas je više posvuda. Partija i SKOJ se sve bolje organiziraju. Održava se konferencija KP Hrvatske. Formira se Mjesni komitet SKOJ-a za Zagreb, a zatim se održava Zemaljska konferencija SKOJ-a i konačno, u listopadu, slavna Peta zemaljska konferencija Partije u Dubravi. Tito na toj konferenciji poručuje da će se slijedeća konferencija održati u slobodnom Beogradu. Svi smo u to vjerovali.

Profasistička vlada nastoji da naše aktivnosti najbrutalnije spriječi. Ali u tome ne uspijeva. Godine 1940. pripremamo mi studenti javnu proslavu Velikog oktobra, uvjereni da će to biti izraz naše snage. Ona je to i bila, kao nikada do tada. Na proslavu u dvoranu Obrtničkog doma u Ilici dolazi oko pet stotina studenata. Bila je to do tada «neviđena snaga demokratske i antifasističke studentske omladine, predvođene Članovima Partije i SKOJ-a. Režim se odlučuje na još žešću konfrontaciju. Hapsi oko 380 mladića i djevojaka od kojih je bio 351 student (prema pronađenom policijskom zapisniku s imenima svih uhapšenih). Dok su studenti tjerani u policijske zgrade, pjevaju ulicama Zagreba revolucionarne pjesme. Uhapšen je svaki student u dvorani Obrtničkog doma u Hici koji nije uspio umaći, a tih je bilo dosta. Neki su čak uspjeli pobjeći iz policijskih kola. Svakoga uhapšenog posebno ispituju, ali ne doznaju ništa, niti imena voditelja priredbe. Zabranjuju studentsko udruženje KUSP, pod čijim je okriljem proslava organizirana. Ali im je sada već uzalud.

Bliži se kraj 1940. godine. U studentskom domu »Josipovac«, kuli komunizma na Zagrebačkom sveučilištu u Gregorijančevoj ulici, okupili smo se na naše studentsko partijsko savjetovanje. Mijenjamo ime našem studentskom pokretu. Ime »Studenti ljevičari«, zamjenjujemo imenom »Narodna studentska omladina«. Mijenjamo ime da bi odgovaralo novom sadržaju. Poznato je da hrast, što je dublje ukopao svoje žile u dubinu zemlje i što ih je više razgranao, može uspješno da odoli svakoj oluji i svakom orkanu. On ostaje pobjednik. Tako je isto i s Partijom i sa SKOJ-em. Uspjeli smo da se duboko ugnijezdimo u narod i u omladinu. To smo stalno pokazivali.

Dolazi i 1941. godina i gotovo je «opipljiva neminovnost revolucionarnog obračuna. Režim raspušta klasne sindikate URSSJ već na prijelazu iz 1940. u 1941. godinu. Ali štrajkovi u «tvornicama još su brojniji. Značajna je snaga postao i ženski pokret. Putem svoga «lista »Ženski svijet« i »Društva za prosvjetu žena«, te ženske sekcije SBOTIČ-a, i kroz »Udruženje univerzitetski obrazovanih žena«, -pokret naprednih žena je masovan i «snažan.

SPREMNI ZA ORUŽANI OTPOR I REVOLUCIJU

Partija i SKOJ okupili su u krilu revolucije i sve studente Zagrebačkog sveučilišta rođene i porijeklom iz svih naroda Jugoslavije. U društvu »Brazda« djeluju studenti zavičajni u Bosni i Hercegovini, Slovenci su u »Triglavu«, Makedonci u »Vardaru«, Vojvođani u »Polit-Desančiou«, Crnogorci u »Lov-čenu«.

U matici revolucije sve su brojniji i snažniji pritoci ulijevanja novih revolucionarnih snaga. U siječnju 1941. godine održana je Pokrajinska konferencija SKOJ-a za Hrvatsku. Konstatirana je masovnost i borbenost naprednog omladinskog pokreta u čitavoj Hrvatskoj. Tako je i u čitavoj zemlji. Ali svima je nama jasno da je još malo dana do Hitlerova nasrtaja na Jugoslaviju. Sve se organizacije spremaju i za te dolazeće dane. Mjesni komitet SKOJ-a za Zagreb formira svoj sastav prilagođen ratnim uvjetima. To isto čini i Pokrajinski komitet SKOJ-a. Partijski komitet na Sveučilištu šalje one studente koji ne žive u Zagrebu kući u provinciju. Režim poduzima posljednji korak da spasi »postojeću vladavinu sipsko-hrvatsko-slovenske buržoazije u Jugoslaviji. Vlada pristupa Trojnom paktu 27. ožujka 1941. Čaša se prelila. Gnjev naroda izbija eruptivno. Najsnažnije u Beogradu. Radnici i studenti Zagreba slijede ih 29. ožujka. Sukob s policijom bio je žestok. Naredbodavci im zapovijedaju da se sprema na krvoproliće, pucanjem u nas demonstrante. To smo spriječili rasturanjem demonstracija u odvojene grupe, koje su čitavu večer i duboko u noći, kao manje grupe, demonstrirale širom Zagreba. I ovog je puta antifašistička omladina manifestirala svoju borbenost.

Njezina vodeća organizacija SKOJ porasla je od rujna 1940. do ožujka 1941. sa 17.000 na 30.000 članova. Uz masovnost, vječni ideal revolucionarnih pokreta, omladinski antifašistički pokret potvrdio se i kao borbeni udarni odred, spreman da ponese glavni teret rata i revolucije. Takav se potvrdio i u slavnoj Narodnooslobodilačkoj borbi 1941—1945. godine. To potvrđuju i sjećanja malobrojnih preživjelih ratnika revolucije, štampanih u ovoj knjizi. Sve ovo rečeno treba pomnožiti s djelima stotine tisuća omladinaca, naših drugova, koji su dali život za slobodu. Mi smo samo mali odjek snage našeg naprednog omladinskog antifašističkog pokreta i slobodarskog Zagreba.

NAPREDNI OMLADINSKI POKRET U ZAGREBU

ORGANIZACIONI OBLICI REVOLUCIONARNE OMLADINE

Omladinski napredni pokret u Zagrebu 1940. godine bilježio je krupne uspjehe, kalko među radničkom i srednjoškolskom omladinom, tako i među studentskom omladinom. Potkraj te godine imali smo dobro organiziranu skojevsku organizaciju među radničkom omladinom (osobito među učenicima u privredi), u svim srednjim školama i na fakultetima. Godine 1940. i u proljeće 1941. na posljednjim izborima napredni studenti na Zagrebačkom sveučilištu odnijeli su krupne pobjede. Skojevska i partijska organizacija s naprednim studentima preuzela je na svim fakultetima Zagrebačkog sveučilišta, osim na Pravnom fakultetu, rukovodstvo u studentskim udruženjima. To su činjenice koje su ukazivale na to da je opće raspoloženje omladine bilo izrazito antifašističko. Karakteristike tog lijevog pokreta bile su ne samo antifašističke već i revolucionarne, s obzirom na ciljeve koje je imao. Taj antifašistički i revolucionarni pokret organizirali su i njime rukovodili Komunistička partija i SKOJ. Idejni i programski ciljevi Partije bili su temelji na kojima se gradila platforma svih tih organizacija.

Organizacija SKOJ-a okupljala je omladinu preko raznih masovnih udruženja i sekcija. Te su omladinske sekcije bile osnovane u sindikatu i u tadašnjim takozvanim šegrtskim školama, u različitim udruženjima srednjoškolske omladine, kao što su bile literarne, kulturne i druge organizacije, a i u organizacijama studenata, sportskim, kulturnoprosvjernim i komunalnim društvima u raznim dijelovima grada.

ILEGALNA OMLADINSKA RUKOVODSTVA

Sva su ta udruženja predstavljala organizacione oblike kroz koje se odvijala aktivnost SKOJ-a. Međutim, sav taj rad bio je prekinut dolaskom okupatora i ustaša 1941. godine, kada su te organizacije bile zabranjene. Neke od njih su zabranjene i prije, krajem 1940. godine, na primjer, URSS-ovi sindikati.

Cjelokupnim radom napredne omladine u Zagrebu rukovodio je Mjesni komitet SKOJ-a. Skojevskom organizacijom na Sveučilištu rukovodilo je studentsko rukovodstvo koje je bilo izravno vezano za Pokrajinski komitet SKOJ-a Hrvatske. Na čelu tog rukovodstva bio je Vicko Raspor, koji je u PK SKOJ-a bio zadužen za studentsku omladinu.

Za radničku omladinu osnovan je i takozvani Mjesni međustrukovni odbor u URSS-ovim sindikatima, koji je preko omladinskih sekcija u pojedinim sindikatima (metalaca, tekstilaca, kožaraca, brijačko-frizerskih radnika, prehrambenih radnika i drugih) organizirao radničku omladinu. U to vrijeme bilo je u Zagrebu mnogo učenika u privredi. Velika većina njih bila je obuhvaćena skojevskim organizacijama kroz strukovne sindikate ili organizacije po školama.

Radom na srednjim školama rukovodio je Skojevski! srednjoškolski odbor, koji su činili studenti prve i druge godine fakulteta, uglavnom već tada organizirani članovi Partije. Na svakoj srednjoj školi postojala su odgovarajuća rukovodstva i razni drugi oblici legalnog djelovanja.

Mjesni komitet SKOJ-a Zagreba koji je rukovodio radom tih organizacija činili su: Joco Đaković, Milutin Baltić, Mojmir Martin, Tibor Zelinka i Buba Jančić. Neko vrijeme bili su u MK Ivan Delgalo i Mirko Bedek, student iz Hrvatskog Leskovca, koji je bio zadužen za rad u okolici Zagreba. Radničkom omladinom rukovodio je Milutin Baltić, koji je u isto vrijeme bio i predsjednik Mjesnog međustrukovnog odbora radničke omladine. Mojmir Martin bio je zadužen za rad u šegrtskim školama, Buba Jančić za rad sa srednjoškolskom omladinom, a Tibor Zelinka za rad u omladinskim društvima.

U toku 1940. godine dobio sam od MK SKOJ-a zadatak da radim i na organiziranju i širenju omladinskog pokreta i skojevskih organizacija u okolici Zagreba. Tako se uspjelo povezati sa skojevskim organizacijama na području sela Horvata. Skojevska organizacija u tom selu razvila se u masovan pokret omladine, a početkom 1941. ona je potpuno prerasla u partijsku organizaciju. Na području Zaprešića i Brdovca također je postojala skojevska organizacija, ali se ne sjećam imena druga koji je njome rukovodio. Omladinska organizacija je djelovala i na području Sesveta i šašinovaca. Na čelu te organizacije bio je Marijan Kos. Mislim da je prije njega tu organizaciju razvio student agronomije Josip Granda (njegov otac je bio u Hrvatskoj seljačkoj stranci). Centar te organizacije bio je u šašinovcu. Napominjem da sam pored rada s radničkom omladinom u MK SKOJ-a bio zadužen s grupom drugova za rad i s tim organizacijama i za organiziranje novih u ostalim dijelovima okruga.

LEGALNI OBLICI OKUPLJANJA OMLADINE

Poslije zabrane URSS-ovih sindikata situacija se izmijenila. Rad s radničkom omladinom postaje teži, jer smo ostali bez legalnog oslonca i određenih materijalnih uvjeta i prostorija koje smo do tada imali. U sindikatima se ranije odvajao intenzivan masovni kulturno-prosvjetni i politički rad. Zbog toga smo poslije zabrane URSS-a preorijentirali cjelokupni rad i osnovali rukovodstva za radničku omladinu po pojedinim rajonima u gradu i tako nastavili dotadašnji kontinuirani rad.

Već prije raspuštanja sindikata jedan od legalnih oblika okupljanja omladine bio je odlazak omladine na izlete, i to najprije u društvu »Priatelji prirode«, na Sljeme, Glaviou i na druga mjesta. Uskoro smo za radničku omladinu uspostavili ljeti stalne izlaske na rijeku Savu. Na livadama se omladina bavljala raznim igrama. Igrao se nogomet, a i kupali smo se. Na tom mje-

stu redovno se okupljalo mnogo omladinaca, uglavnom radničke omladine, a ponekad i mnogo više. Održavala su se obavezna politička predavanja i obavljao ostali idejno-politički rad.

Sjećam se da sam poslije okupacije došao u Zagreb da uspostavim neke veze. Bila je nedjelja. Drugovi su mi rekli da se još održava okupljanje omladine na Savi, bez obzira na okupaciju. Odmah sam otišao tamo i, zaista, našao sam sve drugove koji su mi bili potrebni. To je bilo u lipnju, nešto prije napada fašističke Njemačke na Sovjetski Savez.

Poslije naših akcija i masovnog terora ustaša koji je uslijedio, i taj oblik je napušten kao neprikladan. Pretežni dio tih omladinaca sudjelovao je u akcijama u kojima su neki poginuli, drugi su bili pohapšeni i poslani u logore, a ostali su otišli u partizane.

Ulomak Sjećanja iz zbornika *»Zagreb 1941—1945«*, Izd. »Spektar«, Zagreb, 1972.

RADNIČKI OMLADINSKI POKRET U ZAGREBU (Od 1935. do 1941.)

RAZGRANATOST OMLADINSKIH AKTIVNOSTI

Okupljanje i aktiviranje radničke omladine u klasnom sindikalnom i političkom pokretu u Zagrebu pred drugi svjetski rat usko je vezano s jačanjem aktivnosti KPJ i SKOJ-a na omasovljenju i djelovanju Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza (URSS) u borbi za veće nadnice, za bolje uvjete rada, za političke slobode, za mir i za obranu od nastupajućeg fašizma. Grad Zagreb, u to vrijeme već značajno industrijsko i zanatsko središte, bio je privlačan za nezaposlene radnike iz manjih mjesta te za seosku sirotinju, a posebno za omladinu koja je kao višak radne snage na selu bila prisiljena tražiti bilo kakvo zaposlenje u gradu.

Omladina sa sela dolazila je u Zagreb najviše u želji za izučavanje zanata, kao i radi drugih oblika zapošljavanja. Izučavanje zanata bilo je pretežno kod malih zanatlija koji su primali učenike (šegrt). Šegrti su se najčešće primali na stan i hranu, i tako su bili izloženi vrlo teškim uvjetima života i rada. Poslodavac je nastojao da iskoristi što više tu mladu radnu snagu. Za radno vrijeme nije se znalo, higijenski uvjeti bili su loši, hrana i stan također. Zbog toga se zanat morao izučavati četiri godine, da bi četvrta godina nadoknadila poslodavcu davanje stana i hrane. Izučavanje zanata trajalo je tri godine za one koji nisu bili kod svojih poslodavaca na stanu i hrani. Postojali su i šegrtski domovi, ali njih je bilo malo i u njima su uvjeti bili također teški. Pored dugog rada u radionici, šegrti su se koristili i kao pomoć gazdaricama u kući, za odlazak na pijacu, itd.

Na izučavanje zanata išlo se obično po završenoj osnovnoj četvorogodišnjoj školi, s prosječno 13 godina. Uz učenje zanata, šegrti su pohađali i takozvane šegrtske škole. U te se škole obično išlo na večer i nedjeljom do podne.

U takvim uvjetima života i rada trebalo je naći forme okupljanja šegrtske omladine i mladih radnika, izgrađivati ih i akciono osposobljavati za borbu za bolje uvjete rada i života. Istovremeno trebalo je tu omladinu klasno osvješćivati i idejno i politički uzdizati, te razvijati svijest o potrebi mijenjanja postojećeg i izgradnji novog, boljeg i pravednijeg društva. U tom cilju bio je zadatak članova KP i SKOJ-a, te svakog svjesnog odraslog radnika (kalfe), da što više omladinaca iz radionica i tvornica u kojima su radili, privuku u sindikat. Kroz URSS-ove sindikate prošlo je mnogo omladinaca, sudjelujući u raznim sekcijama, klubovima, radničkim čitaonicama, te sportskim i kulturnim društvima. Organizirani su zajednički omladinski izleti i na tim

izletima davale su se razne informacije i osnovna teoretska znanja omladini. Omladina koja je dolazila sa sela bila je pod utjecajem svojih roditelja i klera, odgajana u religioznom duhu i zato je prema njoj trebalo imati više umještosti i strpljivosti, nego prema omladini iz radničkih obitelji, da bi se klasno, idejno i politički obrazovala i osposobljavala za klasnu borbu.

OMLADINSKE SEKCIJE U URSS-ovim STRUKOVNIM SINDIKATIMA

Opisati život radničke omladine Zagreba tih godina, njezino organiziranje i aktivnost zahtijevalo bi čitavu knjigu. Zato navodimo samo neke načine okupljanja, organiziranja i rada omladine u tom značajnom historijskom razdoblju.

Oblici organiziranog rada radničke omladine i njezina aktivnost u Zagrebu u vremenu od 1935. do 1941. godine mogu se u osnovi podijeliti na dva perioda, i to: prvi period do 1937. godine, i drugi do 1941. godine, to jest do napada fašističkih sila na našu zemlju i početka oružane narodnooslobodilačke borbe.

Aktivnost radničke omladine u prvom razdoblju odvijala se najvećim dijelom u okviru strukovnih saveza URSS-a, te radničkih kulturnoprosvjetnih društava, zanatskih scenskih grupa, pjevačkih zborova i sportskih klubova.

Da bi se ta aktivnost pojačala i u nju uključio što veći broj mladih radnika i radnica, odbori URSS-ovih strukovnih sindikata pojačali su rad na formiranju, proširivanju i osposobljavanju omladinskih sekcija. Taj je rad već 1934, 1935. i 1936. godine dao veoma dobre rezultate.

Najveći uspjesi postignuti su u strukovnom sindikatu metalaca, kožaraca, tekstilnih, drvodjelskih, živežarskih i brijačko-frizerskih radnika, a zatim i drugih struka. Njihove omladinske sekcije brzo su obuhvatile većinu omladine. Sekcije su održavale sastanke, na kojima se raspravljalo o radnim i životnim uvjetima omladine. Aktivnost sekcija dolazila je naročito do izražaja prilikom održavanja štrajkova, kulturnoprosvjetnih priredbi, sportskih takmičenja, zabava i izleta, jer je u njima uvijek sudjelovala većina radničke omladine. Ona je u štrajkovima, demonstracijama i manifestacijama, naročito u povodu proslava 1. maja, energično istupala, ne kolebajući se u pogledu zahtjeva što su ih sindikalne organizacije postavljale poslodavcima. Omladina je vršila stražarsku službu prilikom štrajkova, pazeći da policija, provokatori i štrajkbreheri ne izvedu nešto, što bi vlastima omogućilo da zabrane ili silom uguše štrajk. Ovakvih primjera bilo je u Tekstilnoj tvornici »Han i Nettel«, i to u više navrata, a naročito je bio uspješan štrajk iz 1937. godine. Slično je bilo i u nekim poduzećima metalske struke, zatim na željeznici, među živežarskim radnicima i tekstilcima.

Organiziranost i odlučnost radnika u borbi za »svoja prava došla je naročito do izražaja kod radnika u Tvornici kartonaže Kovačić. To je potrebno posebno istaći, jer su većinu zaposlenih u tom poduzeću činila djeca od 12 do 15 godina. Zahvaljujući dobroj organizaciji ovih mladih radnika, te pomoći partijske i sindikalne organizacije, a posebno omladinske akcije iz Tvornice »Han i Nettel«, koja se nalazila u istoj zgradi, štrajk je u potpunosti uspio. Uprava poduzeća bila je prisiljena da prihvati zahtjeve radnika. Sličnu ulogu odigrala je radnička omladina i prilikom štrajka u Tekstilnoj tvor-

ndei »Ivančica« 1939. godine. Tu je u URSS-u bilo organizirano oko 80 posto zaposlenih radnika, a omladina gotovo sva. Štrajk je u tvornici trajao skoro šest tjedana, a značajan je po tome što je tokom njega došlo do veoma oštrog sukoba radnika s policijom. Radnici su svoje položaje branili kame-njem i raznim drugim predmetima, a policija je upotrijebila vatreno oružje. Detektivi su u vrijeme štrajka uhapsili devet najistaknutijih radnika, od kojih su neki kasnije izvedeni pred sud, a dva su dobila izgon iz Zagreba u trajanju od tri godine. Ipak, štrajk je i pored terora policije i vlasti, te raznih intriga poslodavaca, završio potpunim uspjehom.

KULTURNA I SPORTSKA DRUŠTVA

Kao i u štrajkovima, aktivnost radničke omladine dolazila je do izražaja i u kulturnoprosvjetnim društvima i sportskim klubovima. Međutim, koliko je bilo važno da omladinci i omladinke istupaju kao glumci, recitatori, pje-vači i takmičari u sportskim natjecanjima, toliko je bilo značajno što su im prisustvovali i kao publika. Izvodeći djela naprednih pisaca, oni su među omladinom širili ne samo kulturu nego i spoznaju o nepravdi kapitalistič-kog dpuštva, o teškom položaju radnika i seljaka i o potlačenom životu na-roda uopće. S druge strane, glasnim odobravanjem i parolama naprednog sadržaja, oni su kao gledaoci pozdravljali sve ono što se izvodilo na pozor-nici, ja odnosilo se na borbu radničke klase i naroda za njihova prava i slobodu. Slična situacija bila je i prilikom sportskih natjecanja, gdje su rad-nici bodrili svoje klubove i sportske ekipe. Time su oni svoje oduševljenje pre-nosili i na ostale građane koji su prisustvovali sportskim priredbama, pa su i na taj način stvarali atmosferu koja je išla u prilog radničke klase.

Kulturne priredbe, prosvjetna i druga odgojno-obrazovna predavanja, sportska natjecanja i izleti u prirodu omogućavali su radničkoj omladini da se povezuje sa školskom omladinom, studentima i omladinom iz kvartova grada. Posebnu ulogu u tome imali su skojevci. Međusobna pomoć u izvršava-nju raznih zadataka, stvaranje borbenog raspoloženja, bolje političko i ideo-loško obrazovanje bili su uz ostalo i posljedica međusobne suradnje i uspo-stavljanja sve čvršćih veza između radničke, đачke i studentske omladine. Jačala je spoznaja o porastu snage revolucionarnog radničkog pokreta uopće, a time i naprednog omladinskog pokreta.

Pored omladinskih sekcija, društava i klubova, organizirani rad s radnič-kom omladinom proširen je i preko šegrtskih škola, u kojima su formirani omladinski aktivni. Taj oblik rada na okupljanju, aktiviranju i uzdizanju klasne svijesti radničke omladine dao je također vidne rezultate.

Istovremeno su pod rukovodstvom SKOJ-a osnivane omladinske organiza-cije u obliku raznih kulturnih, sportskih i drugih društava i klubova po mje-stu stanovanja, to jest po kvartovima. I taj je oblik organiziranog rada s omladinom bio sve uspješniji. U to su vrijeme osnovana brojna takva dru-štva i klubovi. Na Trešnjecvki je formirana Trešnjevačka kazališna omladina, zatim razna komunalnoHprosvjetna društva na Ciglenici, u Kustošiji, pa »Mla-dost« u Trnju, »HOČ« (Hrvatska omladinska čitaonica) u Maksimiru, u Be-reku i u drugim dijelovima grada.

MJESNI MEĐUSTRUKOVNI OMLADINSKI ODBOR

Radi što uspješnijeg rada, te podizanja već širokih organizacionih i akcionih oblika i sadržaja «revolucionarnog radničkog omladinskog pokreta na viši nivo, formiran je 1937. godine. Mjesni međustrukovni omladinski odbor URSS-a u Zagrebu. Zadatak toga tijela bio je daljnje rasplamsavanje aktivnosti omladinskih organizacija, koordiniranje rada omladinskih sekcija pri strukovnim savezima i drugih omladinskih aktiva, društava i klubova, te pomoć njihovom svakodnevnom radu na osposobljavanju i uzdizanju omladine u svijesne radničke i komunističke borce. Članovi Mjesnog međustrukovnog omladinskog odbora URSS-a bili su: Nikola Šegota, Vinko Megla, Tibor Zelinka, Milutin Baltić, Mojmir Martin, Štef Škrnjug, Ivica Gretić, Ivo Königskecht, Leo Rukavina, Ante Dobrila, Stjepan Đureta, Ivan Korkut, Ivica Kranželić i drugi.

Već prije formiranja Mjesnog međustrukovnog omladinskog odbora, pored niza starijih drugova, veoma su mnogo radili s omladinom i omladinskim sekcijama, točnije rečeno, za omladinu su bili ispred sindikata i KP izričito zaduženi drugovi Dušan Mamula i Antun Cvetković. Dušan Mamula bio je metalac, a Antun Cvetković tekstilac. Oni su svakodnevno bili u kontaktu s omladinskim sekcijama, a kasnije i redovno svaki tjedan na sastanku Mjesnog međustrukovnog omladinskog odbora. Želimo posebno istaći da su Dušan Mamula (član CK SKOJ-a) i Antun Cvetković svoju ulogu organizatora radničke omladine Zagreba izvršavali odano, uporno i časno. Zahvaljujući njima mnogi su omladinci odgojeni i čvrsto vezani za radnički pokret i komunistički pokret, za našu NOB-e i socijalističku revoluciju.

Na sastanke Mjesnog međustrukovnog omladinskog odbora dolazio je i drug Joža Vlahović, nakon odsluženja vojnog roka 1939. godine. Također su povremeno na sastanke dolazili i pojedine akcije pomagali Josip Kraš, Rade Končar, Josip Cazi, Ivan Božičević, Ruža Turković, Joža Turković i druge ugledne ličnosti radničkog i komunističkog pokreta Zagreba.

Dušan Mamula i Antun Cvetković održavali su i posebne sastanke s Mjesnim međustrukovnim omladinskim odborom, radi produbljivanja znanja članova Odbora iz teorije marksizma i lenjinizma, kao i praktične borbe Komunističke partije. Tu se raspravljalo o držanju komunista pred policijom, o konspiraciji, o kombiniranju legalnog i ilegalnog rada, o povezivanju borbe radnika za njihove ekonomske zahtjeve s borbom za političke zahtjeve, o metodama legalne i ilegalne borbe, itd.

Rad Dušana Mamule i Antuna Cvetkovića bio je od ogromne koristi za revolucionarni razvoj radničke omladine Zagreba. Svojim odlučnim nastupom i bliskošću, svojim znanjem, borbenošću i ponašanjem oni su razvijali velike simpatije, ljubav i odanost omladine za radnički pokret i Komunističku partiju.

Omladinski aktivisti bili su usmjereni na proučavanje marksističkih djela i aktualne partijske štampe («Proleter» i «Srp i čekić»). To se usmjerenje postepeno prenosilo na širi krug radničke omladine. Radi toga bile su formirane veće ili manje grupe omladinaca, koji su zajednički prorađivali marksističku literaturu. Veoma široki krug radničke omladine čitao je socijalnu beletristiku i razne popularno-naučne brošure, slušajući istovremeno razna predavanja po strukovnim sindikatima. Mnogo se raspačavao i čitao le-

galni organ SKOJ-a »Glas omladine«, koji je izlazio od 1935. do polovice 1937. godine.

ŠIROKA AKTIVNOST

Aktivnost Mjesnog međustrukovnog omladinskog odbora i svih oblika organiziranosti radničke omladine bila je zaista široka i raznovrsna. Teško ih je sve nabrajati i opisivati. Evo nekih:

— Sve demonstracije koje su tada izvođene vezane su i za učešće omladine.

— Proslave 1. maja i slične akcije i aktivnosti također su bile redovito planirane u Mjesnom međustrukovnom omladinskom odboru i omladina je u njima imala vidnu ulogu.

— Razni oblici solidarnosti s borbom španjolskog naroda protiv fašizma (1936—1939. godine) bili su široko raspravljani u redovima radničke omladine. Aktivnost je bila veoma različita, od propagande i objašnjavanja, do učešća u sakupljanju Crvene pomoći, te aktivnosti vezane za odlazak dobrovoljaca u Španjolsku.

— Napad Hitlera na čehoslovačku 1939. godine izazvao je razne načine solidarnosti radničke omladine, sve do prijavljivanja u dobrovoljce.

— Svjetski omladinski kongresi za mir, održani 1936. u Ženevi i 1938. u New Yorku bili su predmet širokih rasprava, sastanaka i zborova radničke omladine, kao i raniji kongresi (1933, itd.).

— Za vrijeme djelovanja Stranke radnog naroda i Jedinštvene radničke stranke, te za izbore 1935. i 1938. godine, radnička omladina bila je također angažirana i aktivna u objašnjavanju i agitiranju za opoziciju.

— Omladinske sekcije bile su aktivne oko svih štrajkova koji su se tada vodili, a aktivnost se sastojala u dijeljenju poziva za sastanke, raznih proglašavanja, obilaska radionica i tvornica, učešća u štrajkaškim stražama, na propagiranju i rasturanju radničke štampe, brošura i letaka i sličnog.

— Omladinske sekcije u strukovnim sindikatima i Mjesni međustrukovni omladinski odbor poklanjali su veliku pažnju organiziranju kulturnoprosvjetne aktivnosti. U tom su radu omladini pružali znatnu pomoć komunisti dr Pavao Markovac, Ivan Curi i Bogdan Ević. Kulturnoprosvjetna aktivnost odvijala se u kulturno-umjetničkim društvima. Naročito je bila razvijena sekcija u društvu »Priatelji prirode«, a nakon njene zabrane u »Radničkoj-planinarskoj zajednici (RA-PLA-ZA).

— Mjesni međustrukovni omladinski odbor također je planirao i izvodio neke akcije s omladinom iz društava koja nisu organizaciono bila neposredno vezana za sindikat, kao što su bila »Mladost« u Trnju, »Ciglenica« na Trešnjevci, »Hrvatska omladinska čitaonica« (HOC) u Maksimiru i druga.

— Slično je bilo i u odnosu na omladinski pokret u srednjim školama i na fakultetima. Povremeno su se vršili dogovori oko zajedničkih akcija, pojedini drugovi iz škola i sa sveučilišta dolazili su u sindikate, a iz sindikata su odlazili u studentske organizacije i klubove. U sklopu takve suradnje uputila je radnička omladina Zagreba Nikolu šegotu kao svojeg delegata na

Mirovni studentski kongres, koji je održan u [proljeće 1940. godine na Kolarčevom univerzitetu u Beogradu.

Za razdoblje od 1938. do 1941. godine karakteristično je da je Hrvatski radnički savez (HRS), stvaran od Mačekove Hrvatske seljačke stranke kao protuteža URSS-a, pokušavao osnivati svoje omladinske sekcije i time razbijati jedinstvo omladinskog radničkog pokreta. U tome nije nikada uspijevaao. Pokušaji HRS-a za osnivanjem omladinskih sekcija redovito su se pretvarali, zaslugom budnosti i aktivnosti revolucionarne radničke omladine iz URSS-a, u mitinge i u potpuno razbijanje svih takvih nastojanja HRS-a.

OKUPLJANJE I POVEZANOST OMLADINE

Omladinske sekcije pri strukovnim sindikatima u početku svoga rada težile su da preko sekcija i preko šegrtskih škola okupe u prvom redu šegrtsku omladinu. U daljnjem razvoju omladinske sekcije sve su više okupljale ne samo šegre nego i ostale mlade radnike i radnice. Težište je bilo na stvaranju organiziranih uporišta i po većim radionicama i tvornicama, kao i na organiziranju omladinskih odbora za pojedine uže grupacije radničke omladine. Stariji drugovi, a pogotovo članovi KP i aktivisti strukovnih sindikata, stalno su pomagali taj rad među omladinom, što je bilo veoma korisno i plodno u revolucioniranju strukovnih sindikata, te «razbijanju socijaldemokratskog utjecaja i duha nekih pojedinaca u pojedinim strukovnim sindikatima.

Čitav ovaj smišljeni i organizirani rad vidno se odrazio na okupljanje i aktivnost zagrebačke radničke omladine u cjelini. U godinama 1937. do 1941. radnička omladina u poduzećima, u šegrtskim školama i u kvartovima bila je sve aktivnija u borbi za svoja ekonomska i politička prava. Tih godina još masovnije učestvuje u štrajkovima, tarifnim pokretima, proslavama 1. maja, demonstracijama i raznim drugim skupovima. Na taj način radnička omladina je ne samo sudjelovala s ostalim radnicima u borbi protiv režima i buržoazije, nego je svakodnevno pridonosila jačanju suradnje između organizacija sindikata, poduzeća, škola i kvartova. Ta je povezanost dolazila sve više do izražaja, a naročito se ispoljila prilikom isticanja zahtjeva omladine za bolji ekonomski položaj mladih radnika, za političke slobode, u borbi protiv nastupajućeg fašizma, te u direktnoj borbi protiv frankovačkih, proustaških i klerofašističkih omladinskih organizacija, kao što su bile »Hrvatski junak«, »Križari« i si.

Razne konkretne akcije radničke omladine bile su u to vrijeme gotovo svakodnevne. Od mnogih spomenut ćemo samo neke. Jedna od važnih bila je anketa o životu radničke omladine u Zagrebu, provedena 1940. godine. Anketni listovi podijeljeni su preko omladinskih sekcija URSS-a, omladinskih organizacija šegrtskih škola, te organizacija omladine u kvartovima. U toj akciji prikupljeno je 5.000 odgovora. Nakon toga pristupilo se sređivanju ispunjenih anketnih listova i analizi datih odgovora, što je sve trebalo objaviti u obliku brošure o ekonomskom, socijalnom i političkom položaju mladih radnika. Međutim, rat je onemogućio da se ovaj posao ostvari kako je bilo zamišljeno.

ŠEGRTSKI ŠTRAJKOVI

Prvog maja 1940. održan je štrajk učenika svih šegrtskih škola u Zagrebu, koje su toga dana imale nastavu, štrajk je potpuno uspio. Učenici su u toku štrajka isticali zahtjeve da se nastava odvija u okviru radnog vremena, da se učenici oslobode kontrole poslodavaca i da imaju pravo pristupa u organizacije koje štite radničke interese, pravo na socijalnu zaštitu, odmor i slično.

Istog je dana radnička omladina masovno sudjelovala u zboru na Poničvama, na kojem je govorio Rade Končar, kao i u demonstracijama u samom centru grada.

U jesen iste godine radnička omladina šegrtskih škola ponovo je stupila u štrajk. Taj je štrajk bio još uspješniji od prvomajskog. Učesnici su štrajkom ostvarili više zahtjeva, među kojima i neke koje su bili istakli i u prethodnom štrajku.

Učenici šegrtske škole na Kaptolu organizirali su štrajk zbog odluke školske vlasti da iz škole isključe učenika — omladinskog rukovodioca, Vinka Meglu. Štrajk je uspio i Vinko Megla nije bio isključen iz škole.

U jesen 1940. godine pred većim brojem šegrtskih škola održani su politički skupovi, na kojima su izvikivane parole za mir a protiv rata, za savez Jugoslavije sa SSSR-om, protiv fašizma, buržoazije i slično.

U to vrijeme pojačan je i rad protiv frankovaca, ustaša i klerofašista, koji su zahvaljujući tolerantnom odnosu vlasti pojačali svoj rad. I oni su nastojali da među radničkom omladinom pronađu pristalice i da ih privuku u svoje organizacije »Hrvatski junak«, »Hrvatski skaut«, »Križari« i slično. Dr Protulipac, vođa »Hrvatskog junaka«, pokušao je u jesen 1940. godine da i među učenicima šegrtskih škola forsira svoje organizacije. Na jednom takvom skupu, na kojem je dr Protulipac htio govoriti o ulozi i zadacima organizacije »Hrvatskog junaka«, ubrao mu se javno suprotstavio član Mjesnog komiteta SKOJ-a Mojmir Martin, ukazavši prisutnoj omladini da je »Hrvatski junak« fašistodčko-nacionalistička organizacija, da se ona nalazi u službi buržoazije i fašizma, i da je protiv radnika i -radnog naroda uopće. Nakon toga prisutna omladina počela je zviždati dr Protulipcu i njegova namjera je bila osujećena.

SNAŽAN REVOLUCIONARNI FAKTOR

Ovakvih i sličnih akcija bilo je i početkom 1941. godine. Rukovodeću ulogu u njima imali su članovi KP i SKOJ-a. Stalno pojedinačno i grupno proučavanje napredne informativne i naučne štampe, te materijala direktivnog karaktera, omogućilo je omladinskim aktivistima da bolje upoznaju političku situaciju i događaje koji su predstojali, da tako svakodnevno upozoravaju omladinu po tvornicama, školama i kvartovima na opasnosti što narodu i zemlji prijete od fašističkih sila. Pri tome su se naročito raskrinkavale razne nedemokratske mjere kojima su vlast i buržoazija istupali protiv radničke klase, među kojima je bila i zabrana, koncem 1940. godine, rada URSS-ovih sindikata i svih društava i klubova koji su radili pod njihovim Okriljem.

Neposredno pred napad fašističkih sila na Kraljevinu Jugoslaviju 1941. godine, velik dio radničke omladine Zagreba bio je uključen u napredni radnički i komunistički pokret. Zajedno s ostalom naprednom omladinom, a pod rukovodstvom Komunističke partije, radnička omladina je predstavljala snažan revolucionarni faktor grada Zagreba. Zbog čvrste organiziranosti i političke i ideološke izgrađenosti, utjecaj revolucionara Zagreba olsjećao se i daleko izvan grada. Članovi KP, SKOJ-a i sindikata odlazili su u radničke organizacije širom sjeverne Hrvatske, Banije, Korduna, Gorskog kotara, Like, Hrvatskog primorja, Slavonije i Dalmacije. Prenosili su u te krajeve ilegalni materijal, direktive i uputstva o tome što treba raditi u novim uvjetima. Na taj način Zagreb je dao svoj prilog razvoju i jačanju revolucionarnog pokreta u cijeloj Hrvatskoj.

Mjesni međustrukovni omladinski odbor i rukovodstva omladinskih akcija strukovnih saveza predstavljali su brojni aktiv, koji je bio izvor za članove i rukovodstva SKOJ-a i KP u Zagrebu, aktiv koji je bio u stanju okupiti za pojedine akcije više hiljada mladih radnika i radnica, aktiv koji je 1941. godine, u dane fašističkog napada na našu zemlju, pokazao visoku klasnu i nacionalnu svijest, te je bio gotovo bez iznimke nosilac i organizator INOB-e u Zagrebu i širom zemlje.

Sve navedene forme organiziranja omladine i razvijanje njezine proleterske svijesti i solidarnosti dale su velike rezultate. To se najbolje vidjelo u toku 1941—1945. godine, kada se radnička omladina Zagreba u ogromnom broju uključila u političku i oružanu narodnooslobodilačku borbu protiv fašističkih okupatora i njihovih domaćih sluga.

Zagreb je dao velik broj radničke omladine i ostalih radnika u redove narodnooslobodilačke borbe. Radnička omladina Zagreba se samoprijegorno i hrabro borila i ginula i na zagrebačkim ulicama, i u zatvorima i logorima i u odredima, brigadama i divizijama slavne Titove narodnooslobodilačke vojske.

Vicko Raspor i Rade Vlkov

ZAGREBAČKA SKOJEVSKA ORGANIZACIJA (Od 1939. do 1941.)

SJECANJA DVA ČLANA POKRAJINSKOG KOMITETA SKOJ-a

1. AKTIVNOST RADNIČKE OMLADINE

Ne može se zapravo reći da je rad komunističke omladine sasvim prestao ni nakon nepravilnog raspuštanja skojevske organizacije u proljeće 1936. godine. Mladi komunisti i nakon te odluke nastavili su da rade, ali rascjepkano i bez partijskog rukovodstva, te nije ni čudo da su zapali u razne greške, sektaštvo itd. Unatoč svemu tome ne smije se potcijeniti značenje tog u velikog mjeri spontanog rada koji je, unatoč neorganiziranosti iz nekog centra, ipak okupljao priličan broj omladine, upoznavajući je s naprednim idejama radničkog pokreta, Oktobarskom revolucijom, suvremenom socijalističkom beletristikom i naprednom naučnom literaturom.

Velik dio omladinaca, kasnije je, nakon ozdravljenja partijske organizacije i pomoći koju joj je pružao CK KPJ 1937. godine dolaskom druga Tita na čelo Partije, postao jezgro preko kojeg je Partija u razdoblju do okupacije stvorila moćan, jedinstven i dobro organiziran pokret mladih komunista.

TEMELJ OMLADINSKOG POKRETA U SINDIKATU

Osnova na kojoj se razvila organizacija SKOJ-a među radničkom omladinom u Zagrebu bio je uglavnom klasni sindikalni pokret, tj. URSS-ovi sindikati, u kojem se ta omladina sve više okuplja. Tu su se povezivali i odgajali najbolji i radničkom pokretu najodaniji omladinci i omladinke. Mnoge ekonomske akcije, tj. pokreti radnika za poboljšanje svog položaja, zatalasali su širok krug radničke omladine, koja je živo učestvovala u svim tim aktivnostima starijih drugova i prekaljivala se u njima, sukobljavajući se stalno s klasnim neprijateljem i njegovom policijom.

Drugovi Antun Cvetković i Dušan Mamula — po nalogu Partije, koja je u to vrijeme (1938, 1939, 1940) imala rukovodeću ulogu u sindikatu, u svim njegovim strukovnim savezima — okupljali su najbolje omladince iz svih saveza. Na ilegalnim sastancima s tim omladincima Cvetković i Mamula, kao stari komunisti, prenosili su mladim radnicima svoje znanje, borbeno iskustvo i ljubav prema Partiji.

Na tim sastancima obrađivane teme o Partiji, o liku komunista, o historiji radničkog pokreta i njegovim zadacima, o političkoj situaciji, te prak-

tieni problemi masovnog rada među omladinom i u sindikatu. Među tim omladinčima bili su osobito aktivni: Vinjko Megla, Nikola Šegota, Anđelko Berislavić, Ivo Ilak, Ivan Sabljak, Milutin Baltić, Tibor Zelinka, Mojmir Martin, braća Oskar i Heim Friedmann, Štef Škrnjug, Singer, Pero Rukavina, Leo Rukavina, Milica Opalo i Ivo Königskecht i drugi.

Radi daljnjeg organizacionog središnja rada u sindikatu i da bi se bar donekle legalizirao rad omladine osnovan je Mjesni međustrukovni omladinski odbor URSS-ovih sindikata za Zagreb, čija je svrha bila da koordinira rad sindikalnih omladinskih sekcija pri raznim strukovnim savezima (kožarci, metalci, živežari, drvodjelci itd). Stvaranjem tog polulegalnog organa omladine u sindikatu htjelo se omladinskom sindikalnom pokretu dati neku legalnu formu pred vlastima. Iako taj odbor nije nikada bio odobren, davao je ipak neki organizirani oblik za rad sindikalnom omladinskom forumu, koji se naoko bavio samo ekonomskim, tj. tarifnim i sličnim pitanjima omladine, te kulturno-prosvjetnim radom. U taj odbor ušli su Nikola Šegota, Vinko Megla, Tibor Zelinka, Milutin Baltić, Mojmir Martin, Štef Škrnjug i još neki drugi.

Svi su se ti ilegalni oblici rada koristili istodobno za ideološko i političko uzdizanje omladine, pa su se u predavanja ubacivale i teme kao postanak čovjeka, razvitak ljudskog društva, razvoj radničkog pokreta, postanak religije i mnoga druga naučna i politička pitanja, koja su zanimala omladinu svih radničkih strukovnih saveza.

Paralelno s time, Cvetković i Mamula održavali su i nadalje ilegalne sastanke sa spomenutim drugovima i produbljivali njihovo znanje iz oblasti marksizma-lenjinizma i iz praktične borbe Komunističke partije. Učesnici tili sastanaka upoznavali su se s pravilnim držanjem komunista pred policijom, s konspiracijom, s kombiniranjem legalnog i ilegalnog rada, s povećavanjem borbe radnika za njihove ekonomske i političke zahtjeve s metodom legalne i ilegalne borbe uopće itd.

Rad drugova Mamule, Cvetkovića i drugih aktivista bio je od velike koristi za političku izgradnju omladine u sindikatu. Svojim odlučnim nastupom i bliskošću, svojim znanjem, borbenošću i prisnim ponašanjem, oni su stekli velike simpatije i privrženost mlađih drugova, jačajući njihovu ljubav i odanost prema Partiji i radničkom pokretu uopće.

Među omladinčima aktivistima počela su se održavati predavanja o sve ozbiljnijim temama. Tako je npr. Ivo Königskecht s grupom omladinaca proučavao »Kratak kurs historije SKP(b)«, a Mojmir Martin održao je taj »Uvod u političku ekonomiju« po Segalu i Lenskom.

Mnogi omladinci i izvan toga kruga počeli su intenzivno, s velikom voljom i upornošću, izučavati djela marksizma-lenjinizma. Tako je bilo više grupa koje su samoinicijativno, kod kuće, zajednički prorađivale materijale iz marksističke literature, a širok krug omladine čitao je socijalnu beletristiku i popularne naučne brošure, slušajući istovremeno predavanja u sindikatu.

IZLETI I ILEGALNE AKCIJE

U to vrijeme održavani su i mnogi masovni radnički izleti, kojima je omladina brojno prisustvovala. Ti su izleti imali i politički karakter. Na njima su se pjevale borbene radničke pjesme, izvodili manji programi, korske recitacije, itd. a kasnije su se razvili i u velike političke manifestacije zagre-

bačkog proletarijata. Radnička omladina davala je svemu tome velik doprinos. Omladina je organizirala i niz samostalnih većih i manjih izleta, sa ciljem da privede sindikatu što više novih omladinaca i omladinki, koji su se iz bilo kojih razloga ustručavali da ulaze u sindikat, a ujedno da na taj način omogući radničkoj omladini zdravu razonodu i odmor. Drugarstvo, organiziranost i politički utjecaj drugova na tim izletima dovodilo je u sindikat sve veći broj radničke omladine. Sindikat je tako postao velik izvor mladih komunista i simpatizera, i to je mnogo pridonijelo da se skojevska organizacija omasovila, da se mogla održati i boriti za vrijeme okupacije, te dati velik broj boraca NOP-u.

Već u to vrijeme sve veći broj omladine iz sindikata sudjeluje u ilegalnim akcijama koje organizira KP, kao što su prvomajske demonstracije i razne druge političke demonstracije, dijeljenje letaka po ulicama i kinematografima, te razni štrajkovi. Usprkos mnogim hapšenjima, batinanjima i »šupiranjima« (izgonu) radnička omladina stoji čvrsto i borbeno uz Komunističku partiju.

Ipak, pored svih tih uspjeha, ozbiljna je bila slabost omladinskog pokreta u tome što se sav taj pokret mladih i sakupljanje omladine svelo uglavnom u okvire sindikata, pa je postojala uvijek opasnost da se taj rad razbije čim reakcija smogne snage da zabrani rad sindikatu. Tu slabost uočila je partijska organizacija i PK SKOJ-a, koji se nekako u to vrijeme ponovno formirao (prosinca 1939), pa se težište rada sve više usmjeravalo na šegrtske škole, na omladinska društva i na gradske kvartove.

(...)

Bila je to u izvjesnom smislu priprema za stvaranje Mjesnog komiteta SKOJ-a za Zagreb. Pokrajinski komitet je već tada postojao. Joža Vlahović, kao njegov sekretar, neposredno je pomagao rad radničke omladine u sindikatu, a sada kad je napredni omladinski pokret toliko nabujao, moglo se pristupiti njegovom organizacionom učvršćenju i formiranju Mjesnog komiteta SKOJ-a za Zagreb.

Unutar MK SKOJ-a rad je bio podijeljen na više sektora i to: 1. sektor radničke omladine, 2. sektor šegrtskih škola, 3. sektor srednjoškolske omladine, 4. sektor omladinskih društava, i kao privremeni sektor, do formiranja CK SKOJ-a, rad na prodiranju u selo i formiranje skojevskih grupa u selima zagrebačke okolice.

U vrijeme formiranja tog prvog Mjesnog komiteta SKOJ-a postojao je već rad na svim tim sektorima, samo ga je trebalo proširiti, učvrstiti i organizaciono povezati, te dalje razviti, pronalazeći nove forme aktivnosti i organizacije.

(• • •)

U to vrijeme omladinski pokret u Zagrebu imao je već bogate tradicije i iskustva te široku mrežu odanih kadrova. Glavni oslonac bio mu je klasni sindikalni radnički pokret, predvođen Partijom, čije su velike političke, ekonomske i kulturne akcije i manifestacije udarale pečat cjelokupnom političkom životu u gradu. Tako su stvarani preduvjeti za rad i borbu u najgorim okolnostima ustaškog terora i okupacije, i za okupljanje velike mase trudbenika i simpatizera, naročito u omladinskim redovima.

RAD PO SEKTORIMA MK SKOJ-a

Tako je zagrebački MK SKOJ-a, uz stalnu i neposrednu pomoć PK i MK KP, otpočeo još intenzivnijim radom na proširenju i učvršćenju skojevske organizacije, postigavši znatne uspjehe.

Na sektoru radničke omladine, za koji je u MK SKOJ-a bio tada zadužen Milutin Baltić, bio je zadatak da se što više omladine uključi u klasni sindikalni pokret, da se mladi radnici i naučnici zainteresiraju za sve tarifne akcije svojih odraslih drugova. U toj je aktivnosti bilo vrlo dobrih rezultata. Naročito velikih uspjeha bilo je u okviru «strukovnog saveza kožaraca, gdje je •u kratkom razdoblju uključena u sindikalni pokret gotovo sva omladina. Na okupljanju kožarske omladine osobito su se istakli drugovi Nikola Šegota, Ivan Sabljak, Ivo Ilak, Anđelko Berislavić i drugi. Veliku pažnju radu omladine posvećivali su i stariji drugovi iz uprave strukovnog saveza kožaraca i uopće radnici te struke. Tako su i radnici i omladina ove struke, iako je ona bila uglavnom sitno-obrtničkog karaktera, bili gotovo listom okupljeni u sindikatu. Kožarska omladina, iako je često bila ekonomski direktno vezana za vlasnika (naučnici su stanovali i hranili se kod poslodavaca), sudjelovala je gotovo sva u svim tarifnim akcijama iz svoje struke, što je bilo od velike važnosti za ishod tih akcija.

Ništa slabiji nije bio rad živežarske omladine, koja je radila pod sličnim okolnostima. U štrajku živežara (1939—1940) sudjelovali su naučnici sto posto, izražavajući time visok stupanj klasne svijesti, solidarnosti i hrabrosti, jer su gotovo svi bili na stanu i hrani kod svojih gazda.

I ostali savezi: tekstilci, metalci, brijači itd. okupljali su velik broj omladinaca, koji su sudjelovali u svim političkim, i drugim akcijama sindikata.

Velik dio omladine okupljao se u sindikatu i u okviru općeg radničkog društva »Radnička planinarska zajednica« (Ra-pla-za«). To planinarsko društvo, a naročito njena omladinska sekcija, nisu se bavili isključivo planinarenjem, već dobrim dijelom i ideološkopoličkim i kulturno-prosvjetnim radom. Tu su se isticali drugovi Tibor Zelinka, jedan od prvih članova MK SKOJ-a (uhvaćen u akciji za oslobođenje drugova iz Kerestinca, te ubijen u Zagrebu na ustaškom redarstvu), zatim braća Oskar i Heim Friedmann, Bereš (svi ubijeni 1941. godine) i drugi.

SKOJEVCI U ŠEGRTSKIM ŠKOLAMA

Na sektoru šegrtskih škola radio je Mojmir Martin. Zadatak je bio osnovati u svim školama odbore omladinaca (skojevaca), a po mogućnosti i razredne odbore. U toku 1939. i 1940. godine sve su zagrebačke škole naučnika bile obuhvaćene tim ilegalnim odborima i sistematskim radom u kojem je bilo težište na pitanjima borbe za pravilan odnos među učenicima, za školsku obuku u okviru radnog vremena, protiv nedjeljnih vježbi (koje su naročito forsirane u doba vlade Cvetković-Maček), borbe za bolje ekonomske i pedagoške uvjete u šegrtskim domovima. Istodobno radilo se i dalje na uključivanju radničke omladine iz šegrtskih škola u političke akcije radničke klase pod rukovodstvom Partije i razbijanje neprijateljskih fašističkih omladinskih organizacija »Križara« i »Hrvatskog junaka«, koje su naročito atakirale na omladinu u šegrtskim školama.

Na tom sektoru bilo je dobrih uspjeha. Jedan od velikih uspjeha bio je i opći prvomajski štrajk omladine šegrtskih škola 1939—1940. godine, u ko-

jemu su sudjelovale sve škole koje su toga dana imale nastavu, a koji je bio popraćen i političkim demonstracijama šegrta. Tom prilikom došlo je i do sukoba s policijom u kaptolskoj šegrtskoj školi, koja je bila među najborbenijima, a kojom je odlično rukovodio Vinko Megla. Vinko Megla dobio je tom prilikom sabljom po leđima.

Po svojoj organiziranosti i masovnosti još je veći bio štrajk šegrta svih škola protiv nedjeljnih vježbi, koji je održan jedne nedjelje u jesen 1940. godine. Taj je štrajk obuhvatio sve šegrtske škole u Zagrebu i potopimo je uspio. Bio je dobro organiziran, postojale su štrajkaške straže, koje nisu te nedjelje dopustile ni izaslanicima vlasti pristup u školska dvorišta. Taj je štrajk oduševio masu radničke omladine i osigurao nov porast našeg utjecaja na radničku omladinu šegrtskih škola.

Kaptolska šegrtska škola održala je poseban štrajk kada su Vinka Meglu htjeli izbaciti iz škole zbog njegovog političkog rada. Uprava škole bila je prisiljena da pregovara s izaslanicima šegrta i da povuče svoju odluku o isključenju Megle iz škole.

U to vrijeme održan je niz političkih mitinga pred šegrtskim školama pod parolama: za mir, za savez sa SSSR-om, za obranu zemlje od fašista itd. Mitinge su održavali sami omladinci-šegrti, posebno za to pripremljeni i uvijek pred drugom školom, ikako ih se ne bi prepoznalo. Najviše uspjeha u tome opet je imao Vinko Megla, koji je pokazivao sve više organizatorskih i drugih sposobnosti, pa je zato pred kraj 1940. godine kooptiran u MK SKOJ-a za Zagreb i istovremeno primljen u Partiju. Megla je onda preuzeo sektor šegrtskih škola od Mojmira Martina, a Martin sektor srednjih škola, s kojima je već prije počeo raditi uz pomoć Bube Jančić, Vicka Raspora i Rade Vlkova — članova PK SKOJ-a.

Borba protiv fašističkih organizacija u šegrtskim školama vodila se sve življim akcijama, a negdje i javnim istupima. Tako je doživio neuspjeh i službeni vođa klerofašističke organizacije organizacije »Hrvatski junak« dr Protulipac, kada je uz pomoć uprave šegrtske škole sabrao čak da im održi govor kako bi pristupili u »Hrvatski junak«. Mojmir Martin, koji se uvukao u tu školu kao đak, zatajivši svršenu građansku školu, zamolio je svoje drugove da mu dopuste da u njihovo ime istupi. Ovi su na to oduševljeno pristali. Nakon početka govora dr Protulipca, Martin je ustao i prekinuo ga izjavivši da hrvatski omladinci mrze sve što je fašističko i ne žele slušati plaćenike fašista i klera, te da prema tome ne žele da stupe u »Hrvatski junak«. Poslije velike dernjave i prijetnji dr Protulipac, koji je najpogrdnijim riječima napadao komuniste, pokušao je pojedinačno utjecati na šegrt da se upiše u »Hrvatski junak«. Svi su omladinci to jednodušno odbili, pa čak i jedan đak koji je već bio član »Hrvatskog junaka«, a dra Protulipca koji je bijesno napustio dvoranu sa cijelim profesorskim zborom i direktorom, popratili su podrugljivim »ua«. Sličnih istupa bilo je i na drugim školama.

Godine 1940. provodila se u šegrtskim školama i velika anketa o životu i radu šegrta, koju je organizirao PK SKOJ-a u namjeri da izda knjigu o položaju radničke omladine.

Cesto su se dijelili leci, između ostalih i letak povodom Mačekovog novog zakona o zabrani štrajkova, prema kojem mladi radnici do 25 godina nemaju pravo da odlučuju o štrajku. Tim zakonom pogođena je omladina i

ona se nakon toga još više odvrćala od izdajničkog vodstva HSS-a, koje i inače nije imalo mnogo utjecaja na radničku omladinu.

Iste godine vođen je i štrajk u šegrtskom domu na Kanalu za bolji postupak i bolje uvjete života. U štrajku su sudjelovali svi šegrti doma. Skojevci su uspjeli prodrijeti i u dom Hrvatskog Radiše i tamo osnovati svoju organizaciju.

RAZNOVRSNOST RADA

Sektorom omladinskih društava rukovodio je Tibor Zelinka — kartonaški radnik. Rad na tom sektoru bio je vrlo raznovrstan i uspješan. Zadatak je bio organizirati SKOJ u postojećim omladinskim društvima i postepeno preuzeti rukovodstvo u tim društvima. U toku godine dana, od 1939. do 1940. uspjelo se osnovati skojevske grupe u 14 zagrebačkih omladinskih društava. U većini njih skojevci su preuzeli upravu u svoje ruke. To se postizalo tako što su skojevci unutar tih grupa bili najaktivniji i najpopularniji članovi društva, koji su se svojski zalagali za uspjeh svoga društva, za školski i kulturni razvoj članova i za brojčani porast članstva. U društvima su održavani i ilegalni sastanci skojevaca, na kojima je zahvaćen sve širi krug omladine. Osnovana su i međudruštvena rukovodstva, te se kasnije pristupilo i zajedničkim izletima više društava. Unutar pojedinih društava vođio se intenzivan kulturnoprosvjetni rad. U mnogima su radile diletantske grupe i zborovi, održavane su recitacije i priređivana predavanja iz nauke i kulture. Skojevci su vodili računa o drugarskom i vedrom raspoloženju i interesima omladine. Broj omladine u tim društvima naglo je porastao i većina njihovih članova brzo se orijentirala prema radničkom pokretu, zahvaljujući masovnom radu skojevaca i njihovoj individualnoj agitaciji.

Neka od tih društava bila su već otprije lijevo orijentirana, kao npr. »Trešnjevačka kazališna omladina«, ili društvo »Ciglenica«, a mnoga su od posve građanskih društava pretvorena radom skojevaca u napredna omladindruštva. Povezanost svih tih društava i njihova čvrstina bila je takva da su se još neko vrijeme nakon okupacije zemlje održavali neslužbeni društveni turniri na Savi, na kojima je sudjelovalo i do dvanaest omladinskih društava. Kasnije se od toga odustalo zbog opasnosti od hapšenja i raspuštanja tih udruženja. Najbolji omladinci tih društava sudjelovali su u svim akcijama koje je KP u to vrijeme vodila (demonstracije, dijeljenje letaka, ispisivanje parola i si.).

2. ORGANIZACIJA SKOJEVACA U SREDNjim ŠKOLAMA

Sektorom srednjih škola u Zagrebu tokom 1939—1940. godine rukovodila je Ljubica-Buba Jančić uz pomoć Vicka Raspora i Rade Vlkova. Prije svega bilo je potrebno likvidirati neke loše ostavštine starog SKOJ-a, koji je ponekad vodio pogrešnu sektašku i učahurenu politiku, jer se nisu uvijek uvažavali mnogi školski i omladinski problemi. Trebalo je stvoriti široku, omladini blisku skojevsku organizaciju srednjih škola. Od mladog komunistu srednjoškoluca zahtijevalo se tada da bude dobar đak, da pomaže slabijim drugovima u školi, da svima pristupa drugarski, da bude discipliniran u školi, da surađuje s naprednim profesorima. A s druge strane, da otvoreno

i odlučno istupa protiv svih nepravilnosti i loših postupaka prema srednjoškolicima, te da organizira društveni i zabavni život đaka. Takvim pravilnim odnosom prema omladini skojevci su ubrzo stekli velike simpatije svojih kolega i imali jak utjecaj na njih. Omladinska organizacija počela se naglo širiti po svim zagrebačkim srednjim školama.

U toku 1940. i 1941. godine tim sektorom u Mjesnom komitetu SKOJ-a bio je zadužen Mojmir Martin, uz neposrednu pomoć članova PK SKOJ-a Bube Jančić i Vicka Raspora. I tadašnji sekretar PK SKOJ-a Joža Vlahović posvećivao je veliku pažnju tom sektoru omladinskog rada, koliko su mu to dopuštale mnogobrojne ostale dužnosti.

U tim godinama do okupacije stvorena je već široka omladinska srednjoškolska organizacija koja je obuhvaćala gotovo sve srednje škole u Zagrebu. Formirana su skojevska rukovodstva u pojedinim gimnazijama, a i mnogi razredni aktivisti. Do 1941. godine je npr. Prva ženska realna gimnazija imala razredne aktive u svim razredima, počevši od III razreda na više. U tom radu iznikli su mnogi odlični rukovodioci srednjih škola, među kojima su se naročito isticali Zorka Fak, Zvonko Čuklić, Antenore Jelčić, Krešo Rakić, Gvozden Budak, Luka Špalj, Stjepan Miletić, Mira Paut, Mićo Bronzin, Braco Belić (došao kao odličan skojevac iz Beograda), Redžo Terzić, Milka Kufrin i mnogi drugi.

ŠTRAJK OBRITNE ŠKOLE

Najveća akcija u tom predratnom vremenu svakako je bio štrajk Obrtne škole 1940. godine, čiji je glavni pokretač bio Zvonko Čuklić, đak te škole. Štrajk je trajao više od mjesec dana, a obuhvatio je gotovo svu omladinu te škole.

Štrajk je bio vrlo dobro organiziran, a vodio se zbog pitanja obuke, protiv nepravilnih odnosa uprave škole i nekih profesora prema đacima, radi zahtjeva za osnivanjem đачkog udruženja. U štrajkaškom odboru bili su Antun Ror, tada sekretar MK KPH, Rade Vlkov iz PK SKOJ-a, Mojmir Martin iz MK SKOJ-a, Zvonko Čuklić, skojevski rukovodilac na Obrtnoj školi i rukovodilac štrajka, te Krešo Rakić iz Srednje tehničke škole, koja se nalazila u istoj zgradi. Rukovodstvo štrajka održalo je više sastanaka s đacima, nekoliko sastanaka s roditeljima i zadobilo je njihovu podršku u svemu. Održane su demonstracije pred prosvjetnim banovinskim vlastima, izrađeni su pismeni zahtjevi đaka i predani upravi škole. Čak je jedna delegacija đaka otišla do tadašnjeg bana dr Ivana Šubašića da mu podnese svoje zahtjeve, ali, naravno, nije bila primljena.

Ipak, uprava Obrtne škole bila je prisiljena da prihvati sve đачke zahtjeve. Nakon toga je štrajk prekinut, ali kada se doznalo da su neki profesori zbog simpatija prema đacima u tom štrajku otpušteni, ponovno otpočinje štrajk, tako da se ta školska godina nije ni završila. Mnogi od đaka hranili su se u đачkom konviktu na trošak države, pa ipak su štrajkali u školi, a u konviktu su odbili da primaju hranu. Štrajk je snažno odjeknuo u javnosti i CK SKOJ-a, po iriječima Ive Lole Ribara, ocijenio ga je kao jedinstven u zemlji i široko ga popularizirao. U znak solidarnosti s Obrtnom školom stupili su u petodnevni štrajk i svi đaci Srednje tehničke škole.

Inače, od svih zagrebačkih škola najbolje je bilo stanje u Srednjoj tehničkoj školi, gdje smo imali najviše skojevaca, a velika većina đaka bili su

simpatizeri. Dačko udruženje na toj školi stalno je bilo u rukama naših omladinaca, iako su uprava škole i reakcionarni elementi među đacima na svakim izborima pokušavali da uzmu upravu udruženja u svoje ruke. Srednja tehnika dala je, kao i druge srednje škole, niz junaka oslobodilačke borbe, kao Krešu Rakića, Štefa Mlinarića, Štefa Bencekovića i druge.

(...)

Godine 1940. osnovana je od vlasti Civilna zaštita, koja je obuhvatila svu mušku srednjoškolsku omladinu. Skojevcu su iskoristili tu organizaciju da se velikim dijelom uvuku u štabove po gradskim kvartovima, a i u Glavnom štabu Civilne zaštite bio je znatan broj članova SKOJ-a. To je kasnije za vrijeme ustaša donijelo dobrih i dragocjenih rezultata. U toku 1940. godine ušli su u MK SKOJ-a i Štef Benceković, Vinko Megla i Milka Kufrin.

Skojevci iz Zagreba pojačali su rad i u selima zagrebačke okolice. Tako je uskoro u selu Horvatima, rodnom mjestu Štefa Bencekovića, gdje je on bio vrlo omiljen i popularan, osnovana skojevska grupa, a nedugo poslije toga i partijska ćelija.

Članovi MK SKOJ-a odlazili su na sastanke i u Zaiprešić, te počeli održavati putem skojevaca veze i s drugim selima odakle su bili pojedini skojevci. U ta sela slao se iz Zagreba materijal, štampa itd. Međutim, formiranjem Okružnog komiteta SKOJ-a, čiji je član postao i Benceković, ti su poslovi otpali od Mjesnog komiteta SKOJ-a.

Treba napomenuti, da je omladina za čitavo to vrijeme bila dobro upoznata sa stavom KPJ u pitanju rata i fašističke opasnosti.

Takva je bila uglavnom situacija i tako je tekao rad u srednjoškolskoj zagrebačkoj skojevskoj organizaciji do kapitulacije stare Jugoslavije.

OKUPACIJA I SKUPLJANJE ORUŽJA

Okupacija zemlje zatekla je u Zagrebu već široku, dobro organiziranu i discipliniranu mrežu skojevske organizacije, politički toliko spremnu da je mogla odlučno nastaviti borbeni put na liniji KPJ i u najtežim danima okupacije i ustaškog terora. Dolaskom ustaša na vlast MK SKOJ-a održao je hitno sastanke sa svim omladinskim rukovodiocima šegrtskih i srednjih škola, radničke omladine po kvartovima i društvima i sa zadovoljstvom mogao konstatirati odlučnost, sabranost i volju za borbu kod svih omladinaca.

Na tim prvim sastancima raspravljalo se o novim uvjetima rada, o potrebi jače konspiracije, o držanju u slučaju hapšenja, o održavanju ilegalnih sastanaka, sakupljanju oružja, njegovu sakrivanju itd. Bilo je zaključeno da se što je više moguće održe legalne forme rada i okupljanja omladine (izleti, posjeti kino-predstavama, odlazak na Savu i slično). Međutim, i time se, zbog opasnosti hapšenja ubrzo nakon okupacije moralo prekinuti.

Sakupljanje oružja otpočelo je već u prvim danima okupacije. Tako je npr. Zvonko Čuklić, uz pomoć mlađeg brata Leonidasa, ukrao oko 20 komada pušaka i više bombi iz škole na Kaptolu. Sakrili su ih na tavanu, te su nedugo iza toga otpremljene po malom šegrtnu Fištriću u Prvi partizanski odred kod Dubrave, kojim je rukovodio Silvio Pelei. Braco Belić i Mojmir Martin upali su, uz pomoć Zvonka Čuklića, u istu školu i odnijeli sve sprave iz kemijskog i fizikalnog laboratorija radi pravljenja upaljača (kojim je kasnije zapaljen stadion u Maksimiru). Štef Škrnjug, uz pomoć drugova,

pribavio je već u tim prvim danima okupacije pet pušaka i mnogo municije i zatrpao ih u svojoj drvarnici u Trnju. Tako su počeli stizati prvi pištolji i puške u ruke narodnih boraca.

Pred gradsku organizaciju SKOJ-a postavljali su se sve ozbiljniji i teži zadaci. Razvijati i proširivati skojevsku organizaciju i utjecaj, a pri tome sačuvati konspiraciju i svoje kadrove. Rad se nastavljao ina svim sektorima, mnogi omladinci i omladinke, poznati od prije kao komunisti, morali su se povlačiti u ilegalnost i nastavljati rad u potpunoj (tajnosti. Trebalo je mnogo stanova za ilegalce omladinskog pokreta, a trebalo je pronalaziti stanove i za starije drugove, članove Partije, koji su se morali povući u ilegalnost. I tu su omladinci skojevci pokazali mnogo inicijative i snalažljivosti. Čvrsta veza skojevske organizacije s omladinskim masama i širina omladinskog pokreta omogućili su i pod tim uvjetima život i rad organizacije, iako su žrtve bile gotovo svakodnevne.

(...)

ŠKOLSKA RUKOVODSTVA I RAZREDNI AKTIVI SKOJ-a

U razdoblju 1940—41. godine gotovo svaka srednja škola u Zagrebu — sve muške i ženske realne gimnazije, Obrtna, Učiteljska i Srednja tehnička škola — imale su formirana školska rukovodstva SKOJ-a. U mnogim razredima (a u Prvoj ženskoj realnoj gimnaziji u svim razredima) formirani su razredni aktivisti. Čak i u Realnoj gimnaziji časnih sestara milosrdnica na Savskoj cesti postojala je razredna grupa (aktiv) SKOJ-a od pet članova. Jedino u obje klasične gimnazije nisu postojali razredni aktivisti, već tu i tamo u kojem razredu poneki simpatizer. U te je gimnazije bilo najteže prodrijeti.

U svom radu sa srednjoškolcima skojevska se organizacija koristila različitim formama: čitalačkim grupama, sportskim natjecanjima, zajedničkim odlazanjem na kinopredstave, zajedničkim izletima (na Sljeme, Glavicu, Ponikve) na kojima je redovno bio izvođen kulturni program. Držala su se predavanja — politička, kulturna itd., čitali su se članci ili pjesme iz omladinskih listova »Polet« ili »Put u život«. Mnogi omladinci čitali su na tim izletima svoje pjesme i prozne radove ili su se čitali odlomci iz djela naprednih pisaca, kao i iz romana »Mati« od Gorkoga i slično.

(• • •)

Sekretari školskih rukovodstava triju škola činili su tzv. troškolske skupove, koji su formirani negdje u travnju 1941. Na sastancima troškolskih skupova koordinirao se rad između pojedinih grupa škola i prenosila su se iskustva direktno s jedne škole na drugu, što je mnogo pomoglo u jačanju skojevske organizacije.

U ljetu 1941. formirano je srednjoškolsko rukovodstvo SKOJ-a za Zagreb, kojim je rukovodio Mojmir Martin, a članovi su bili Štef Mlinarić, Zorka Fak, Gvozden Budak, Antenore Jelčić, Stjepan Miletić. Kasnije, kad je Srednjoškolskim rukovodstvom rukovodio Vicko Raspor (a Mlinarić i Jelčić strijeljani, Budak uhapšen), bili su članovi Stjepan Miletić, Luka špalj, Ognjeslav-Mićo Bronzin, Zorka Fak.

Veza Srednjoškolskog rukovodstva s višim forumom u periodu 1940—41, bili su Mojmir Martin, Vicko Raspor, te kasnije Drago Teslić-Sasso, a 1941—42, Josip Kulušić-Dugi i Fadila Bilal.

Podjela rada (sektori) u Srednjoškolskom rukovodstvu bila je takva da je svaki član rukovodstva bio zadužen za rad s najmanje dva troškolska skupa. Osim toga, svaki je član rukovodstva bio posebno zadužen po sektori-ma: Narodna pomoć, borbene grupe, organizaciona pitanja i ideološki rad. Svaki član Srednjoškolskog rukovodstva bio je ujedno član ili rukovodilac jedne borbene grupe.

Na redovitim sastancima skojevci su se dogovarali o proširenju skojev-ske organizacije u svom razredu, proučavali su marksističku literaturu, pred-lagali akcije koje bi se mogle izvršiti (kao uništavanje ustaških zidnih no-vina, bušenje guma na vojničkim kamionima, dijeljenje i bacanje letaka i pisanje parola, skupljanje municije i oružja, itd.). Govorili su i o proširivanju mreže narodne pomoći, raspačavanju napredne literature i listova među srednjoškolcima, itd.

Srednjoškolci su skupljali za narodnu pomoć hranu, sanitetski materijal, zlato itd., i to ne samo od srednjoškolaca nego i od znanaca, prijatelja i susjeda izvan škole. Pronalazili su stanove za ilegalce i pohranjivanje oružja, ilegalne literature, sanitetskog materijala itd.

Na svojim sastancima skojevci su se upoznavali s političkom situacijom, karakterom i značenjem SKOJ-a, s držanjem pred klasnim neprijateljem na policiji i bilo gdje drugdje, o pravilima konspiracije itd., a u drugoj polovi-ni 1941. godine obavještavani su o partizanskim akcijama i narodnooslobodi-lačkoj borbi uopće.

UDARNE GRUPE SREDNJOŠKOLACA I MASOVNE AKCIJE

Udarne (borbene) grupe u kojima su obično bila tri-četiri člana (trojke, četvorke), a u kojima su pretežno bili skojevci s različitih škola koji se me-đusobno nisu poznavali (radi konspiracije i težeg provaljivanja), vršile su razne akcije protiv okupatora i ustaša. U PK SKOJ-a formirano je rukovod-stvo udarnih grupa u koje su ušli Joža Vlahović, Rade Vlkov i Vicko Ras-por.

Osobito su bile česte i uspješne akcije uništavanja ustaških zidnih no-vina, koje su bile postavljene u raznim dijelovima grada. Udarne grupe po-lijevale su te novine noću tintom ili nekom bojom, a u jutro bi građani umjesto ustaškog teksta ugledali velike plave ili crvene mrlje. I to se stalno ponavljalo. Poslije napada Hitlerove Njemačke na SSSR ustaše su na istak-nutim mjestima (na trgovima i si.) montirali velike zemljopisne karte, na kojima su svakog dana crvenom crtom označavali napredovanje Nijemaca. Nakon jedne akcije udarnih grupa i te su geografske karte osvanule polivene velikim mrljama. Ustaše su bili prisiljeni te karte zamijeniti novima, ali su i te nove karte poslije nekoliko dana ponovno na isti način uništene. Nakon toga ustaše su uklonili te velike ploče s geografskom kartom i nikad ih više nisu montirali.

Ovi i slični podvizi skojevaca iz srednjoškolske organizacije dosta govore o borbenosti i spremnosti mladih komunista na svaku akciju, usprkos broj-nim žrtvama. Poslije prvih polijevanja zidnih novina ustaše postavljaju skri-vene straže, pa su -mnogi skojevci bili uhapšeni prilikom tih akcija.

Među najmasovnijim akcijama što ih je izvela srednjoškolska omladina prvih dana okupacije svakako je odbijanje hrvatskih omladinaca srednjoško-laca na stadionu u Maksimiru da se javno odvoje od svojih školskih kolega

Srba i Židova. Tu akciju izvela je srednjoškolska organizacija SKOJ-a, a glavni pokretači bili su Antenore Jelčić-Ante, Gvozden Budak, Štef Mlinarić, Krešo Rakić, Stjepan Miletić, Mičo Bronzin, Radovan-Braco Belić i drugi. Uspjelo se postići opće negodovanje svih srednjoškolaca i tako spriječiti odvajanje. Akcija je bila unaprijed organizirana po svim školama i jedinstveno. To je druga masovna akcija srednjoškolaca.

OSVAJANJE CIVILNE ZAŠTITE

Treća veća akcija bio je štrajk svih srednjoškolskih članova Civilne zaštite protiv vježbanja na stadionu, pod parolom »Dajte nam cipele«. I tu je demonstraciju solidno pripremila skojevska organizacija svih srednjih škola. Skojevci svih škola istupili su za vrijeme stroja istovremeno i jedinstveno te su uspjeli povući za sobom cjelokupnu omladinu. Stvar je otišla tako daleko da je nekoliko tisuća omladinaca istovremeno napustilo stadion vičući »Nećemo vježbati — dajte nam cipele«. Nakon toga su se popeli na tramvaje, viseći sa svim strana na njima, i kroz cijelu Maksimirsku ulicu vikali su i demonstrirali. Ta je akcija imala veliko značenje, jer su mladi komunisti uspjeli frontalno suprotstaviti ustaškim vlastima gotovo svu omladinu srednjih škola. To je imalo daljnji velik utjecaj na raspoloženje srednjoškolaca.

U mnogim kotarskim štabovima Civilne zaštite bio je velik broj skojevaca, a i u samom glavnom štabu CZ bili su pretežno članovi SKOJ-a. Tako su nam bili dostupni svi žigovi i dokumenti, čime se skojevska organizacija uvelike koristila. Tako je npr. postolarski radnik Josip Preskar-Boltek — u uniformi Civilne zaštite sa službenom propusnicom i u velikoj koverti zapečaćenoj službenim žigom CZ, tj. glavnog štaba CZ — prenio u lipnju 1941. važan materijal i dokumente. Materijal mu je uručio Rade Končar. Organizacija CZ, koju smo mi imali najvećim dijelom u svojim rukama, učinila je i inače mnoge usluge našem pokretu. Noćne patrole za zamračenje grada (koje su kontrolirale zamračenje) bile su mnogo puta sastavljene od naših drugova iz Civilne zaštite i po jednog policajca. Sastav patrola određivali su kotarski štabovi CZ, a kako su u većini štabova sjedili skojevci, oni su nastojali da u patrole uđe što više skojevaca, naročito članova udarnih grupa. Tako su se baš u tim redarstvenim satima noću često dijelili leci i vršile sabotaže. Dok su jedni zabavljali policajca ili mu svraćali pažnju na drugu stranu, drugi su dijelili letke, vršili sabotaže na gumama kamiona i slično. Ustaško redarstvo nikad nije tome doskočilo.

Osim toga, preko Civilne zaštite vodila se i akcija sabiranja kruha za ilegalce (srednjoškolci su dobivali po jedan kruh dnevno). Akcija je bila napredovala toliko, da je već postalo normalno da dvojica dijele jedan kruh, a drugi kruh da ide za Narodnu pomoć.

Jedna od velikih akcija srednjoškolske organizacije SKOJ-a bilo je paljenje stadiona u Maksimiru u ljetu 1941. godine. Paljenje je izvedeno s dobro napravljenim upaljačima (odnosno zapaljivom smjesom), i velik dio stadiona je izgorio. Vatra je bila tako visoka da je čitav Zagreb vidio da stadion gori. Poslije toga izvršena su mnogobrojna hapšenja srednjoškolaca, tako da su ustaše u jednu noć strpali u nekoliko zatvora velik broj omladinaca, većinom onih koji nisu imali ni pojma o toj akciji.

U ljeto 1941. pada u ruke ustaške policije na Kvartenikovom trgu dio srednjoškolskog rukovodstva, koji su se tamo sastali — kao rukovodstvo udarnih grupa — na kontrolni sastanak. Uhvaćeni su Krešo Rakić, Štef Mlinarić, Gvozden Budak, Mičo Bronzin, Natko Tironi i još neki omladinci. Svi su se na policiji držali junački, ne odavši ništa. Rakić i Mlinarić ubijeni su odmah na policiji poslije hapšenja, kad su u agentskoj sobi htjeli bombom i pištoljem navaliti na agente. Gvozden Budak bio je strašno mučen paljenjem čitavog tijela, ali se odlično držao. Kasnije se nekako izvukao, otišao u partizane i poginuo u Lici 1942. ili 1943. godine, smrznuvši se u rovu. Mičo Bronzin poslan je u logor, gdje je umro.

Nešto prije toga pao je u ruke policiji član Srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a Braco Jelić, koji je došao iz beogradske skojevske organizacije. Uhvaćen je kada su se kod njega skrivali neki omladinci koji su sudjelovali u napadu na ustaške studente iz Botaničkog vrta. Na policiji je bio strahovito mučen. Obje noge su mu bile gotovo spaljene, a i tijelo i lice na mnogim mjestima. Nije odao nikoga, iako je poznao cijelu skojevsku organizaciju.

U ženskim gimnazijama ističe se u to vrijeme svojom aktivnošću i hrabrošću Zorka Fak, član srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a. Njena je gimnazija — Prva ženska realna gimnazija — bila i prije i tada jedna od naših najboljih srednjih škola. Uz nju se ističu mnoge njezine drugarice — kao t Jasna Krstić, Anka Ljubić i druge. Na Drugoj ženskoj realnoj gimnaziji isticala se Mira Paut.

Držanje pred policijom bilo je kod srednjoškolaca u velikoj većini odlično, što se može zaključiti, između ostaloga, i po tome, što su, i pored mnogih hapšenja i mučenja svojih drugova, mnogi skojevci mogli nastaviti rad i biti legalni pred vlastima. Skojevci su produžili uporno svoju aktivnost, ne zbuñujući se čestim hapšenjima, mučenjima i ubojstvima svojih drugova.

(...)

3. OMLADINSKA DRUŠTVA I RAD STUDENATA

Skojevska organizacija u Zagrebu postala je od 1940. godine već vrlo široka i masovna, sposobna da obuhvati omladinu kroz sve novije i elastičnije forme. U tom periodu širi se prodor u omladinsku sekciju Hrvatskog radničkog saveza, a zatim u organizaciju »Hrvatski junak«, gdje se uglavnom okupljala 'srednjoškolska omladina, u organizaciju »Hrvatski radiša«, i u mnoga druga gradska omladinska kulturna društva, koja su radom SKOJ-a oživljena ili na inicijativu SKOJ-a formirana.

Tako je SKOJ imao rukovodstvo u gotovo svim omladinskim društvima: »Društvo prijatelja prirode«, »Trezvena mladež«, »HOČ« (Hrvatska omladinska čitaonica — Maksimir — Peščenica), »TKO« (Trešnjevačka kazališna omladina), »Mladost« Trnje, Društvo kazališnih dobrovoljaca »Matija Gubec« u Žerjavićevoj ulici, Ogranaka »Matije Gupca« u Novoj Vesi, »Ciglenica«, Omladinska sekcija »Društva Istrana«, »Društvo slovenskih primoraca«, Omladinska organizacija u sklopu komunalne organizacije na Kustošiji, omladinsko društvo »Ksaver«, jedno komunalno društvo na Kanalu, itd. Osim toga, aktivnost SKOJ-a odvijala se i u raznim ograncima društva »Trezvena mladež«.

Aktivnost tih društava odvijala se u raznovrsnim sekcijama kao što su — literarna, kazališna, šahovska, lakoat'letska, zatim putem predavanja, usmenih novina, itd. U tim sekcijama bila je podjednako okupljena srednjoškolska, radnička i studentska omladina, a u rukovodstvima tih udruženja bili su većinom skojevci... U MK SKOJ-a za rad u tim društvima bio je zadužen Tibor Zelinka. Koliko se sjećamo, bilo je formirano i jedno legalno koordinaciono rukovodstvo, u kojem su kao predstavnici pojedinih društava bili skojevci. U jesen 1940. godine održano je i skojevsko savjetovanje o radu u tim omladinskim kulturnim društvima.

OSVAJANJE STUDENTSKIH UDRUŽENJA

U tom razdoblju odvija se i prodiranje u stručna udruženja studenata, od kojih su ona na Medicini i Tehnici bila potpuno u rukama studenata ljevičara, a na Agronomiji, Šumarstvu, EKVS i Veterini imali smo u upravama jake pozicije koje smo dijelili sa studentima članovima HSS-a. Osim Kulturnog udruženja studenata pacifista — »KUSP«, koje je poslije zabranjenog Općeg studentskog udruženja »Svjetlost« postalo centralno kulturno društvo studenata ljevičara, bilo je još kulturnih društava i formi okupljanja studenata iz pokrajine. Tako je postojalo kulturno društvo studenata iz Bosne i Hercegovine »Brazda«, zatim Slovenaca »Triglav«, Crnogoraca »Lovćen«, Vojvodana »Mihailo Polit-Desančić« i Makedonaca »Vardar«. I ta su društva bila u rukama studenata ljevičara. Ona su organizirala i vrlo uspješna gostovanja zagrebačkih studenata u provinciji ili, obrnuto, gostovanja nekih društava iz provincije na Zagrebačkom sveučilištu. Tako se sjećamo uspjelog gostovanja u Zagrebu »KAB-a« (Kluba akademičara Banje Luke). Na Zagrebačkom sveučilištu postojalo je koordinaciono tijelo za rad u tim društvima — Međuclubski odbor — koje je bilo također u rukama studenata ljevičara. (O studentskom pokretu i aktivnostima na Sveučilištu pišemo detaljnije posebno.)

(...)

OMLADINSKE ORGANIZACIJE UOČI I ZA VRIJEME OKUPACIJE

U situaciji neposredno pred slom stare Jugoslavije skojevska organizacija je izgledala otprilike ovako: radnička omladina, koju je SKOJ bio masovno okupio poslije zabrane URSS-ovih sindikata, ispoljavala je svoju aktivnost uglavnom kroz omladinska društva, i kroz rajonska rukovodstva; studentska omladina na svim fakultetima pod nazivom »Narodna studentska omladina«, toliko je ojačala da je na Sveučilištu postala najmasovnija organizacija i imala je u rukama gotovo sva stručna udruženja i sve studentske ustanove. Pod tim pritiskom frankovački studenti (kasnije ustaše) potpuno su napustili aktivnost na Sveučilištu i spremali se za svoju petokolonašku ulogu, koju će kasnije odigrati. Za SKOJ na srednjim školama karakteristično je za to razdoblje, osim opće aktivnosti, da je osvojio gotovo sve pozicije u tzv. Civilnoj zaštiti u Zagrebu. Skojevci su u velikoj većini imali situaciju u svojim rukama u kotarskim štabovima, a u Glavnom štabu imali su jakog utjecaja. Ta će organizacija u rukama SKOJ-a odigrati kasnije, po dolasku okupatora, veliku ulogu, kao jedna od legalnih formi rada skojevske organizacije. Velik udio u uspjehu SKOJ-a na osvajanju te organizacije imalo je osobno drug Vlado Bakarić, koji je odmah uvidio sve mogućnosti što se pružaju SKOJ-u u takvoj organizaciji, i koji je u začetku razbio sektaška shvaćanja pojedinih

skojevskih rukovodilaca koji nisu pridavali naročitu važnost Civilnoj zaštiti kao značajnoj poziciji SKOJ-a.

Neposredno prije 27. ožujka MK SKOJ-a organizirao je masovni omladinski izlet na Glavicu. Na izletu je učestvovala i radnička i studentska i srednjoškolska omladina. Izlet je bio izrazito političkog karaktera i na njemu se istupalo otvoreno u ime SKOJ-a i Partije. Bilo je riječi o suzbijanju ustaškog petokolonaškog rada, o obrani zemlji i sličnom. Pokušaj da se pri povratku izlet pretvori u demonstraciju, policija je uspjela spriječiti kod samog ulaska u grad. Na dane 29. i 30. ožujka omladina je sudjelovala u letećim mitinzima, koje je organizirala Partija u pojedinim dijelovima grada u isto vrijeme. Komunisti su polazili u manjim grupama s Trnja i Trešnjevke prema Kazalištu sa zadatkom da održe leteće mitinge i na taj način povuku mase prema centru grada. Opća situacija u Hrvatskoj bila je tada takva da je to, poslije ranijih uspješnih masovnih demonstracija koje je organizirala Partija, bila prva demonstracija što je ostala ograničenog opsega. Na sam dan Hitlerova napada na Jugoslaviju, 6. travnja 1941., studenti su imali posljednji masovni izlet u Ponikve na kome je bilo riječi o obrani zemlje. Kako se tek na izletu doznalo da je zemlja napadnuta, bilo je riječi isključivo o zadacima studenata u ratu, o javljanju studenata u vojne jedinice i slično.

U razdoblju od kapitulacije stare Jugoslavije do napada Hitlera na SSSR rad s omladinom bitno se promijenio samo na sektoru studentske omladine, dok je, iako u manjem bogatstvu formi, rad sa srednjoškolskom i radničkom omladinom nastavljen i dalje. Mnogi studenti su, naime, napustili Zagreb još prije kapitulacije stare Jugoslavije, odlazeći u svoja rodna mjesta, javljajući se u vojsku itd., tako da se većina skojevskih aktiva na fakultetima raspala.

Za omladinski rad u tom razdoblju karakteristično je, naravno, ono što i za cijeli naš revolucionarni pokret: pojačana konspiracija i pripremanje ljudi na odlučnije oružane i diverzantske akcije i te za odlazak u partizane.

Ulomci iz opširnog rukopisa sjećanja Vicka Raspora i Rade Vlkova »Rad zagrebačke skojevske organizacije u razdoblju od 1939. do 1941.«, pisanog 13. X 1951. Rukopis se čuva u Arhivi Gradskog odbora SUBNOR-a Zagreba.

POKRET NAPREDNIH STUDENATA

BORBA LJEVIČARA NA SVEUČILIŠTU PRIJE RATA

Već ranije, a osobito od godine 1935, istupaju hrvatski studenti ljevičari otvoreno sa svojim programom jedinstva studenata, slobode štampe, slobode udruživanja, autonomije sveučilišta, slobode naučnog rada, izgradnje studentskih domova i menza, snižavanja i ukidanja taksa i školarina, te zalaganja studenata općenito u progresivnom smislu.

Program koji je tada imala grupa ljevičara za stvaranje jedinstva sastojao se u Okupljanju svih naprednih studenata, uključujući i članove lijevog krila Hrvatske seljačke stranke, kao i one studente koji nisu imali jasno političko opredjeljenje ali su smatrali svojom dužnošću da se zalažu za opće interese studenata radi poboljšanja svog ekonomskog i socijalnog položaja na Sveučilištu.

Velik dio studenata dolazio je tada iz seljačkih slojeva i njihovo ekonomsko stanje bilo je naročito nepovoljno. Život u Domu studenata u Runjaninovoj ulici još je bio donekle snošljiv, ali životni uvjeti u Domu na Josipovou bili su vrlo teški.

STVARANJE JEDINSTVA STUDENATA

Studenti su sve više prihvaćali pozive za vođenje jedinstvene borbe radi poboljšanja ekonomskih i socijalnih uvjeta svog života, a ujedno i za bolje uređenje zemlje, a protiv šestojanuarskog režima i njegovih negativnih manifestacija u kulturnom, naučnom, političkom, ekonomskom i drugom životu. Tada je na Zagrebačkom sveučilištu uz stručna udruženja postojalo i nekoliko klubova ili društava s otvorenom političkom orijentacijom, od kojih je bilo najagresivnije društvo klerofašističkih studenata »Domagoj«. Studenti ljevičari imali su svoje Opće studentsko kulturno udruženje »Svjetlost«, osnovano 1935, zabranjeno 1939. godine, te Kulturno udruženje studenata pacifista (KUSP), osnovano 1936, koje djeluje do zabrane 26. IX 1940.

U tim društvima održavala su se, na ezopovskom jeziku doduše, politička predavanja i razne kulturnoprosvjetne priredbe s jasnom političkom tendencijom koju su zastupali napredni studenti ljevičari. Međutim, društvo »Svjetlost« okupljalo je oko sebe samo najaktivniji dio studenata ljevičara — komuniste — a ne i ostali velik dio studenata koji je bio zainteresiran također za program što su ga zastupali studenti ljevičari u ipogledu ekonomske i stru-

čne ipomoći studentima. Takvi studenti nisu bili politički otvoreno opredijeljeni, ili možda nisu imali dovoljno hrabrosti i plašili su se progona vlasti u koliko bi malo aktivnije sudjelovali u radu jednog otvorenog ljevičarskog društva kao što je bila »Svjetlost«. Policija je vršila česte racije i ometala rad »Svjetlosti«, pa ju je konačno zabranila 1938. godine, a okupljanje naprednih studenata nastavilo se u širem smislu u već ranije osnovanom pacifističkom društvu KUSP.

U to su doba komunisti, koji su tek tada počeli da organiziraju prve partijske ćelije na Sveučilištu, nastojali da obuhvate što šire mase studenata u jedinstveni napredni pokret koji bi privukao ne samo izrazito ljevičarski orijentirane studente nego i sve one studente koji žele da unaprijede svoj ekonomski i socijalni položaj te stručni rad. To šire okupljanje moglo je da se provede samo kroz udruženja koja su obuhvaćala sve studente, a ta udruženja nisu bila ni »Svjetlost«, niti Kulturno udruženje studenata pacifista (KUSP), nego jedino stručni klubovi po pojedinim fakultetima. Stručni klubovi postojali su na svakom fakultetu i većina studenata bili su njihovi članovi. Putem njih dobivala su se skripta, klubovi su prerađivali i štampali ta skripta, prodavali ili posuđivali studentima, pomagali organizaciju menza ili davali pripomoć za menze, održavali zabave i stručne priredbe, a ponekad i priredbe kulturno-p rasvjetnog karaktera.

Osim stručnih klubova osnovani su u razdoblju šestojanuarskog režima tzv. jugoslavenski klubovi da bi okupljali velikosrpski orijentirane studente i bili protuteža stručnim klubovima koji su od ranije postojali. Ovi jugoslavenski klubovi nisu nigdje predstavljali nimalo veću organizaciju, iako su bili subvencionirani od strane režima. Masa studenata bila je vezana uz već postojeća udruženja i klubove. Politički rad u stručnim klubovima nije se u principu smio vršiti, ali je kod izbora za upravu kluba dolazilo uvijek do podjele na političke stranke. Tako su izbori za stručna udruženja bili zapravo poprište borbe stranaka među studentima. U to vrijeme naj-masovnija politička grupacija bili su frankovci i klerofašisti, potpomagani od reakcionarne uprave Sveučilišta i drugih nazadnih građanskih elemenata u gradu. Oni su bili možda jači nego što bi trebalo da budu i zbog toga što su većinu menza imali u svojim rukama te na taj način obavezivali neke kolebljive studente da budu uz njih.

BORBA S FRANKOVcima

Linija jedinstva studenata nije se mogla tada odmah ostvariti. Njezino konkretno provođenje uspjelo je prvo na Medicinskom fakultetu, odnosno u Klubu medicinara 1936. godine. Tada su studenti ljevičari glasali zajedno sa studentima simpatizerima Hrvatske seljačke stranke (HSS). Ljevičari su povukli svoju kontralistu i glasali za listu HSS, pa je uz pomoć ljevičara lista studenata HSS-a pobijedila. Tako je na Zagrebačkom sveučilištu došlo do formiranja uprave jednoga stručnog kluba u kojem je rukovodstvo imala formalno grupa studenata HSS-a, a de facto koalicija studenata ljevičara i HSS-ovaca. I to ne koalicija u vrhovima, nego široka koalicija studenata kojima se politika frankovaca nije svidjela. Doduše, još ranije je front frankovačkih klubova bio probijen pobjedama studenata ljevičara, jedne godine na Agronomskom fakultetu i na nekim drugim fakultetima. Međutim, pobjeda

1936. godine ina Medicini označuje nov period jačanja ideje jedinstva studenata i jedinstvenog studentskoga pokreta pod vodstvom naprednih studenata, takozvanih ljevičara.

Godine 1937. ponovno je na Medicinskom fakultetu pobijedila lista HSS potpomognuta od studenata ljevičara ali se te godine i na drugim fakultetima pokazao porast naprednih snaga. Još ranije formirana je ponovno partijska organizacija studenata na Zagrebačkom sveučilištu i to isprva jedna ćelija za sve fakultete. Tada su bili najaktivniji drugovi Vladimir Bakarić, Maks Baće, Leo Mates, šayo Zlatić, Mirko Tomičić, Nikola Lang, Drago Franković (s Pedagoške akademije), Mirko Bedek, Vojo Biljanović, Bogoslav Kadić, Ozren Novosel, Josip Brnčić, Ante Mihletić, Marijana Lozar, Milka Lasić, Tomaš Perović, Ivan Kralj, Branko Cvjetanović i neki drugi.

Pod jesen 1937. godine frankovci napadaju miting studenata Medicine, sazvan u auli glavne zgrade sveučilišta na Kazališnom trgu. Taj miting bio je sazvan u znak protesta protiv reakcionarne vladine Uredbe o medicinskim fakultetima i načina studiranja na njima. Studenti Medicine iz Beograda i Ljubljane, zajednički s upravom Kluba medicinara u Zagrebu, koja je tada bila u rukama prisataša HSS-a potpomognuta ljevičarima, vodili su borbu protiv te reakcionarne Uredbe i većina studenata ih je u tom podupirala. I frankovci nisu u toj Uredbi vidjeli ništa dobrog. Međutim, oni iz principa nisu htjeli da surađuju u bilo kakvoj akciji koju su vodili ljevičari i studenti HSS-a, uz sudjelovanje frankovcima omrznutih studenata iz Beograda. Frankovci su zato razbili miting protiv te Uredbe i time pokazali da su njihovi stranački interesi iznad stručnih interesa studenata.

Tim povodom počelo je konkretno raskrinkavanje frankovaca. Izdani su leci s potpisom »Hrvatski studenti ljevičari« i s potpisom Kluba medicinara, koji su raskrnikavali takav razbijački rad frankovaca. Povodom toga nastalo je zaoštreno stanje na Sveučilištu i frankovci, koji su do tada na njemu »gospodarili«, počeli su da se služe terorom, kako bi zadržali taj svoj položaj. Prilikom dijeljenja jednog 'letka, kojega su izdali hrvatski studenti ljevičari, došlo je do ponovnih sukoba. Jedan od komunista koji je dijelio te letke bio je student prava Krsto Ljubičić. Njega su frankovci zapamtili i nakon sukoba koji su to jutro ponovno izbili na Sveučilištu, kojom zгодom je došlo do tučnjave između frankovaca i hrvatskih studenata ljevičara, oni su spremili mučki napad na Krstu Ljubičića u Domu studenata u Runjaninovoj ulici. Tamo je Krsto Ljubičić bio napadnut od grupe frankovaca, među kojima su bili Grga Ereš, Franjo Nevistić, Slavko Kaštelan, Zdenko Blažeković, Ivan Jelić i drugi. Ubojstvo Krste Ljubičića bilo je vrhunac terora frankovaca-fašista na Sveučilištu. Sprovedu Krste Ljubičića prisustvovalo je preko 10.000 ljudi i to je bila velika manifestacija protiv frankovackoga terora, a ujedno i manifestacija naprednih snaga Zagreba. Frankovci su od te godine vršili sve žešći teror pa su neposredno prije uhistva Krste Ljubičića, u travnju 1937. godine, napali i ranili nožem studente Dragutina Kolmana, predsjednika »Svjetlosti« i Markusa Abinuna.

ARCIONI ODBOR STUDENATA

U to vrijeme bilo je već potpuno jasno da frankovci, koje su reakcionarne vlasti oslobodile od krivnje prilikom ubojstva Ljubičića, zapravo služe reak-

ciji i da ih se jedino upornom borbom i zalaganjem studenata može raskrinkati i onemogućiti im djelovanje na Sveučilištu. Tada komunisti pokreću organiziranje tzv. Akcionog odbora studenata ljevičara, polulegalnoga tijela, koje preuzima na sebe zadatak političkog rukovodstva svih ljevičara na Sveučilištu. Akcioni odbor bio je sastavljen od najboljih aktivista ljevičara, članova Partije i vanpartijaca. Prvi predsjednik Akcionog odbora bio je student medicine Bogoslav Kadić. Jedan drugi student medicine, Ivan Kralj, bio je prvi predsjednik KUSP-a, što ukazuje na naročito aktivan rad komunista među studentima medicine.

Akcioni odbor preuzeo je na sebe nekoliko zadataka koji su sačinjavali najveći dio političke, ekonomske, socijalne, pa i stručne problematike Sveučilišta. Akcioni odbor organizirao je protestne mitinge, manifestacije, demonstracije, izdavao letke, organizirao nastupanje na izborima za stručne klubove, izdavao list »Novi student«, sakupljao Grvenu pomoć i organizirao udarne grupe po vojnom sistemu za obranu od frankovaca i Jačevaca (»Jugoslavenska akademska čitaonica«). Za nekoliko mjeseci Akcioni odbor je već predstavljao, zajedno s fakultetskim odborima ljevičara, koji su osnovani na pojedinim fakultetima, organiziranu jezgru komunista, članova Partije, SKOJ-a i vanpartijaca.

U to vrijeme studenti klerikalci, podržani reakcionarnim popom, rektorom sveučilišta Živkovićem, pokreću akciju za zabranu i raspuštanje »Svjetlosti«, i ona biva raspuštena. Međutim, Kulturno udruženje studenata pacifista (KUSP) stupa na njezino mjesto i ponovno okuplja studente ljevičare. Mora se napomenuti da u to vrijeme studenti ljevičari nisu imali nikakvo drugo udruženje na Sveučilištu, gdje bi se okupili, osim tzv. Pete grupe, a to je bilo pet pokrajinskih udruženja, koja su okupljala studente iz različitih dijelova Jugoslavije: Crnogorke, Vojvodane, studente iz Bosne i Hercegovine, Slovenije i Makedonije. Sva ta takozvana »zavičajna« udruženja: »Lovćen«, »Polit-Desančić«, »Brazda«, »Triglav«, »Vardar« bila su napredna i rukovodena od ljevičara ili lijevo nastrojenih simpatizera HSS i samostalnih demokrata.

U KUSP-u, kao i prije u »Svjetlosti«, držali su predavanja najistaknutiji drugovi: Ognjen Priča, Božidar Adžija, Vlado Bakarić i drugi.

SURADNJA I RAZLAZ SA STUDENTIMA IZ HSS-a

Godine 1938. neki komunisti koji su radili unutar sveučilišnog odbora HSS-a uspjeli su da raskrinkaju desno nastrojene profašističke elemente u HSS-u i u studentskoj organizaciji HSS-a koji su se opirali suradnji sa studentima ljevičarima. Izabrano je novo studentsko rukovodstvo HSS-a s kojim su tada ljevičari donekle mogli surađivati. Neki od bivših studentskih rukovodilaca HSS-a bili su otvoreni frankovci, a neki od takvih frankovaca su i dalje ostali u rukovodstvu HSS.

Kakav je bio raniji stav rukovodstva HSS na Sveučilištu prema suradnji s ljevičarima i u odnosu prema frankovcima svjedoči činjenica da su odbili da povodom senjskih žrtava velikosrpskog režima izdaju zajednički proglas na kojem bi bili potpisi svih hrvatskih studenata — i od HSS-a i od ljevičara. Studentsko rukovodstvo HSS-a odbilo je taj prijedlog tvrdeći da su oni neprijatelji velikosrpskog režima, ali da sa studentima ljevičarima ne

žele da imaju ništa zajedničkog, smatrajući ih isto takvim neprijateljima kao i velikosrpski režim. Tu izjavu dao je 'tadašnji predsjednik studenata HSS-a Matija Kovačević, kasniji ustaški dužnosnik. Novi predsjednik HSS-a na Sveučilištu postao je Stjepan Šiletić, tada predsjednik Kluba medicinaru, blizak Mačeku, ali također prevrtljiv, tako da o pravoj koaliciji nije moglo biti govora, nego je ona 'postignuta samo ondje gdje su hrvatski studenti ljevičari okupili studentske mase i prisilili studente iz HSS-a da s njima surađuju.

Godine 1939. stvari postaju jasnije u pogledu mogućnosti suradnje ljevičara s HSS-om, koji skreće ponovno u desne vode. Od tada hrvatski studenti ljevičari istupaju svagdje samostalno. Na Medicinskom fakultetu ljevičarska lista Bogoslava Kadića odnosi pobjedu i Klub medicinaru dolazi potpuno u ruke hrvatskih studenata ljevičara, koji otada drže stalno upravu Kluba do početka okupacije. Poslije Kadića izabran sam ja za predsjednika Kluba. Među najaktivnijim ljevičarima na Medicini bili su, uz Savu Zlatića, Mirka Tomićića, Ozrena Novosela, Bogoljuba Kadića i Ivu Kralja, još i Oskar Plevko, Krešo Štiimac, Marijan Đanešić, Levin Škeljo i drugi.

Ova pobjeda na Medicinskom fakultetu i poraz studenata HSS-a na nizu drugih fakulteta prisiljava bansku vlast da donese takozvanu Uredbu 0 proporcionalnom zastupničkom sistemu u upravi stručnih klubova studenata, kako bi HSS bio bar donekle zastupan u svakom od tih klubova. U upravu Kluba medicinaru tako ulaze, uz predstavnike studenta ljevičara, 1 predstavnici HSS i frankovci. HSS-ovci i frankovci odmah stvaraju koaliciju protiv ljevičara i onemogućuju niz akcija u Klubu.

VEZA I JEDINSTVO S BEOGRADSKIM I LJUBLJANSKIM STUDENTIMA

U to vrijeme postojala je uža veza studenata u Zagrebu sa studentima na 'univerzitetima u Ljubljani i Beogradu. Najčvršća veza bila je ona koju su stvorili klubovi medicinaru svih triju fakulteta zbog toga što je Klub medicinaru u Zagrebu bio izvan frankovačke vlasti, pa nisu poduzimane nikakve mjere da se prekinu veze među studentima s raznih univerziteta koje su odavno postojale.

Međutim baš 1939. godine frankovci i HSS-ovci sazivaju izvanrednu skupštinu Kluba medicinaru da razbiju Savez medicinaru Jugoslavije, u koji su bili udruženi klubovi medicinaru Zagreba, Ljubljane i Beograda. Skupština se s malom razlikom u glasovima -izjašnjava za održanje Saveza, a to je značilo pobjedu ideje jedinstva studenata svih univerziteta naše zemlje, za koju su se zalagali hrvatski studenti ljevičari.

Savez medicinaru održavao je svake godine svoj kongres i na tom kongresu dolazili su do izražaja principi suradnje studenata raznih naroda naše zemlje. TS kongresi služili su kao novi -podstrek naprednim snagama, budući da su beogradski studenti — može se reći sto -posto — bili orijentirani u smislu programa Komunističke partije i -djelovali u t-om pravcu.

Osim tih kongresa održavali su medicinari manje međufakultetske konferencije, sastanke, a ponekad i posjete i izlete medicinaru jednog fakulteta do onih drugoga fakulteta.

Studenti Medicinskog fakulteta imali su vezu s inozemstvom putem razmjene studenata raznih zemalja. Zagrebački Klub bi slao naše studente u strane zemlje, a oni bi slali svoje studente k nama. Bilo je borbe u upravi Kluba medicinarima s kojim zemljama da se održava ta izmjena. Klerofašisti su nametali fašističke zemlje, a napredni studenti preporučivali su slavenske i demokratske zemlje.

Studenti medicine, odnosno njihovi predstavnici, odlazili su i na takozvane sveslavenske, odnosno slavenske kongrese medicinarima, tj. studenata medicine, koji su održavani u čehoslovačkoj, Bugarskoj ili Poljskoj. Bilo je govora i o tome da predstavnici Ukrajine budu zastupljeni na tim kongresima. Ti kongresi bili su izražaj slavenske solidarnosti i pridonosili su zbližavanju studenata raznih slavenskih narodnosti. S drugim zemljama, osim redovne razmjene studenata, nekih drugih veza nije bilo. Jedino je na Svjetskom omladinskom kongresu — godine 1938. u New Yorku — bio kao delegat iz Zagreba poslan drug Josip Šaban, student prava, koji je tamo zastupao sve studente, pa i studente Medicinskog fakulteta.

JACHANJE PARTIJSKOG STUDENTSKOG KADRA

Godine 1939—1940. studentski pokret, predvođen studentima ljevičarima, zahvata sve više maha. Iz zatvora se vraćaju stari studentski borci Mirko Tomičić, Savo Zlatić i drugi, a iz španjolskog rata borac Ivo Rukavina. U to vrijeme došao je s robije i drug Sergej Krajger na Medicinski fakultet. U isto vrijeme iz redova studenata niču novi aktivisti i rukovodioci. Ranije zajednička partijska organizacija Sveučilišta raščlanjuje se na fakultetske ćelije, a na ćelu im stoji Biro sveučilišne partijske organizacije. Akcioni odbor doduše gubi svog rukovodioca Bogoslava Kadića radi njegove bolesti (tbc), ali niz novih drugova postaju njegovi ćlanovi. Tih se godina naglo proširuje krug najaktivnijih ljevićara na Sveučilištu: Moša Albahari, sekretar partijskog Biroa, Milan Prelog, Jaroslav Hvala, Sergije Vuković, Vojo Biljanović, Željko Gumhalter, Vlado Mađarevdć, Vladimir Pogaćić, Vlado Mađarić, Niko Tomić, Dušan Čalić, Zvonko-Vonta Ivanković, Tonka Span, Vicko Raspor, Rade Vlkov, Marko Forti!, Ranko Šipka, braća Kadunc, Joško Rendić, Marijan Đanešić, Slava Klavora, Mirko Višić, Zvonko Kovaćić, Želimir Pomper-Bimbi, Joža Horvat, Niko Vranešić, Faust Ljuba, Ivan Fras, Nada Novosel, Marija Novak, Ivan i Rudi Supek, Đuro Regan, Mile Joka, Ivan Sarajćić, Buba Janćić, Ivan Granda, Ivan Tahi, Vjenceslav Richter, Rade Bulat, Nada Salamon, Branko Cvjetanović i drugi.

Nakon zabrane lista ljevićara »Novi student« pokreće Akcioni odbor 1940. izdavanje »Studentskog lista«. Udarne grupe ljevićara za obranu od frankovaca vodi Sergije Vuković, koji jednom zgodom biva uhvaćen od policije, te odveden u logor, odakle se više nije vratio, jer je bio predan ustašama.

Godine 1940. dolazi i do velikih prvomajskih manifestacija. Tada su studenti dobili zadatak da obustave tramvajski saobraćaj u gradu. U četiri sata ujutro masa studenata sakupila se pred remizom na Trešnjevki i uz pomoć tramvajaca toga je dana bio obustavljen ćitav tramvajski promet. Povorka s Trešnjevke krenula je prema Kazališnom trgu i na putu se sukobila s policijom. Razvila se borba, u kojoj su se mnogi studenti iskazali, te je policija

nekoliko iputa ipod kišom kamenja morala odstupiti. Bile su to demonstracije kakve Zagreb dugo godina nije vidio.

Na pragu drugog svjetskog rata studenti su naravno najaktivnije učestvovali u borbi za mir. »Glas omladine« i »Novi student« nekoliko su puta svoje brojeve posvećivali u cijelosti tom problemu. Izdavani su u tom smislu leci, održavane su konferencije i predavanja, priređeno je nekoliko akademija s time u vezi. Na Mirovnom kongresu studenata u Beogradu travnja 1940. bili su brojno zastupani i studenti iz Zagreba. Već je ranije bio osnovan, kao permanentni organ, sekretarijat Mirovnog pokreta studenata, koji je imao svoje članove u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani, i koji je djelovao veoma aktivno među svim studentima. Pod parolom: »Ostvarimo jedinstvo živih, da ne bismo u zajedničkim grobovima ostvarili jedinstvo mrtvih«, taj sekretarijat izdavao je svoja saopćenja, biltene i organizirao priredbe.

Akcioni odbor studenata ljevičara izdavao je mnogo proglaša s izrazito političkom sadržinom, u kojima je upozoravao studente Sveučilišta o potrebi da se bore za mir na općem političkom planu, za jedinstvo studenata, za stručni rad u stručnim klubovima. Naročito se ustajalo protiv frankovačke diskriminacije, koju su vršili prema svim »nehrvatima« i Židovima, nastojeći da uvedu na izvjesnim fakultetima »numerus clausus« i slična ograničenja.

POBJEDE NA IZBORIMA ZA UPRAVU STRUČNIH KLUBOVA

Tih godina prije rata uspijeva naprednom studentskom pokretu da okupi u aktivnoj političkoj borbi, naročito kroz stručna udruženja, gdje su se komunisti veoma zalagali, sve veći broj studenata. Tako su na izbore za upravu u stručnim studentskim udruženjima koncem 1940. i početkom 1941. godine liste studenata ljevičara izašle spremne. U to vrijeme mjesto naziva »Studenti ljevičari«, upotrebljava se naziv »Narodna studentska omladina«, a Akcioni odbor iz svoje polulegalnosti istupa sve legalnije. Umjesto uskih sastanaka u KUSP-u, ili kao prije u »Svjetlosti«, sada se održavaju širi sastanci po stručnim klubovima, koje vode studenti ljevičari. Akcioni odbor održava niz plenuma, u kojima okuplja sve aktiviste s pojedinih fakulteta i posebne plenuma za sve aktiviste sa Sveučilišta, te im objašnjava novonastalu političku situaciju i zadatke u vezi s drugim svjetskim ratom u duhu direktiva i proglaša Centralnog komiteta Komunističke partije.

Napredni studenti učestvuju sve više u političkom životu, u dijeljenju letaka, koje štampa Komunistička partija, u održavanju mitinga, koje vode radnici, kao, na primjer, u manifestaciji za podršku ugroženoj Francuskoj povodom dolaska francuskog predstavnika Yvona Delbosa u Jugoslaviju.

Policija, međutim, vrši sve veći pritisak na studente ljevičare. Ona tako, na primjer, provaljuje 1939. godine povodom studentske proslave 23. godišnjice Oktobarske revolucije, u prostorije Obrtničkog doma u Ilici gdje su se sakupili studenti, i hapsi nekoliko stotina studenata, te ih odvodi u zatvore u Petrinjskoj ulici. Putem su se iz policijskih automobila čuli povici i pjesme studenata: »Nema kruha, nema, masti, lopovska si banska vlasti«.

Novi izbori za upravu u stručnim klubovima 1940. godine donijeli su na svim fakultetima apsolutnu pobjedu Narodne studentske omladine, kojom su

rukovodili komunisti. Tako poslije Medicine i ina Tehničkom fakultetu jača iprevlast studenata ljevičara. Svi klubovi su iz ruku frankovaca prešli u ruke Narodne studentske omladine. Jedinstvo naprednih studenata, postavljeno kao cilj pred fašističkom opasnošću, bilo je te godine ostvareno. No to je bilo tek nekoliko mjeseci prije početka njemačke invazije na Jugoslaviju.

Prilikom izbora za upravu studentskih klubova frankovci su ponovno htjeli terorom i fizičkim napadima prisiliti studente da odustanu od glasanja ili da glasaju za njih. Međutim naše su udarne grupe bile toliko snažne da su frankovce prisilile na povlačenje. Tako su jednu njihovu grupu otjerale sa Salate sve do Mirogoja, gdje je bilo zaplijenjeno nekoliko šešira, a nekoliko je frankovačkih siiledija uhvaćeno u živici. U to se vrijeme vanjsko-politička situacija toliko zaoštrava da sve više Studenata učestvuje i u borbama i u političkom životu na Sveučilištu.

Iako stručni klubovi rade po principima za koje su se iprije zalagali studenti ljevičari, oni ne predstavljaju jedino polje rada komunista na Sveučilištu. Održavaju se i mnogi takozvani leteći mitinzi, koje priređuju studenti ljevičari po gradskim ulicama, pred tvornicama i na mnogim drugim mjestima. U borbi protiv Trojnog pakta studenti su itekako pomogli da ta borba bude što uspješnija.

U to doba grupacije studenata HSS-a, jednako kao i frankovci, ne predstavljaju nikakvu političku snagu na Sveučilištu. Studenti HSS-a održavaju se samo pomoću banske vlasti, a frankovci žive u nadi na vanjsku pomoć od starne Hitlerove Njemačke.

Na dan 6. travnja 1941., sudbonosni dan napada Njemačke na Jugoslaviju, dio članova Akcionog odbora studenata nalazio se na izletu, na Ponikvama kraj Podsuseda. Tamo su i doznali za iznenadni napad Hitlera na Jugoslaviju, pa je tom prilikom odmah održan sastanak na kojem je donesen zaključak da se svi komunisti trebaju pripremiti za obranu zemlje. Odlučeno je također da oni drugovi koji su bili u upravi klubova i drugim društvima, odmah sazovu sastanak Uprava klubova ili društava, da predaju rukovodeća mjesta ženama, te da se jave u svoje vojne jedinice. Ako bi to javljanje bilo onemogućeno zbog sabotaže ipetokolonaša treba da odu u svoj rodni kraj. Članovi Partije morali su da ostanu u gradu i da čekaju direktive partijskih komiteta.

Iste večeri studenti su se vratili u grad odlučni i svjesni težine borbe koja predstoji. Jedan di-o njih otišao je u vojnu komandu da se javi u vojsku. Tamo ih nisu htjeli primiti, pa su tada mnogi studenti u vlakovima kretali prema jugu, dok su Nijemci nadirali -sa -sjevera prema Zagrebu. Prije odlaska iz Zagreba predao sam svoj položaj predsjednika Kluba medicinara drugarici Zorki Klačnja, pa sam i ja krenuo odmah na jug, u nove borbe, u svoj zavičaj na Pelješcu.

Nešto dopunjeno predavanje održano studentima medicine 1946. godine.

ORGANIZACIJA „NARODNE STUDENTSKE OMLADINE"

ŠIROKI OBLIK OKUPLJANJA ANTIFAŠISTIČKE OMLADINE

Uoči sloma stare Jugoslavije ljevičari su kroz organizaciju Narodne studentske omladine (NSO), kojom su neposredno rukovodili Partija i SKOJ, držali čvrste pozicije gotovo u svim stručnim udruženjima pojedinih fakulteta, studentskim ustanovama li mnogobrojnim studentskim društvima. U upravama svih tih udruženja, ustanova i društava nalazili su se članovi NSO, osim na nekim fakultetima gdje je u upravama još bilo članova HSS-a koji nisu imali nikakvog utjecaja na rad uprava. Frankovci su bili posve istisnuti iz aktivnosti na Sveučilištu, ali su se zato pripremali za svoju petokolonašku ulogu u ratu koji je bio na pomolu.

Inače brojna skojevska organizacija na Sveučilištu već u prvim danima rata gotovo se potpuno raspala, jer je većina članova KP, SKOJ-a i simpatizera napustila Zagreb vrativši se kući ili je stupila u vojsku prema direktivi Partije. Posljednji sastanak Narodne studentske omladine održan je na masovnom izletu na Ponikvama održanom 6. travnja 1941. godine. Na sastanku je bilo govora o potrebi obrane zemlje, o zadacima studenata u obrani zemlje, posebno o njihovom javljanju u vojsku itd.

REORGANIZACIJA SKOJEVSKIH SNAGA

Organizirana i jaka u mirnodopskim uvjetima i vođena od iskusnih komunista, skojevska organizacija na Sveučilištu našla se tada u teškim uvjetima. S jedne strane, organizaciono poremećena i bez veze sa PK SKOJ-a, koji je do tada direktno rukovodio njome, trebala je održavati na tikupu brojne simpatizere i jačati njihov borbeni duh, a s druge strane strane, trebalo je parirati akcije frankovaca koji su tada preuzeli u svoje ruke upravu nad svim studentskim institucijama kao i stvarnu vlast na Sveučilištu. Međutim, organizacija SKOJ-a na Sveučilištu nije bila pripremljena za ilegalni rad u novim uvjetima, kako u pogledu iskusnih kadrova, tako i u pogledu metoda borbe.

Ustaška »vlada« pridavala je veliku važnost preodgajanja omladine u ustaškom duhu, a posebice studentske omladine kao baze potrebnih stručnjaka za popunu organa »vlasti«, domobransko-ustaške i njemačke vojske, kao i visokokvalificirane radne snage za »veliki Reich«. Zato je jedna od prvih mjera ustaša bila čistka Sveučilišta od svih naprednih studenata i profesora,

Jevreja i Srba. Posebne komisije ustaša-studenata vršile su čistke i samo po njihovom odobrenju mogao se nastaviti studij.

U takvim uvjetima rad organizacije NSO na Sveučilištu bio je paraliziran, jer su ustaše poznavali sve studente starijih godina koji su se prije rata bili pojavljivali u raznim legalnim naprednim studentskim udruženjima, ustanovama i društvima. Ti se drugovi više nisu smjeli pojavljivati ni na Sveučilištu ni na ulici, pa se praktično o njihovom radu na Sveučilištu u 1941. godini ne može mnogo ni govoriti. Osim toga, neki stariji studenti bili su partijski zaduženi za rad 'izvan Sveučilišta, tako da skojevska organizacija Sveučilišta nije mogla na njih računati, a najčešće nije ni znala za njih.

ILEGALNE AKTIVNOSTI

Djelovanje organizacije NSO zavisilo je prema tome, uglavnom, od skojevaca prve godine, aktivnih još iz srednjih škola a još nekompromitiranih u radu na Sveučilištu, kao i od simpatizera starijih godišta, također još nekompromitiranih članova NSO.

Sve do, otprilike, polovine lipnja 1941. aktivnost SKOJ-a na Sveučilištu svodila se na prikupljanje Narodne pomoći (novca, lijekova, oružja, odjeće i hrane) kojom formom rada su bili ponovno obuhvaćeni mnogobrojni članovi NSO s kojima se bio izgubio kontakt prvih dana okupacije. Za prikupljanje Narodne pomoći po fakultetima bio je zadužen jedan predstavnik skojevskog aktiva fakulteta (sekretar Narodne pomoći fakulteta), koji je povremeno, i sve češće, primao i druge zadatke za svoj aktiv: dijeljenje letaka i pisanje parola u određenim rajonima grada.

Ispisivanje parola po zidovima, izlozima, ustaško-njemačkim plakatima, po tramvajima i drugim vozilima bila je skoro svakodnevna akcija studentskih grupa. Ponekad su se parole štampale na manjim trakama papira, pa su se zatim te trake lijepile na zidove, drveće, tramvaje ili su se ubacivale u poštanske ormariće na kućnim vratima. Prskanje i premazivanje propagandnih ustaških plakata vršilo se redovno u svaki sumrak.

Taj oblik aktivnosti bio je vrlo značajan faktor u stvaranju raspoloženja, javnog mnijenja, u okupiranom gradu. Gotovo svaka akcija okupatora-ustaša (apel, govor, radna ili vojna akcija, odmazda) izazvala je našu reakciju, koju su još iste večeri ili drugog jutra mogli građani pročitati sa zidova svojih kuća.

Leci, koje je studentska organizacija dobivala odštampane od PK SKOJ-a, lijepljeni su ipo zidovima na isti način kao i parole. Poseban način raspačavanja letaka sastojao se u tome da su se oni dijelili u ruke na ulici ili su se kuvertirali i nosili pojedinim viđenijim građanima u stanove, gdje su se direktno predavali ili stavljali u poštanske ormariće na kućnim vratima.

Ponekad bismo masovno, istovremeno, telefonirali raznim ustaško-njemačkim funkcionarima i viđenijim građanima iz javnih telefonskih govornica, upućivali im opomene ili ih pozivali na suradnju i slično.

Jedna od važnih akcija bilo je oštećivanje telefonske mreže. To se postizalo na različite načine: bacanjem kamenja razbijale su se izolatorske šalice na telefonskim stupovima; preko snopa telefonskih žica prebacivala se žica dužine oko 2 m na čijim krajevima je bio vezan kamen, što je dovodilo do

indukcije na nekoliko telefonskih vodova; uže na čijem je jednom kraju bio vezan kamen [prebacivalo se preko snopa telefonskih žica, a zatim su se oba kraja užeta vukla prema zemlji dok žice nisu popucale.

Bušenje guma na vojnim vozilima bilo je teže postići u gradu zbog toga što su vozila bila rijetko bez čuvara i što se probušena guma čula.

UDARNE GRUPE

Radi potrebe veće konspiracije i sve češćih akcija koje su prelazile forme skupljanja Narodne ipomoći, negdje polovinom lipnja 1941. godine formirane su od skojevskih aktiva i članova NSO »udarne grupe« (nekad su se zvale »petorke« ili »brigade«). Te se grupe, u pravilu, nisu sastajale, nego bi jedan brigadir dolazio na »leteći« sastanak sa sekretarom SKOJ-a fakulteta, dobio zadatak, koji je zatim izveo sa svojom brigadom i po završenom zadatku o tom izvijestio sekretara SKOJ-a fakulteta na »kontrolnom« sastanku. »Kontrolni« sastanak značio je da je zadatak izvršen, a provodio se na taj način da je odgovorni brigadir, bez riječi, prolazio kraj određenog mjesta gdje bi ga vidio sekretar SKOJ-a.

Potkraj lipnja 1941. na inicijativu Vicka Raspora, člana partijskog rukovodstva Sveučilišta, Milivoj Gluhak, student građevinarstva, povezuje se preko Borisa Pavlina, studenta tehnike, s rukovodstvom studentske organizacije HSS-a, predsjednikom Vrsaljkom, koji s još dva HSS-ovca dolazi na sastanak u neki stan u Masarykovoj ulici. Od naših predstavnika sastanku su prisustvovali Vicko Raspor, kao predstavnik NSO Medicinskog fakulteta, Milan Borošak, kao predstavnik NSO Veterinarskog fakulteta, i Milivoj Gluhak, kao predstavnik NSO Tehničkog fakulteta. Predstavnici HSS-a pozvani su na zajedničke akcije protiv ustaša i okupatora, ali se ona na sastanku nisu izjašnjavali, govoreći da nisu ovlašteni od rukovodstva svoje stranke. Poslije drugog sastanka jednostavno su odbili daljnje kontakte s Narodnom studentskom omladinom, saopćivši nam da im je to zabranjeno od rukovodstva HSS-a.

S pojačanjem akcija omladine protiv okupatora u gradu, pojavljuje se i potreba za eksplozivom. Odvažnih omladinaca, spremnih na svaku akciju, bilo je mnogo — naše »udarne grupe«, prekaljene već u mnogim opasnim akcijama (dijeljenje letaka, pisanje parola, bušenje guma, oštećivanje telefonskih žica itd.) mogle su izvršavati i veće diverzije, ali nije bilo čime. Zato studenti tehnike dobivaju zadatak od Vicka Raspora da »pronađu« neka pogodna sredstva, jer znaju kemiju. Iz udžbenika kemije Milivoj Gluhak »otkriva« tri materije visokokalorične lakozapaljive smjese. Kako su se dvije od tih materija prodavale kao obične boje u prodavaonicama boja, to u početku nije bilo teško doći do materijala.

Da bi ispitali jednu takvu smjesu, drugovi Vicko Raspor, Milan Borošak i Milivoj Gluhak vrše pokuse u mansardnom stanu u Maksimirskoj ulici i počinju izrađivati na desetke kutija sa zapaljivom smjesom koja se mogla i tempirati. Milivoj Gluhak dobiva zadatak da s izradom zapaljive smjese upozna i Krešimira Rakića iz srednjoškolskog rukovodstva omladine. Prave pokuse u Rakićevom ilegalnom stanu u Petrovoj ulici, a poslije nekoliko dana Rakić sam nastavlja taj rad i dalje upoznaje druge omladince. Da bi nabavile potrebne sirovine za zapaljivu smjesu, »udarne grupe« obišle su sve trgovine

u gradu i okolici, a dobile su ih direktno i iz laboratorija Medicinskog fakulteta, preko drugarice Zorke Klašnja, i iz Veterinarskog fakulteta preko Stjepana Hosjaka, službenika tog fakulteta.

Revolucionarni omi. pokret — Krajner — 28 c. bor-gar i pet-bor. — —

S takvom zapaljivom smjesom izvedeno je više uspješnih akcija. Jedna od tih akcija trebala je biti naročito efektna i solidno je bila pripremljena. U kinu »Capitol« na Preradovićevom trgu davao se premijerni njemački propagandni film »Viktorija«. Student prava Vujačić, zvani »Stric«, i Milivoj Gluhak dobili su zadatak da, uz još dva pratioca, zapale kino za vrijeme te predstave tako što bi postavili smjesu na pozornicu pod zavjesu za vrijeme predzadnje predstave. Smjesa je postavljena, ali akcija nije uspjela, jer je u pauzi između predstava obavljena kontrola kina i — smjesa je pronađena.

Nekoliko studenata sudjelovalo je i u najznačajnijoj skojevskoj akciji: napadu na studentsku ustašku vojnicu kod Botaničkog vrta 4. kolovoza 1941. Poslije te akcije neki su drugovi uhapšeni, a neki su napustili grad ne ostavljajući bilo kakvu vezu za udarne grupe s kojima su bili ranije zaduženi. Veze su teško ponovno uspostavljene, jer se aktivisti nisu međusobno poznavali.

U gradu je ostao Vicko Raspor kao jedini član partijskog rukovodstva Sveučilišta, koji je ponovno povezao fakultete i formirao novi međufakultetski odbor NSO (sekretar Milan Borošak, zatim Josip-Dugi Kulušić, Milivoj Gluhak i neki medicinari). Taj je odbor neprekidno radio tokom 1941. i 1942. godine s tim da su na mjesta pojedinih uhapšenih članova odmah kooptirani novi. To je svakako bio napredak u organizaciji strogo ilegalnog rada, ali je još uvijek bilo i pojava nedovoljne konspiracije i improvizacija u pripremanju akcija, zbog čega smo gubili dragocjene kadrove. Na primjer: kretanje poznatih kompromitiranih ljudi po ulicama, gdje su čak održavali sastanke s nekompromitiranim grupama, slanje omladinaca da danju dijele letke đacima ispred škola, suviše međusobno upoznavanje aktivista s raznih fakulteta, nepripremljene akcije, upućivanje ljudi da slušaju sudske procese uhapšenih drugova gdje ih policija hapsi i drugo.

Ali ilegalni je rad neprekidno trajao, s većim ili manjim intenzitetom, u toku svih teških godina okupacije i naše narodnooslobodilačke borbe.

RAD SA STUDENTICAMA

JUNIOR SEKCIJA UDRUŽENJA UNIVERZITETSKI OBRAZOVANIH ŽENA

Poznato je da je Partija u predratnim godinama dala direktivu da se na Sveučilištu, uz preuzimanje stručnih klubova, osnivaju i udruženja koja bi okupljala sve napredne studente i simpatizere. S druge strane, Partija nije zanemarivala ni poseban rad sa ženama, a u okviru Sveučilišta sa studenticama. Tako je 1935. godine u postojećem Udruženju univerzitetski obrazovanih žena osnovana »Junior sékcija«, sekcija studentica. Studentice ljevičarke predložile su na osnivačkoj skuptšini svoju listu za upravni odbor. Na toj listi, koja je pobijedila, nalazila su se imena Anice Rakar-Magašić, Jele Jančić-Starc, Mire Jurić, Marice Knežević, Anke Matić, Dorè Majer-Vinski, Ane Prokop, Olge Žerdik-Kovačić-Kreačić i druge, koje su aktivno rukovodile radom do zabrane Društva.

Junior sekcija uspjela je okupiti velik broj naprednih studentica, simpatizerki i drugih studentica koje je privukao rad sekcije. Pod okriljem tečajeva stranih jezika, predavanja iz raznih područja znanosti, umjetnosti i kulture, stručne pomoći pri spremanju diplomskih ispita, posjeta izložbi, gimnastičkih tečajeva, ekskurzija, zajedničkog odlazanja na ples, odvijao se i intenzivan politički rad.

Junior sekcija sudjelovala je, između ostalog, 4. lipnja 1936., uz Omladinsku podružnicu Ženskog pokreta, na sastanku društava za konstituiranje Pripremnog odbora za Svjetski omladinski kongres u Zenevi.

I poboljšanje materijalnog položaja studentica ušlo je u program rada. »Novi student« zabilježio je 16. prosinca 1936. i ovo: »... Udruženje ima besplatnu liječnicu, vrlo jeftine zubarke, popust u nekim drogerijama (što će biti prošireno na ljekarne i knjižare itd.). Udruženje će se brinuti da siromašnim članicama nađe instrukcije, besplatnu ili bar jeftinu hranu, a aktivno će raditi s ostalim udruženjima oko podizanja Doma za studentice ...«

Koliko je rad Juniorsekcije bio uspješan potvrđuje i otvaranje Doma za studentice 20. lipnja 1936. na Josipovcu, za koji je inicijativu dala Sekcija. U Dom je bilo smješteno 60 studentica.

Naročito intenzivan rad razvija se 1938—39—40, kad je prva generacija »juniorke« već prešla u »seniorke« i vršila i na njih velik utjecaj, tako da se pokreću nove zajedničke akcije, kao što je npr. bio apel za mir, za opće pravo glasa, za veze sa UUOŽ u Francuskoj, Bugarskoj itd. Kao rezultat tih međunarodnih veza uslijedit će zamjena članica Junior sekcije s UUOŽ Francuske. Tako je 14. srpnja 1939. trideset članica krenulo na jednomjesečni boravak u Annecy na istoimenom jezeru, a Francuskinje su došle na Hvar. To

putovanje u Francusku bila je ujedno i prilika za prenošenje ilegalne štampe. Isto tako uspješno organizirana je zajednička ekskurzija »seniorki« i »junioriki« u Bugarsku (Sofija, Rilski manastir, Plovdiv, Varna).

Naravno da tako razgranata aktivnost nije ostala nezapažena od tadašnjih vlasti, te policija sve češće šalje svoje doušnike, dok konačno krajem 1940. zabranjuje i Junior sekciju, kao što je već učinila sa »Svjetlosti«, »KUSP-om« i drugim udruženjima naprednih studenata.

Međutim, rad Junior sekcije urodio je plodom — iz njezinih redova formiraju se nove članice SKOJ-a i Partije i čitav niz simpatizerki koje će nastaviti ilegalnim radom i u vrijeme okupacije djelovati u NOP-u i NOB-i. Mnoge će biti zatvarane i internirane, a neke će izgubiti i život.

Sjećamo se imena mnogih studentica koje su djelovale u Junior sekciji i navodimo neka od njih: Zora Bakarić, Vida Bereković, Ivana Car, Daša Crnković-Očko, Cecilija-Cica Čokljat, Slava Debać, Deša Devčić, Fumica Fedel, Ruža Francetić, Paula Fejer-Pavlek, Manja Fiegenwald, Ljubica (Buba) Jančić-Zec, Nada Ljubišić, Nevenka Ljuština, Boba Milidrag, Nada Novosel, Ivana Orhel, Banca Pećnik, Milka Perić, Ruža Rubčić, Vilma Svečnjak, Milka Lasić-Šeat, Smilja Štimac-Zmajić i druge.

U trajnom sjećanju ostale su nam poginule drugarice: Ljubica Gerovac, Lidija Šoljan, Emica Cekurić, Magda Bošković, Ivica Schwerr, Ducika Štajner i druge.

Ivica Gretić

ORGANIZACIJA I AKTIVNOST GRAFIČKE OMLADINE

VAŽAN SEKTOR NAPREDNE MLADOSTI

Općini porastom klasne svijesti radničke klase i organizacionim obuhvaćanjem od strane KPJ i SKOJ-a pojedinih grafičkih radnika u Zagrebu, otvoren je početkom 1930-ih godina jači proces revolucioniranja Saveza grafičkih radnika Jugoslavije — Podružnice Zagreb, dotada specifične staleško-sindikalne organizacije, usmjerene prvenstveno na materijalno-socijalno zbrinjavanje svojih članova. U tom procesu revolucioniranja stvorena je početkom 1931. godine u okviru Saveza grafičkih radnika Zagreba Sekcija mladih grafičara pod nazivom »Prosvjetna sekcija grafičke omladine«. Stvorena je tako legalna forma organiziranog okupljanja i djelovanja grafičke omladine, pod stalnim utjecajem, usmjeravanjem i pomaganjem u radu od najsvjesnijih starijih grafičkih radnika.

Nama, tada mladim grafičarima, nezaboravni su i danas veterani toga procesa u razdoblju od 1930. do 1935. godine, kao što su Aca Obratil, Milan Varićak, Vjekoslav Žganjer, August Černjul, Nikola Živković, Maksimilijan Brčić (Grga), Fanika Rupčić, Josip Sorić, Leon Kaiser (danas Vladimir Carin), Bogdan Pqповić i drugi. Rado se i danas sjećamo i onih pojedinaca koji su tih godina bili nekad veći nekad manji saveznici navedenih veterana, koji su jednom nogom bili još u prošlosti, a jednom na novom putu, ali su bili ugledni članovi Saveza grafičkih radnika, pa je nekada već i njihovo naprotivljenje aktivnosti omladine značilo pomoć u radu mladih. To su bili Andrija Mišak, Josip Pistotnik, Stjepan Kostrevec, Josip Preksavec i drugi. Naime, u to doba bilo je još i onih pojedinaca u redovima starijih grafičkih radnika koji su čak smatrali da Omladinsku sekciju treba ukinuti, jer da svojim radom, kako su oni govorili, »stalno izaziva vlasti i policiju, ugrožava materijalno-socijalne pozicije Saveza grafičkih radnika, pa i sam opstanak Saveza grafičkih radnika«.

OMLADINSKA SEKCIJA GRAFIČARA

Razdoblje od 1930. do 1935. godine bilo je, dakle, razdoblje jake idejne, političke i organizacione borbe komunista unutar Saveza grafičkih radnika, te stvaranja unutarnjih uvjeta za početak revolucioniranja organizacije grafičkih radnika Zagreba, a posebno njezine omladine. Na tim je temeljima Omladinska sekcija u periodu od 1935. do 1941. godine razvila širok i plodan rad, kako u uspješnom utjecaju s komunističkim idejama na grafičku omladinu

(učenike i mlade radnike), tako i u povezivanju grafičke omladine s omladinom u URSS-ovim sindikatima, te srednjoškolskom i studentskom omladinom, a u borbi za razvoj klasnog radničkog i komunističkog pokreta. Bilo je to uspješno ostvarivanje linije KPJ za okupljanje svih snaga u organiziranju raznih oblika borbe protiv nastupajućeg njemačkog i talijanskog fašizma, te u pripremi oružane borbe protiv fašističkih agresora i njihovih domaćih slugu u trenutku mogućeg, a po ocjeni KPJ i očekivanog, sve većeg pritiska, pa i vojnog napada njemačkog i talijanskog fašizma i na našu zemlju.

Omladinska sekcija je u razdoblju od 1935. do 1941. godine Okupljala svu grafičku omladinu (oko 60—70 učenika i toliko mladih radnika). Aktivnost je bila usmjerena na političko informiranje i prenošenje tih informacija na ostalu omladinu, na kultumoprosvjetnu i sportsku aktivnost, na rad po kružocima za proučavanje marksističkih djela u oblasti političke ekonomije, filozofije, historije, itd, na čitanje ilegalne komunističke štampe (»Srp i čekić«, »Proleter« i drugih publikacija KP).

Omladinska sekcija uspostavila je u tom razdoblju veze i suradnju s grafičkom omladinom Beograda i Ljubljane, te s grafičkom omladinom Osijeka, Splita, Karlovca i Varaždina.

Od 1938. godine predstavnik grafičke omladine bio je član Mjesnog međustrukovnog omladinskog odbora URSS-ovih sindikata, i tako je stvorena potpuni i čvršća suradnja grafičke omladine s ostalom radničkom omladinom Zagreba. Bila je to velika idejna, politička i organizaciona pobjeda u odnosu na ranije distanciranje Saveza grafičkih radnika od URSS-ovih sindikata.

Osim toga, grafički omladinci bili su po mjestu stanovanja uključeni u aktivnost Stranke radnog naroda, te u razne druge omladinske i progresivno usmjerene aktivnosti na svom području stanovanja.

U vrijeme građanskog rata u Španjolskoj (1936—1939) održavali su se u okviru Omladinske sekcije stalni informativni sastanci i pripremali su se omladinci za pravilno tumačenje te velike borbe španjolskog naroda i internacionalnih brigada protiv španjolskog fašizma kao i protiv regularnih njemačkih i talijanskih fašističkih formacija koje su došle u pomoć svojem sluzi Franku. Nakon Sloma španjolske republikanske vojske i povlačenja Internacionalnih brigada, pa tako i jugoslavenskih boraca, te njihovog zatočeništva u koncentracione logore u Franuskoj, grafička omladina učestvovala je u svim akcijama sakupljanja i slanja novčane i druge pomoći borcima internacionalnih brigada u francuskim koncentracionim logorima.

S takvim oblicima idejnog, političkog i organizacionog rada grafička omladina je časno i dostojno pripremljena za borbu protiv nastupajućeg fašizma i protiv fašističke agresije na našu zemlju. S izuzetkom jednog jedinog grafičkog radnika (Tomo Biljan) aktivno uključenog u ustaški pokret, grafička omladina i grafički radnici u cjelini bili su 1941. godine potpuno opredijeljeni za liniju KPJ i KPH, to jest za sveopću narodnooslobodilačku borbu u svim njenim oblicima.

U toku proljeća i ljeta 1941. godine formirano je pet grupa SKOJ-a sa oko 30 članova SKOJ-a. Iako sam lično i direktno radio na formiranju tih skojevskih grupa, teško se sjetiti svih imena, ali evo većine: Stjepan Trnski, Rudolf Pruner, Marijan Talan, Josip Nikolaus, Vili-m Pokupec, Ico Simčić, Stjepan Pintarić, Albin Gašpert, Ljubomir Debeljuh, Franjo Vedrina,

Branko Kobešćak, Ivica Radetić, Milan Hiitrec, Mirko Štefanec, Milivoj Jovanović, Branko Krivec, Ivo Slimšek, Ivan Biščan, Viktor Farago, Ivica Bernard, Ivica Kličko, Drago Namet, Josip Hrbud, Artur Šlajs, Rudolf Mihelčić. Tim slojevskim grupama rukovodio je Biro SKOJ-a kojii su sačinjavali rukovodioci (pročelnici) grupa. Sekretar Biroa bio je Ivica Gretić, a poslije njegova odlaska na -drugo partijsko zaduženje (tehnika CK KPH) sekretar Biroa je bio Stjepan Trnski. Biro je bio vezan na Mjesni komitet SKOJ-a Zagreba.

RAD U ILEGALNIM ŠTAMPARIJAMA

Svakako je posebno poglavlje rada grafičkih radnika njihovo učešće u ilegalnim partijskim štamparijama, kao i u snabdijevanju tih štamparija materijalom (papir, boje, valjci, itd.) u ilegalnom Zagrebu prije i u toku NOB-e. Sjećam se divnih likova na tom teškom i opasnom poslu, na kojem sam i sâm radio 1941. godine. Bili su to: Josip Makovec, Milan Varićak, Ljubomir Debeljuh, Franjo Vadrina, Rudolf Ječmenjak, Fanika Rupčić, Branko Sabljčić, Slavko Biškupec, Joža Usenik, Joža Novačić, Katica Hrušč, Danica šošćarić i drugi. Organizirati smješćaj ilegalne štamparije ili samo improvizirane tehnike (podesnost prostorija i okoline, dolazak d odlazak u te prostorije, prikupljanje i donošenje štamarskog materijala: papira, boje itd., te odnošenje štampanih materijala), zahtijevalo je izuzetnu konspirativnost, opreznost, odanost i pouzdanost svih lica koji su na tome radili. Radilo ise (u nuždi i u podstanarskoj sobi, u stanu koji je bio uz stan (ustaškog agenta. Velike letke kvart formata štamkali smo ljeti 1941. godine u štampariji Vojnog okruga, u kasarni u Ljubljanskoj ulici, zahvaljujući tome što su u to vrijeme u toj štampariji radili naši pouzdani skojevci Ljubomir Debeljuh i Franjo Vadrina. Zbog velike hitnosti štampanje toga letka (proglas CK KPH pristašama HSS) odlučili smo se za tu soluciju. Trebalo je, pred nosom vojnih stražara i dežurnih oficira, unijeti u tu vojnu kasarnu pripremljeni olovni slog, satima štampati više hiljada letaka, a zatim iznijeti brojne pakete sa štampanim lecima.

Razumije se aa je to bilo svjesno žrtvovanje za stvar naše revolucionarne borbe, jer svaka faza toga rada bila je pred neprijateljem takav dokaz da tu nije moglo biti iluzije o spretnom izgovoru u slučaju otkrića, već samo čvrsta riješenost: dati život, ali nikoga ne odati. Svako iznošenje i prihvaćanje slova, boja, papira itd. od drugova iz raznih šatmparija, a imali smo svoje veze gotovo u svim zagrebaćkim tiskarama, bilo je vezano s opasnostima da to neprijatelj ne primijeti i otkrije, ili slučajno ili svojom posebnom budnošću. Naime, ustaše i gestapo bili su sve bjesniji zbog poplave partijske i druge štampe, zbog falsifikata legitimacija, propusnica, kartica za snabdijevanje, i slično, te su postajali sve organiziraniiji i budniji. Zato je taj naš rad u Zagrebu postajao sve teži i opasniji.

Razvojem narodnooslobodilačke borbe i stvaranjem oslobođenih i poluoslobođenih teritorija u široj pa i užoj Okolici Zagreba, štampanje svih tih materijala sve je više prenošeno na teren. Time je otpočeo i obrnuti proces, to jest prenošenje štampanih materijala izvana u Zagreb. Razumije se da su i u tim štamparijama u Gorskom kotaru, u Lici, na Kordunu i Baniji, u Slavoniji, na Kalniku, u Moslavini, u Zagorju, grafički radnici — partizani

imali također velikog učešća. U organiziranju partizanskih stamparija na oslobođenom, poluoslobođenom i neoslobođenom teritoriju i u radu u njima u onim teškim ratnim uvjetima veliku ulogu odigrali su zagrebački grafičari Milan Varićak, Dragutin Carek, Šime Devčić, Gabro Cesar, Josip Andrić, Bogdan Popović, Ivo Šimčić, Božo i Ivka Opatić, Drago i Antun Presečki, Karlo Nađ, Vjekoslav Žganjer, Ivan Karaga, Mirko Srića, Pavle Ribarić, Košta lilavaty, Katica Hrušč, Maks Katančić i drugi.

POGINULI GRAFIČARI

Iz razdoblja 1935—1941. godine ostali su mi zauvijek u sjećanju nezaboravni likovi, puni drugarstva, ljudske topline, komunističke hrabrosti, samoprijedora i odanosti našoj revolucionarnoj borbi, članovi KP i SKOJ-a August Černjul, Milan Varićak, Stjepan Tnnski, Slavko Biškupec, Daroslav Francois, Joža Usenik, Rudolf Ječmenjak, Branko Sabljčić, Franjo Vedrina, Josip Nikolaus i drugi. Svi su oni, na žalost, poginuli — ili od zločinačke ustaške i gestapovske ruke u zatvorima i logorima, ili u partizanima. No, nisu to jedini mladi grafičari Zagreba koji su dali svoje živote. Svoje živote bilo u zatvorima i logorima, ili u partizanima dali su i grafički radnici Zagreba Aca Obratil, Dragutin Carék, Franjo Fatzek, Milan Hitrec, Branko Krivec, Dragutin Nemet, Josip Novačić, Zlatko Novačić, Josip Stuniković, Stanko šebašić, Bogoljub Šket, Josip Špoljar, Krešimir Rossi, Maksimilijan Brčić (Grga), Vrlim Pokupec, Ivica Lovinčić, Stjepan Bajs, Rudi Bosäk, Ivica Radetić, Marijan Topljak, Bogdan Popović, Milivoj Jovanović, Ernest Slivšek, Milan Drašić, Albin Gašpert, Ivica Kličko, Rudolf Pasarić, Slavko Vugrinčić, Ignac Bačani i drugi. Mnogi od njih bili su članovi SKOJ-a i članovi Komunističke partije.

U odnosu na broj mladih grafičara, i grafičkih radnika u cjelini, broj poginulih u toku NOB-a veoma je visok. I ukupan broj grafičkih radnika Zagreba u narodnooslobodilačkom pokretu i u oružanoj borbi također je relativno visok. To dokazuje da je pravilna i smišljena linija, organizirani i strpljivi rad KP i SKOJ-a Jugoslavije i Hrvatske među grafičkom omladinom i grafičkim radnicima Zagreba pao na plodno tlo, i da je grafička omladina dala častan doprinos u borbi protiv fašizma, za oslobođenje naše zemlje i za izgradnju našeg novog socijalističkog društva.

NAPREDNI OMLADINSKI POKRET U PTT ZAGREB

REVOLUCIONARNI RAD I ŽRTVE POŠTARA

Iako je prva partijska organizacija u redovima PTT službenika u Zagrebu formalno osnovana 1. VII 1941. godine, aktivnost simpatizerskih grupa i naprednih omladinaca PTT službenika u Zagrebu ima svoj začetak nekoliko godina unazad, u vrijeme kada novo rukovodstvo KP Jugoslavije, s Titom na čelu, usmjerava svoj rad na unutrašnju konsolidaciju Partije i otklanjanje svih ostataka frakcionastva, karijerizma i likvidatorskih tendencija. To je bio osnovni uvjet da se rukovodstvo KP Jugoslavije okrene problemima Partije i revolucionarnog pokreta u zemlji, da uspostavi stalne i neposredne veze s partijskim rukovodstvima, da usprkos dubokoj ilegalnosti, oslanjajući se na Partiju i šire slojeve radnih ljudi, stvori uvjete za kontinuirano rukovođenje Pokretom, da organizira partijsku tehniku, tiskanje i raspačavanje štampe i literature, da otvori škole za marksističko obrazovanje partijskih kadrova : riješi druge probleme.

U grupi pripravnika na pošti Zagreb 2 zatekla se 1938. godine i nekolicina nesvršenih studenata Zagrebačkog sveučilišta, koji su se još na fakultetu susreli s naprednim idejama i prihvatili ih kao svoje životno opredjeljenje. Do organizirane aktivnosti naprednih PTT omladinaca u Zagrebu dolazi tek nakon povratka Vilima Galjera na poštu Zagreb 2, iz Beograda, gdje je zajedno s ostalim PTT pripravnicima pohađao jednogodišnji Viši PTT tečaj.

Kao simpatizer Komunističke partije Galjer zajedno s ostalim naprednim omladincima organizira 1938. godine kružok sa zadatkom da proučava naprednu literaturu i da politički djeluje među službenicima pošte u Zagrebu. Ubrzo su napredni omladinci vrlo aktivno sudjelovali u radu PTT udruženja.

Uporedo s legalnim radom u Udruženju PTT službenika, simpatizeri pošte Zagreb 2 služili su kao početna karika u lancu organiziranom za raspačavanje ilegalne partijske štampe i literature, koja je iz Zagreba prebacivana poštanskim ambulancama (vagonima) diljem Jugoslavije. Simpatizeri KPJ, članovi Udruženja PTT u Zagrebu bili su čvrsto povezani s drugovima iz Centralne uprave Udruženja PTT u Beogradu, a preko ove d sa svim PTT udruženjima u Jugoslaviji. Stručno i idejno-političko jedinstvo pridonosilo je uspješnom izvršenju svih povjerenih zadataka.

List »PTT«, koji je izdavalo PTT udruženje, ubrajao se među naprednije listove koji su tada legalno izlazili u Jugoslaviji. Suradnici tog lista bili su i napredni PTT omladinci koji su u napisima protiv fašizma, pozivima na bor-

bu za demokratska prava, za građanske i socijalne slobode, u reportažama o španjolskim poštariima i njihovoj borbi protiv fašizma u španjolskom građanskom ratu, jasno i otvoreno izražavali svoja napredna opredjeljenja.

OTPREMA PARTIJSKE STAMPE

Uporedo s legalnim radom omladinci na pošti Zagreb 2 organizirali su zajedno sa starijim drugovima simpatizerima KP brzu otpremu legalnih listova »Radnik« i »Seljačka misao« koji su unatoč čestim zabranama ipak otpremani na odredište. Strogo ilegalni organ Komunističke partije Jugoslavije »Proleter« također je redovno otpreman preko pošte Zagreb 2.

Radeći svakodnevno na otpremi poštanskih pošiljaka, napredni omladinci uništavali su fašističku, profašističku i ostalu neprijateljsku štampu. Ukoliko se nije mogla uništiti otprema takve štampe njezino raspačavanje sprečavalo se na sve moguće načine.

Kad je 1939. godine na prijedlog Centralne uprave Udruženja PTT službenika u Beogradu osnovana ambulancerska biblioteka, nazvana AMBIB, zagrebački ambulanceri (putujući PTT službenici u željezničkim vagonima), omladinci, kao i ostali PTT ambulanceri u Jugoslaviji, gotovo svakodnevno prevozili su i raspačavali u kovčežićima AMBIBA uz napredne knjige i ostalu ilegalnu partijsku štampu. Knjižničar AMBIBA u Zagrebu bio je Josip Čuljat, koji je knjige skrivao na tavanu svoje kuće na Trešnjevki.

Vilim Galjer, i sam ambulancer, bio je kurirska veza između Zagreba i Beograda, a materijale je dobivao od Pava Papa-Šilje. Radi pohrane i sklapanja ilegalnog materijala do vremena prijenosa u poštansku ambulancu za prijevoz van Zagreba često je korišten stan omladinca Rudolfa Sekulića u Branimirovoj 23. Kao kurir djelovala je u Zagrebu Nada Kafka, kasnije Galjer. Izvan Zagreba kurir CK KPH bio je i Slavko Markon.

Među zagrebačkim PTT službenicima bilo je nekoliko simpatizerskih grupa, pretežno omladinskih. Sama organizacija bila je konspirativna poput organizacije Komunističke partije, tako da osim rukovodećih drugova, pripadnika rukovodećeg aktiva, članovi jedne grupe nisu znali za organizaciju drugih grupa. Takva tajna organizacija simpatizerskih grupa osigurala je sve do rata punu ilegalnost, koja je nastavljena i tokom rata u aktivnom radu za potrebe narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. U toku rata stvarane su u Zagrebu i nove grupe simpatizera KP u redovima PTT službenika koje su spremno izvršavale sve zadatke što ih je pred njih postavljala Komunistička partija Jugoslavije.

DIVERZIJA NA POŠTI I BORCI POŠTARI

U prvoj partijskoj organizaciji, formiranoj za sve PTT ustanove u Zagrebu, od šest organiziranih članova bilo je četiri omladinca.

Formiranjem ove organizacije znatno je ojačao politički rad u redovima PTT službenika, kao i aktivnost omladinskih simpatizerskih grupa, koje su spremno prihvaćale i izvršavale brojne zadatke; skrivale su ilegalce, španjolske borce, opskrbljivale legitimacijama drugove ilegalce, te skupljale

Narodnu pomoć. Agitacijom i propagandom omladinci su pridobivali nove članove za udarne grupe, a putem PTT ambulanci prevozili su ilegalni materijal i prebacivali ljude preobučene u poštanske uniforme u partizane, te održavali stalne veze s partizanskim odredima.

Poznata diverzija izvršena 14. rujna 1941. na telefonskoj centrali u Zagrebu također je djelo zagrebačkih PTT omladinaca.

Nakon uspješno izvršene diverzije Vilim Galjer, Slavko Markon, Josip Čuljat i Ante Kukuljan odlaze u partizane, a njihovi PTT drugovi, većinom omladinci, Ružica Beloti, Stjepan Bezjak, Danilo Cerovac, Stjepan Čleković, Mato Došen, Kazimir Dubovečak, Ratimir Frković, Ivan Hundrić, Zvonko Jelševac, Andrija Katalenić, dipl. inž. Petar Kovač, Berislav Kubović, Vladimir Kušević, Katica Pavić, Mirko Radalj, Stevo Radojčić, dr Miljenko Rendulić, Rudi Sekulić, Branko Siročić, Josip Skočilić, Vlado Šarić, Ilija Šuput, Drago šušnjić i Ante Veršić nastavljaju s ilegalnim radom.

Otkriveni u ilegalnom radu ubijeni su od okupatora Sofija Alinić, Jovan Bosanac, Dušan Božić, Ivan Cigula, Ljudevit Cvetnić, Duro Dimitrović, Valent Majstorović, Rudolf Maković, Željko Razum, Antun Zorić i Franjo Žic-Teklin.

Kao borci poginuli su u NOR: Nikola Bačić, Ljudevit-Lujo Bauer, Branko Boškić, Stjepan Jakopaš, Vilim Galjer, Milivoj Kunović, Ivica Matulić i Milan Šinkić.

Ovaj tekst sastavljen je na osnovi dokumentarnog materijala (izjava sudionika NOP-a u PTT Zagreb) koji se čuva u PTT Muzeju Zagreb.

ANKETA O POLOŽAJU ŠEGRTA

DRAGOCJENI MATERIJAL O ŽIVOTU RADNIČKE OMLADINE

Odmah poslije skupštine zagrebačke radničke omladine, koja je održana 17. rujna 1939., inicirao je Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku jednu anketu o položaju mladih radnika i naučnika u radionici, porodici i školi. Anketa je obuhvatila i sudjelovanje radničke omladine u sindikatima, radničkim kulturno-prosvjetnim i sportskim društvima.

Antun Cvetković (tekstilni radnik, .strijeljan 1941. godine u Zagrebu) legalizirao je tu inicijativu na sjednici Pokrajinske uprave URSSJ za Hrvatsku 16. siječnja 1940. Rade Rončar, koji je tada bio član Pokrajinske uprave URSSJ, zapisao je o tom prijedlogu slijedeće:

»Cvetković predlaže da Oblasna uprava provede anketu o položaju mladih radnika i naučnika na teritoriju koji pripada njenom djelokrugu rada.

Nakon diskusije riješeno je da se preko mjesnih međustrukovnih odbora pristupi provođenju te ankete.«

ŠIROKA AKCIJA

Anketa se vodila nekoliko mjeseci. Pored mjesnih međustrukovnih odbora sindikalnih vijeća, na anketi su radili i svi omladinski pododbori, kojima su rukovodili članovi Saveza komunističke omladine. U Zagrebu je bilo, koliko se sjećam, šest omladinskih pododbora, i to u podružnici metalaca, tekstilaca, kožaraca, drvodjeljaca, pekara i brijača. Pored toga, omladinski je pododbor postojao i pri Radničkoj planinarskoj zajednici (RA-PLA-ZA).

Anketa je pokazala da je položaj radničke omladine bio izvanredno težak. Mladi radnici u tvornicama redovito su bili slabije plaćeni od ostalih radnika. Mnoga industrijska poduzeća prakticirala su takozvane probne rokove za privježbavanje mlade radne snage. Ovi rokovi često su prelazili u nekoliko mjeseci besplatnog rada, za koje su vrijeme mladi radnici živjeli na teret svojih roditelja.

U još težem položaju nalazili su se naučnici-šegrti. Hiljade mladih bilo je zaposleno u zanatstvu i industriji, gdje su ih poslodavci najsvirepije iskorištavali. Radno vrijeme ove omladine trajalo je u najviše slučajeva od 12—18 sati dnevno. Hrana koju su dobivali od poslodavaca i svojih roditelja nije mogla nadomještavati utrošak fizičke snage, jer je rad kojeg su oni obavljali bio previše naporan. Dugo radno vrijeme imalo je negativnu do-

punu u strahovito slabim nastambama u kojima je omladina spavala i obitava. Anketiranjem nastambi uspostavljeno je da je u 60 posto slučajeva radnička omladina spavala u radionicama, u kojima se kroz čitav dan radilo ili, što je još gore, u raznim šupama i tavanima.

Mnogi poslodavci uveli su praksu da im roditelji naučnika-šegrt, uz hranu i stan koju im daju, moraju platiti i takozvane ugovorne takse u obliku novčane ili naturalne naplate. Ovi nesavjesni postupci sve su se više udomaćivali, a protiv takve prakse upravne vlasti nisu poduzimale nikakve korake.

ZAHTEJEVI IZ ANKETE

Iako je položaj radničke omladine bio i inače težak, poslodavci i javne ustanove u najviše su slučajeva stajali na stanovištu da su naučnici objekt koji je stavljen na upotrebu i odgoj poslodavcu i da nitko nema prava da se za radničku omladinu interesira i da joj daje zaštitu. Prilikom sklapanja kolektivnih ugovora poslodavci su davali najžešći otpor svakom pokušaju da se putem ugovora normiraju odredbe o zaštiti naučnika i o njihovim nadnicama. Velik dio reakcionarnih poslodavaca sprečavao je odlazak omladine u sindikalne organizacije, jer po njihovim navodima zaštita koju su organizacije trebale davati radničkoj omladini predstavljala je kvarenje i uvađanje neposlušnosti kod omladine. Škola i gimnastička vježba oduzimali su joj i ono minimalno vrijeme odmora, pa je to bio uzrok da je radnička omladina u Zagrebu povelu široku akciju da se školska obuka vrši u radnom vremenu, a da se tjelovježba dokine, pošto je ona omladini smetnja za slobodno iskorišćavanje onog vremena koje je potrebno za odmor.

Na kulturno-prosvjetnom planu iz provedene ankete naročito su proizašli sljedeći zahtjevi:

Da se naučnici izuzmu ispod tutorstva poslodavaca i da im se dozvoli pristup u organizacije koje štite ekonomske i kulturne interese radnika i namještenika. Da se školovanje šegrt uredi u okviru zakona o uređenju radnog vremena, tj. da se vrijeme za obavezni polazak škole i tjelovježbe računa kao radno vrijeme. Da se za naučnike postigne puno poštovanje zakonskih odredaba o nedjeljnom odmoru, noćnom radu, radnom vremenu, prekovremenom radu itd., i da se uopće preobraze zakonske odredbe za zaštitu naučnika i omladine, kako bi se spriječilo svako izrabljivanje mladenačke radne snage. Da se osnovna škola u nastavnom planu i u pogledu pedagoških metoda reorganizira prema stvarnim suvremenim potrebama, prema načinu života većine učenika i njihovim mogućnostima, te uzme u obzir da većinu školske djece treba osposobiti za zanat i industriju. I, napokon, da se uklone sva ograničenja i poreska opterećenja, te da se vodi povećana briga o tome, da se teoretska naobrazba provodi uz praktičnu, u vezi s budućim zvanjem učenika.

VELIKI ODAZIV ŠEGRTA

Anketnih listova bilo je štampano oko 10.000 primjeraka, a do rujna 1940. stiglo je oko 5000 odgovora. Sabrane materijale po pojedinim mjestima i

strukama koristila su sindikalna vijeća i sindikalne podružnice u akcijama koje su vodile protiv nedovoljnih zakonskih propisa o zaštiti radničke omladine, najgrubljeg načina njenog izrabljivanja, nemogućnosti da uđe u privredu, protiv toga da bude iskorišćavana u svrhu konkurencije odrasloj radnoj snazi. Na temelju tih materijala URSS u Hrvatskoj tražio je da se propiše uredba kojom bi se regulirale plaće naučnika na bazi osiguranja minimuma egzistencije; da se strogim kaznama kažnjavaju poslodavci koji fizički zlostavljaju naučnike; da se naukovanje u svim strukama skрати na maksimalno tri godine, da se radno vrijeme naučnika svede na zakonom propisano i usklađeno s radnim vremenom uposlenih radnika, kao i druge zahtjeve o kojima smo već govorili. Treba reći da su se u povodu ankete stvorili krugovi, na kojima se raspravljalo o životu i radu omladine. Za SKOJ je ta anketa značila jednu od mogućnosti legalnog oblika rada.

Sastanku, na kojem se raspravljalo o sređivanju rezultata ankete i njejoj publikaciji u formi brošure, prisustvovao je i Ivo Lolo Ribar. Ja sam u to vrijeme bio član Sindikalne komisije CK KPH, koju su još sačinjavali Andrija Žaja, Josip Kraš, Jerko Radmilović, Ivan Horvat, Blaž Valjin i Miroslav Pintar. U komisiju su mene zadužili da s drugovima iz SKOJ-a organiziram sređivanje rezultata ankete, s obzirom na veoma dragocjene podatke koji su se u njoj nalazili. Sjećam se da je drug Ivo Lolo Ribar bio oduševljen materijalima i odgovorima omladinaca i šegrta. S Ivom Lolom Ribarom došli su u sindikat drugovi Rade Vlkov i Joža Vlahović. Njih dvojica su uzeli na sebe rad na sređivanju dokumentacije. No posao nisu uspjeli do kraja svršiti zbog zabrane URSS-a.

Koliko se sjećam, anketni listići nisu propali, već su bili zajedno s ostalim materijalom, pisaćim strojevima, blagajničkim knjigama, pravovremeno iznijeti iz prostorija sindikata, prije nego što su prostorije bile zapečaćene.

ISTARSKA OMLADINA I ZAGREBAČKI REVOLUCIONARNI POKRET

ZNAČAJNA ULOGA MLADIH ISTRANA U ZAGREBU

Emigracija Istrana u Jugoslaviju naročito se povećala kada su Rapalskim ugovorom od 1921. godine Istra, Trst, Gorica, Rijeka, Zadar, te otoci Cres, Lošinj, Lastovo i Palagruža, pali pod Italiju. Tada je počelo pojačano odnarođivanje našeg življa u Istri. Među emigrantima najviše je radnika — Hrvata i Slovenaca, ali i Talijana iz Pule, Rijeke i Trsta, zatim labinskih rudara i siromašnog seljaštva iz cijele Istre. Istrani su smješteni u takozvane »istarske barake« u Klaićevoj ulici, gdje je sada srednješkolsko igralište i Arhitektonski fakultet. Živjeli su u krajnjoj bijedi. Tu su živjeli komunisti Andrea Benussi i Jakov Juričić sa svojim porodicama; kao dječak tu je rastao narodni heroj, španjolski dobrovoljac, Jurica Kale koji je herojski poginuo na Kozari štiteći povlačenje svojih boraca; tu je živio i Blaž Vaijin, urednik »Borbe«, a dolazili su Ante Družeta, Franjo Debeuc, Josip šajina, studenti Otokar Keršovani i Nikola Stihović prije hapšenja i robije. »Istarske barake« srušene su i spaljene 1933. godine, pa su se Istrani raselili u razne dijelove grada, a najviše ih je bilo na Trešnjevki. »Istarske kuće« u Mošćeničkoj ulici bile su žarište antifašističkog pokreta Istrana u Zagrebu, a tu se naročito isticala omladina, članovi Partije i SKOJ-a.

Danas na zgradi »Malo kazalište Trešnjevka« u Mošćeničkoj ulici stoji spomen-ploča s više od trideset imena drugarica i drugova Istrana, pretežno mladih, koji su ubijeni ili streljani po zatvorima i logorima, u Dotršćini i Rakovom potoku, ili su poginuli u NOB.

Naročiti priliv mladih Istrana bio je u razdoblju od 1935 — 1939. godine, najprije za vrijeme agresije na Etiopiju, a zatim poslije početka fašističke pomoći Francu u španjolskom građanskom ratu. Istrani se nisu htjeli boriti za interese fašizma, već su masovno bježali u Jugoslaviju.

AKTIVNOST U RADNIČKIM SINDIKATIMA I DRUŠTVIMA

Većina radnika Trsta, Pule, Rijeke, labinski rudari, koji su prije emigracije bili aktivni u radničkom pokretu, nastavili su svojim radom i u revolucionarnom sindikalnom pokretu Zagreba, Beograda, Slavonskog Broda, Ljubljane itd. Zagreb je bio centar istarske emigracije, koji je svojim djelovanjem davao političku boju i usmjeravao rad ostalih emigrantskih organizacija u Jugoslaviji.

Napredna istarska omladina u Zagrebu bila je organizirana u klasnim radničkim sindikatima i raznim društvima i udruženjima koja su bila pod utjecajem i rukovodstvom Partije i SKOJ-a. Mladi Istrani bili su članovi IIRSS-a — sindikata metalaca, tekstilaca, drvodjeljaca, građevinara itd., bili su članovi SBOTIĆ-a, »Prijetelja prirode«, »Omladinske sloge«, pjevačkog društva »Drvodjeljac«, scenske grupe kojom je rukovodio Pavao Markovac, »Trezvene mladeži«, »Kluba esperantista«, studentskih društava »Svjetlost« i »KUSP«, djelovali su u radničkim sportskim društvima »Metalac«, »Tekstilac«, »Pekarski« itd. Istarska omladina bila je veoma aktivna i u naprednom srednjoškolskom pokretu, u demonstracijama i štrajkovima.

Kad je Tito došao na čelo KPJ 1937. godine, počela se posvećivati posebna pažnja istarskoj emigraciji. Istrani, članovi Partije i SKOJ-a, koji su aktivno radili u URSS-ovim sindikatima, u skojevskim grupama po školama i fakultetima, dobili su zadatak da se okupe i djeluju u emigrantskom pokretu, da u okviru Omladinske sekcije društva »Istra« povedu borbu protiv reakcionarnih i samozvanih »očeva Istre« i njihovih sljedbenika, slugu beogradskog režima. Okupljanje istarske omladine je uspjelo. Omladinsku sekciju društva »Istra« osnovali su komunisti Jurica Kale i Viktor Lipovšćak, u proljeće 1932, a s njima Antun Cerovac, jedan od organizatora ustanka u Istri. Nešto kasnije Kale i Lipovšćak osnivaju Radničku sekciju u društvu »Istra« u kojoj su se okupljali mladi istarski radnici. Njihovim odlaskom u Španjolsku zamro je rad Omladinske sekcije, a prestala je radom i Radnička sekcija. Kao instruktor CK KPH bio je za istarsku emigraciju 1937. godine neko vrijeme zadužen, uz seljačko pitanje, Martin Franekić. Kasnije je tu dužnost preuzeo od njega Šime Baien. Ja sam, po zadatku, održavao vezu s njima.

OMLADINSKA SEKCIJA DRUŠTVA »ISTRA«

U rano mjesto 1937. godine članovi SKOJ-a preuzimaju rukovodstvo Omladinske sekcije, radeći po uputama Partije. Djelovanje se proširilo i na druge gradove gdje su živjeli mladi Istrani. U Beogradu se ističu Ivan Bostjančić i Josip Lazarić, u Slavonskom Brodu Mijo Kos i braća Miškovići, a na Sušaku August Vivoda-Arsen i Zvane Crnja. Za vrijeme NOB braća Miškovići su jedni od organizatora ustanka u okolini Slavenskog Broda, a August Vivoda-Arsen je prvi politički komesar Prve istarske partizanske čete, narodni heroj koji je poginuo 1943. godine. Kasnije, Milan Mišković-Decembar dolazi na partijski rad u Zagreb i zajedno s Istranima Norbertom Veberom-Šabanom iz Trsta i ing. arh. Andrijom Mohorovičićem-Mirnim imaju u toku NOB značajne partijske dužnosti.

Godine 1937. istarska omladina počela je oštru borbu i diferencijaciju s istarskim emigrantima koji su po svojim shvaćanjima bili na suprotnoj strani barikade. Osnovno je obilježje mladih Istrana antifašizam, i odlučni su protivnici onih struja koje su bile u službi monarhističkog Beograda. Njihova je značajna osobina bila u tome, što su u svim etapama borbe stvaralački prilazili neposrednim zadacima za stvar oslobođenja Istre od fašizma, do zaključno aktivnog sudjelovanja u NOB, svjesni da se tom borbom rješava konačno oslobođenje Istre. U listu »Istra«, glasilo istarske emigracije, broj 27 od 1937. u članku »Glas naše omladine« napisao sam: »Sjedinimo se, ostanimo

sjedinjani, zbijmo naše redove u borbama koje će se morati voditi za našu Istru. Dani koji dolaze bit će teški, ali pobjeda pravde neće se izbjeći. Aktivni pokret omladine u emigraciji neka bude znak nove zore, novog doba koje se rađa.» Uredništvo lista »Istra« preuzeo je 1939. godine klerikalac i nacionalista Ernest Radetić. On je preko svojih članaka napadao antifašistički i napredni pokret istarske emigracije. Zato istarski antifašisti u Zagrebu, po uzoru na Hrvatsku nakladu, koja je bila pod utjecajem komunista, osnivaju 1939. godine »Istarsku nakladu« i počinju izdavati »Istarski glas«, u kojem smo imali svoju omladinsku rubriku, pod naslovom »Omladinski glas«.

Zagreb postaje centar političkog previranja u istarskoj emigraciji. Antifašistički istarski omladinci, članovi Partije i SKOJ-a, preuzimaju značajnu ulogu u borbi za čistoću antifašističke linije. Pojavila se nova, snažna društvena politička struja, koja je odbijala svaku vezu s jugoslavenskom reakcijom, oprečna političkoj liniji koju su vodili malograđanski političari u vrhovima istarske emigracije. U emigraciji je tada prostrujao svjež duh antifašističkog raspoloženja i volje za radikalnom borbom protiv fašizma.

U Omladinskoj sekciji okuplja se više od 200 istarskih omladinaca Zagreba. Održavala su se aktualna politička predavanja i Usmene novine, izdavale su se Zidne novine. Nedjeljom su se priređivali izleti s drugovima iz URSS-ovih sindikata, zatim čajanke s kraćim angažiranim kulturno-umjetničkim programima, na koje su dolazili omladinci iz URSS-ovih sindikata, skojevci iz srednjih škola i studenti iz »Svjetlosti« i »KUSP-a«. Osnovane su grupe mandolinista i gitarista, šahista, odbor za razonodu i izlete. Obnovljen je pjevački zbor »Istra«, od omladine koju je vodio komunista Zorko Beker. Ljeti 1938. zbor je održao koncert istarskih pjesama na zagrebačkoj radio-stanici. Aktivnosti u Omladinskoj sekciji stvarale su drugarstvo, iskrenost, otvorenost, solidarnost — i istinsku revolucionarnost kakvu je tražila Partija.

Omladinska sekcija vodila je brigu i o najmlađima. Po uzoru na dječje sekcije u URSS-ovim sindikatima, osniva se Dječja sekcija, koja je okupljala oko 60 djece, sinova i kćeri radnika Istrana s Trešnjevke. Djeci se organiziraju prikladna predavanja, razne igre, uvježbavaju se dječji igrokazi, recitacije, zborne pjesme, popularne radničke pjesme, odlazi se s djecom na izlete. Rad Dječje sekcije obilovao je sadržajima koji se mogu staviti uz bok dječje sekcije u URSS-ovim sindikatima, kao preteče pionirske organizacije. Radom Dječje sekcije rukovodili su članovi Partije i SKOJ-a. Među njima naročito su se isticali Ivan Blažina i Antun Dobrila. Djeca starijih godišta iz Dječje sekcije odlazili su kao 15-godišnjaci u partizane.

U Omladinsku sekciju dolazili su i nešto stariji istarski i drugi omladinci; neki su od njih radili ranije s Juricom Kaićem i Viktorom Lipovščakom. K nama su dolazili Vladimir Vitasović, Savo Zlatić, Dina Zlatić, zatim Mladen Iveković, Sime Balen, Martin Franekić, Grujica Žarković i drugi zagrebački komunisti. Oni su s nama razgovarali, davali upute za rad i održavali predavanja. Naročito se proučavalo pitanje nacionalnih manjina Hrvata i Slovenaca pod Italijom. U Usmenim novinama svojim su priložima sudjelovali i Mijo Mirković (Mate Balota) i Savica Kosanović. Značajnu pomoć pružao je revolucionar Franjo Debeuc, koji je kao potpredsjednik društva »Istra« bio zadužen za omladinu. Franjo Debeuc je bio član URSS-ovih sindikata i uz Radu Končara jedan od rukovodilaca metalaca. I tu je bio izvor našeg djelovanja u zagrebačkom revolucionarnom pokretu. Izišavši početkom 1940.

godine s robije, Istranin Otokar Keršovani pomaže svojim partijskim i revolucionarnim iskustvom članovima Partije i SKOJ-a iz Omladinske sekcije, sve do ponovnog hapšenja u ožujku 1941. Posjećivao sam ga u redakciji »Izraza« i od njega dobivao savjete.

SAVJETOVANJE ISTARSKE OMLADINE

Polovinom 1938. stvoreni su uvjeti za organiziranje Savjetovanja omladinske sekcije emigrantskih društava iz cijele Jugoslavije, kao i Prve konferencije emigrantske omladine iz Julijske krajine, koja je održana također u Zagrebu, 14. i 15. kolovoza 1938.

Na Savjetovanju je prihvaćena rezolucija, u kojoj se između ostalog kaže: »Mi, omladinci emigranti, moramo aktivno sudjelovati u radu našeg emigrantskog pokreta, moramo u pokret unijeti svježinu, volju za rad i borbu do kraja, jer znamo da je pokret bez omladine pokret bez budućnosti.«

Rezoluciju su u ime prisutnih, uz mene, potpisali Zvane Črnja i Božo Kalčić.

U vrijeme savjetovanja bile su u punom toku pripreme za Drugi svjetski omladinski kongres u New Yorku, a Zagreb je bio centar za pripreme pod rukovodstvom Ive Lole Ribara. Savjetovanje istarske omladine iskorišćeno je da se razmotri mogućnost slanja predstavnika istarske omladine na Kongres u New Yorku, u kolovozu 1938, sa ciljem da se omladina svijeta upozna sa zločinima fašizma u Istri. U tu svrhu formiran je odbor. Izabran sam za predsjednika, a članovi odbora bili su Milena Grakalić i Božo Kalčić iz Zagreba, Ivan Bostjančić iz Beograda, Mijo Kos iz Slavonskog Broda i Zvane Črnja iz Sušaka.

Uže rukovodstvo »Direktorija Saveza emigranata Jugoslavena iz Julijske Krajine« spriječilo je da istarska omladina dođe do međunarodnog izražaja. Nisu htjeli čuti, akamoli dati sredstva za odlazak na omladinski kongres. Stoga je odlučeno na Prvoj konferenciji istarske omladine, održanoj 14. i 15. kolovoza 1938, da se omladinskom kongresu u New Yorku uputi pozdravno pismo na esperantu, koje je sa mnom potpisao Zvane Črnja. U pismu smo kongres upoznali s prilikama i stanjem našega naroda pod fašističkom Italijom.

Nekoliko dana poslije konferencije pozvan sam s Ivanom Blažinom i Božom Kalčićem na saslušanje u zagrebačku policiju. Neki ljudi iz emigrantskog rukovodstva, među kojima je bilo i policijskih konfidenata, htjelo nas je zaplašiti. Međutim, istarska omladina s još većim žarom nastavlja svoj rad, na temelju smjernica Prve omladinske konferencije. Nova borbena antifašistička struja uspjela je oko sebe okupiti široke omladinske mase, koje su postale sastavni dio borbenih snaga protiv reakcije u Jugoslaviji. Istarska omladina, i uopće istarski proletarijat, po svom političkom uvjerenju i opredjeljenju antifašistički, duboko je vezan za zagrebački proletarijat, za zagrebački revolucionarni pokret, za Komunističku partiju Jugoslavije, i to je jasno dokazao 1941. godine. Po svojoj revolucionarnosti, Trešnjevka je dobila naziv »Crvena Trešnjevka«, a tu su svoj udio imali i Istrani, u prvom redu istarska omladina.

SKOJEVSKA GRUPA U ISTARSKOM INTERNATU

U Istarskom internatu u Zagrebu djelovala je od travnja 1934. skojevska grupa, u kojoj su najprije bili Vladimir Božac, Ante Dobrila i Stanko Radošević, a kasnijih godina bili su primljeni Ernest Arbanas, Ivan Cerovac, Davor Cek, Karlo Deprato, Fumica Fedel, Srđan i Zlata Flego, Dušan Jardas, Janja Grakalić, Neven Kirac, Dušan Mavar, Marija Lorencin, Aleksandar Modić, Petar Pancun, Branko Pertot, Boris Pošćić, Stojan Presi, Antun Prodan, Davorin Trinajstić, Danilo Perić, Dubravko Tončić i drugi.

Davorin Trinajstić je od školske godine 1937/38. sekretar SKOJ-a Učiteljske škole u Zagrebu, a od 1938/39. član srednjoškolskog komiteta SKOJ-a Zagreba. U proljeće 1940. aktivno sudjeluje na savjetovanju predstavnika skojevskih organizacija srednjih škola. U ožujku 1941. na Trešnjevki je osnovan »Mobilizacioni štab za obranu zemlje«, u kojem su bili i Istrani. Među prvim, Davor Trinajstić donosi spisak dobrovoljaca iz Istarskog internata.

Nakon okupacije zemlje, Trinajstić je zadužen za slanje Istrana skojevaca iz Zagreba u Istru. U lipnju 1941. uhapšen je među prvim istarskim prvoborcima, zvjerski mučen i ubijen u zagrebačkoj policiji.

Vlado Božac uspio se spasiti prilikom poznatog bijega komunista iz logora Kerestinec u noći između 13. i 14. srpnja 1941. Kad sam u jesen 1943. iz Slavonije išao za Istru, sastao sam se s njime za vrijeme neprijateljske ofenzive u Žumberku. Bio je politkomesar bataljona u XIII proleterskoj brigadi »Rade Končar«. Poginuo je u Bosni. Dušan Mavar, obavještajac u XIII proleterskoj brigadi »Rade Končar«, poginuo je u Bosni, Neven Kirac strijeljan je u Zagrebu, Stanko Radošević i Davor Cek poginuli su u Istri.

Posljednjih dana uoči napada nacističko-fašističke vojske na našu zemlju održan je na Trešnjevki sastanak napredne istarske omladine, u namjeri da se pristupi mobilizaciji, da se osnuje bataljon istarskih dobrovoljaca za obranu zemlje. Akaija komunista Zorka Bekera, Ante Dobrila i Bože Kalčića bila je oduševljeno primljena od istarske omladine i sastavljen je popis od nekoliko stotina dobrovoljaca. Većina istarske omladine nije imala jugoslavensko državljanstvo te nisu bili obveznici jugoslavenske vojske, ali u borbi protiv fašizma oni se javljaju kao dobrovoljci. Popis dobrovoljaca dostavljen je vojnoj komandi Zagreba. Ali, dva dana prije ulaska okupatora u Zagreb, Zorko Beker, pokretač dobrovoljačkog bataljona, pozvan je u Komandu grada, gdje mu je vraćen popis dobrovoljaca, sa savjetom da ga uništi, kako ne bi došao u ruke neprijatelja.

MLADI ISTRANI U ILEGALNIM AKCIJAMA

Godine 1941, kada su narodi Jugoslavije, na poziv i predvođeni KPJ, počeli oružanu borbu protiv fašizma, okupatora i domaćih izdajnika, istarski omladinci — radnici, srednjoškolci i studenti, naročito članovi Partije i SKOJ-a, stupaju u borbene redove oslobodilačkog pokreta. Svjesni su da je tom borbom počeo obračun s fašizmom, za konačno oslobođenje Istre i Slovenskog primorja, za sjedinjenje okupiranih krajeva s Hrvatskom i Slovenijom, u bratskoj zajednici svih jugoslavenskih naroda i narodnosti. Svjesni su da je oružanom borbom i socijalističkom revolucijom za Istrane prestala emigracija. Istrana iz Zagreba ima posvuda i svojim su heroizmom zadivili u

svim prilikama i mjestima gdje su bili prisutni — u ilegalnom političkom radu, u udarnim grupama i partizanskim jedinicama. Većina onih mladih Istrana iz »istarskih baraka« i »istarskih kuća« na Trešnjevki stupala je u borbene redove naše revolucije. Mnogi hrabro ginu već u prvim borbama ili u ustaškim zatvorima i logorima.

Istarski omladinci članovi su odbora Narodne pomoći (prije Crvena pomoć) po rajonima i aktivno rade u mnogim partijskim i skojevim organizacijama. Potrebno je navesti njihova imena, njihov rad i njihove sudbine. U Sveučilišnom odboru Narodne pomoći su Ljubo Mrakovčić i Zofka Radošević, a sekretar je Zlata Flego prije njihovog odlaska u partizane. Fumica Fedel-Sedmak, do odlaska u partizane u Istru, bila je član Mjesnog komiteta SKOJ-a Zagreba i veza sa Sveučilištem, a u Istri je na partijskim dužnostima. Andreana Družina-Olga, aktivna u zagrebačkom revolucionarnom pokretu, odlazi u Sloveniju i jedna je od najhrabrijih žena-boraca, pet puta ranjena, a 1953. godine odlikovana je ordenom narodnog heroja. Dina Zlatić, s Vladimirom Bakarićem, Pavlom Markovcem, Otokarom Keršovanijem i drugima, uoči rata aktivna je u SBOTIČ-u, klasnom namješteničkom pokretu, u kojem su komunisti imali glavnu riječ. Do odlaska u partizane partijski je radnik Zagreba, a prije dolaska u Istru na partijskom je radu u Hrvatskom primorju. U Istri je član Oblasnog komiteta KPH za Istru i prva predsjednica Oblasnog AFŽ za Istru. Savo Zlatić je član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku i Privremenog rukovodstva CK SKOJ-a do odlaska na robiju, a poslije izlaska s robije je član Mjesnog komiteta KPH Zagreb i sekretar Rajonskog komiteta Černomerec do odlaska u partizane. U NOB je sekretar Okružnog komiteta, član Biroa CK KPH, prvi Istranin vijećnik ZAVNOH-a i jedan od organizatora legendarne bolnice na Petrovoj gori. Ante Dobrila je još prije ustanka prvi komesar Prvog zagrebačkog partizanskog odreda, komandant oslobođene Koprivnice 1943. a početkom 1944. dolaskom u Istru, je organizator, osnivač i rukovodilac Kazališne družine »Otokar Keršovani«. Dragutin Peruško-Janko je od listopada 1941. član Okružnog komiteta KPH Zagreb, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a Zagreb i član Povjereništva PK SKOJ-a. Poginuo je u Sesvetama, u okršaju s ustašama, ljeti 1943. Antenore Jelčić-Ante član je srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a Zagreba, učesnik u organiziranju obrane srpske i židovske omladine na igralištu u Maksimiru, u organizaciji i samoj akciji »Stadion«. Među prvim je zagrebačkim omladincima partizan u Žumberku i strijeljan 6. prosinca 1941. u šumi Dotrščina, Mijo Pikunić je član VI rajonskog komiteta Zagreba do odlaska u Istru 1941. godine. Doro Tomažić je od 1941. član Matičnog odbora Ropača (Trešnjevka), a Ladislav Grakalić član istog odbora od svibnja 1942.

Istranin Zvonimir Svjetličić, osuđen je na robiju 1936. godine, kao član Mjesnog komiteta KPH, a 1941. predan je ustašama i ubijen u logoru. U partijskom rukovodstvu zagrebačke željezničke radionice bili su Alojz Bergant, braća Eduard i Velimir Heski, ubijeni kasnije u ustaškom logoru Jasenovac. U udarnim grupama ističu se Adam Brumnić, Ante Ciliga-Tonić (nema veze s drugim Antunom Giligom, otpadnikom Partije), Gildo Stemberga i Mario Toffanin. Ciliga je poginuo u oružanoj akciji na njemačke vojnike kod tvornice »Gaon«. Adam Brumnić strijeljan je 14. studenog 1941. zbog napada na njemačke avijatičare. Gildo Stemberga poginuo je u partizanima, a Mario Toffanin uhvaćen je za vrijeme proljetne ofenzive u Slavoniji 1943, ali je uspio pobjeći iz vlaka i pridružio se partizanima u Slovenskom pri-

morju. šesnaestgodišnji srednjoškolac Vladimir Radošević učesnik je akcije paljenja »Stadion«. Član odbora Omladinske sekcije Milena Grakalić uoči rata je bila član Inicijativnog odbora žena Zagreba za pomoć drugovima koji su bili u logoru i za okupljanje žena antifašistkinja. U tehnici za izradu legitimacija i propusnica radio je grafičar Ljubo Debeljuh. Alojz Pavlin, ilegalni radnik iz Zagreba, aktivist je »Omladinske sekcije« i »Radničke sekcije« društva »Istra«. Poslije oslobođenja je partijski radnik i politsekretar V rajonskog komiteta KPH (Trešnjevka). Skojevcu Ivo Arapović, braća Aldo, Loris i Stjepan, te njihova sestra Fedora Pirih, ilegalno rade u Zagrebu. Stjepan je ubijen u Jasenovcu 1943. godine. Vladimir Švalba-Vid, Riječanin, zagrebački student, a poslije profesor na Sušaku, jedan je od organizatora agitacije i propagande u Istri i organizator osnivanja Talijanske unije za Istru i Rijeku. Poginuo je u Istri 1944. godine. Berto Črnja, skojevac učiteljske škole, djeluje u Zagrebu do odlaska u Istru 1943. godine. U Istri je član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Istru i prvi predsjednik Oblasnog USAOH za Istru. Ljerka Kirac je radiotelegrafistkinja ilegalne zagrebačke radio-stanice za održavanje veze s Glavnim štabom Hrvatske. U toku NOB značajnu je partijsku dužnost imao Zorko Beker; u Mjesnom komitetu KPH Zagreb održavao je vezu s Istranima u Zagrebu. Objеšen je 1944. godine.

ZAGREBAČKI ISTRANI ODLAZE U ISTRU

Ideološki naoružani, puni iskustva iz ilegalnog rada u Zagrebu i iz partizanskih jedinica u toku 1941. i 1942, u Istru su po partijskom zadatku krenuli istarski komunisti i skojevcu koji su prije rata djelovali u Omladinskoj sekciji društva »Istra« i u revolucionarnom pokretu Zagreba. No, još 1940. godine, prvi je u Istru došao Mario Cukon, zagrebački partijski radnik, i odmah počeo djelovati u Puli i okolici. Bio je predviđen za člana Prvog partijskog rukovodstva za Istru, ali je prilikom provale početkom travnja 1943. uhapšen i odveden u zatvor u Forliju. Početkom travnja 1944, zajedno s Pepcom Kardelj, Tonetom Brejcom, Mihom Marinkom i drugima, pušten je iz zatvora i vraća se kući. Iako teško bolestan, odmah se uključio u Pokret, ali je nakon kratkog vremena uhapšen, ubijen i zakopan na nepoznatom mjestu. Ernest Arbanas, Ante Cerovac, Davor Cek, Ivan červar, Stanko Dodić, Miro Grahalić, Dušan Jardas, Vlado Juričić, Božo Kalčić, Josip Klunić, Branko Laginja, Ranko Licul, Josip Matas, Miho Milanović, Ivan Mofardin, Ljubo Mrakovčić, Dušan Mavar, Danilo Peric, Ivo Beltram, Bojana Pilat, Karlo Deprato, Alma i Mijo Pikunić, braća Danilo i Stane Salata, Boris Pošćić, Ante Prodan, Stanko Radošević, Joško Udovčić su među prvima koji su iz Zagreba došli u Istru. Oni obilaze istarska sela, ubacuju se u veća mjesta, čak i u Pulu, i pripremaju narod Istre na ustanak. Djelovalo se i među Talijanima i talijanski antifašisti prihvaćaju liniju borbe Komunističke partije Jugoslavije, koju tumače mladi komunisti što su došli iz Zagreba.

Sestre Zofka i Milena Radošević, te njihov brat Milodar, također se 1941. vraćaju u Istru, u Medulin, ali već krajem 1942. iz Istre našim kanalima, preko Učke, odlaze u partizane. Milena, student medicine, sanitetski referent u Zagrebačkom partizanskom odredu, zvjerski je ubijena od ustaša. Sa Zofkom sam se 1943. u jesen sastao u Otočcu. Radila je u Glavnom štabu Hrvatske ali su se ona i Milodar ponovno vratili u Istru.

Miro Grahalić je s Mošom Albaharijem upao 7. srpnja 1942. u fašističku zasjedu u Kastavštini, ranjen je i uhapšen. Osuđen je od Specijalnog talijanskog suda i strijeljan s Mošom 1942. u Rimu. Joško Udovčić ubijen je na ulici u Trstu, prilikom hapšenja 1942. godine. Branko Laginja i Ljubo Mrakovčić bili su 1942. u partijskom rukovodstvu za područje Liburnije (istočna obala Istre). Branka Laginju strijeljali su fašisti, a Ljubo Mrakovčić, sekretar Kotarskog komiteta KPH za Kras, poginuo je za vrijeme njemačke ofenzive krajem travnja 1944. kod Veprinca, kada smo se zajednički, s grupom drugova, probijali kroz neprijateljsko okruženje. Ivan Mofardin poginuo je za vrijeme njemačke ofanzive u jesen 1943. a Ivan červar, član Pokrajinskog NOO za Istru, za vrijeme iste ofenzive bio je odveden u logor, ali se nakon pada fašizma vratio u Istru. Stanko Dodić, Božo Kalčić, Josip Klunić i Ranko Licul, kad su se vratili kući, bili su uhapšeni i upućeni u »Specijalni bataljon«, talijanski kazneni bataljon. Božo Kalčić je uspio pobjeći, vraća se u Istru i jedan je od organizatora ustanka u Poreštini. Stanko Dodić, Josip Klunić i Ranko Licul nakon kapitulacije Italije priključuju se našim partizanskim jedinicama. Josip Klunić poginuo je kao borac VI ličke divizije. U »Specijalni bataljon« bili su regrutirani nepovjerljivi omladinci u Istri, ali i oni koji još nisu bili punoljetni za vojsku. Bila je to mjera kojom su Talijani htjeli onemogućiti odlazak omladinaca u partizane.

U BORBI I NA PARTIJSKIM DUŽNOSTIMA

U sastavu Prve istarske partizanske čete, osnovane ljeti 1942., koja je u početku brojala devet drugova, trojica su bila iz zagrebačkog istarskog omladinskog pokreta: Dušan Jardas, Vlado Juričić i Josip Matas. Matas je bio sekretar partijske organizacije u četi. Poslije su Dušan Jardas, Vlado Juričić i Božo Kalčić bili članovi, a Josip Matas sekretar Prvog partijskog rukovodstva za Istru, koje je osnovano u ožujku 1943. Ante Cerovac bio je prvi tajnik Oblasnog NOO za Istru, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a.

Zagrebački Istrani omladinci, komunisti i skojevci, obavljali su razne političke i vojne dužnosti u NOB — u Žumberku, Slavoniji, Moslavini i drugdje, ali su tražili od partijskog rukovodstva da ih prebaci u Istru, da se pridruže drugovima koji su već radili na terenu Istre. S prebacivanjem drugova išlo je dosta teško već i zbog dužnosti koje su oni obavljali. Ipak, godine 1943, a naročito poslije kapitulacije Italije, dolaze postepeno drugovi istarske Omladinske sekcije iz Zagreba u svoj rodni kraj: Ivo Blažina, Danica Božac, Slavko Božić, Ivo Defrančeski, Viktor Dobrila, Klemente Fabris, Fumica Fedel, Srđan i Zlata Flego, Antun Horvatin, Milutin Ivanušić, Danilo Kovačević, Zofka i Milodar Radošević, Mate Radetić, Danilo Ribarić, Miljenko Stari, Mario Toffanin, Aleksandar Tuhtan, Dušan Tumpić, Anđelka Turčinović, Vlado Vozila i već ranije spomenuti Berto Črnja, Ante Dobrila, Dina Zlatić i drugi. A s njima i najstariji po godinama i revolucionarnom radu, Franjo Debeuc. Bili su to budući politički i omladinski rukovodioci, komandanti i politkomesari bataljona, brigada i odreda, članovi rukovodstva Oblasnog komiteta KPH za Istru, Oblasnog komiteta SKOJ-a za Istru, Oblasnog NOO za Istru i rukovodstva 43. istarske divizije.

Istrani su se 10. prosinca 1943. sakupili iz svih dijelova Istre na Prvo partijsko savjetovanje u Brgudcu, u Čičariji. Bilo nas je oko 80 drugova i

drugarica članova Partije i SKOJ-a i nekoliko kandidata, koji su na Savjetovanju primljeni u Partiju. Među drugovima na Savjetovanju bilo nas je dosta drugova iz zagrebačkog revolucionarnog pokreta.

Među zagrebačkim komunistima u logoru Kerestinec bili su osim Otokara Keršovanija i Vladimira Bošca također Istrani Ante Božac, Jaroslav Hvala, Adolf Kete, Antun Žele i Vladimir Vitasović. Ante Božac bio je član tehničkog štaba, na čijem je čelu bio Rade Končar, za pripremu i rad povijesne Pete zemaljske konferencije KPJ u Dubravi. Jedan je od organizatora bijega iz logora, ali je poginuo prilikom bijega. Vladimir Vitasović, mladi profesor i publicist, poslije prvog urednika Vlade Mađarevića, bio je 1937. urednik nekoliko posljednjih brojeva legalnog skojevskog lista »Glas omladine« i s Vladimirom Dediđerom urednik časopisa »Trideset dana«. Bio je također jedan od organizatora bijega iz logora. Poginuo je u borbi, a Hvala, Kete i Žele su uhvaćeni i potom strijeljani.

NEKI SU OSTALI NA ILEGALNOM RADU U ZAGREBU

Svi drugovi i drugarice iz istarskog omladinskog pokreta u Zagrebu nisu došli u Istru. Neki su ostali na ilegalnom radu u Zagrebu, kao što je skojevka s Trešnjevke Slava Privrat i njezine sestre Marija i Zorka, te njihovi bratići Branko i Ladislav Grakalić. Na ilegalnom radu u Vrapču i Kustošiji ostali su braća Dragutina Peruška — Antun i Josip. Najstariji brat Antun ubijen je u Jasenovcu. Na pom području radi i Mira Janko-Kovačić i njezina braća. Poslije oslobođenja je partijski radnik u Zagrebu. Tu djeluju i braća Ivan i Dušan Sateli, sa sestrom Maricom. Ivan je 1944. poginuo u partizanskoj jedinici u Hrvatskom zagorju. Na ilegalnom radu u Zagrebu je i Milica, sestra Danice Božac, zatim Dina Vojak, Marija Lorencin, Mira Ljubičić, Darko Franović, Stanko Kale, Milan Kosmina, Viktor Stepančić, Antun Tanković i Josip Vidmar. Vojko Flego i njegova sestra Milena također su ilegalci u Zagrebu. Poslije oslobođenja Vojko je partijski radnik Zagreba, a po partijskom zadatku odlazi u Istru i vrši ondje razne odgovorne dužnosti. Vera Debeuc-Tumpić, koja je kao 15-godišnja metalska radnica 1936. sudjelovala u štrajku tvornice Siemens (danas »Rade Končar«) pod rukovodstvom Dragice i Rade Končara, s petomjesečnim sinom u veljači 1942. prilikom upada ustaša u selo skriva se u šumi. Zatim radi na poluoslobođenom i oslobođenom području Daruvara u AFŽ i u prosvjeti. Danilo Radolović je borac brigade u Slavoniji. Vlado Bertoša i Zdenko Jelčić, s nepunih 15 godina, bore se u Žumberku i obojica su ranjeni. Zdenko je već 1941. ilegalno radio u Zagrebu, a kad mu je strijeljan brat Antenore, odlazi u Zumberak. Stariji brat Nevenko uhapšen je i odveden u Lepoglavu, a zatim u logor u Austriji, ali uspijeva pobjeći i stupa u slovenske partizane, da bi se kasnije i on našao sa svojim bratom Zdenkom. Učesnici NOB su 15-godišnji Miro Cukon, sin Valentina Cukona, Janja Grakalić, braća Josip i Miro Marotti, braća Ivana Defrančeskog Josip, Ante, Dušan, Milan i sestra Ljubica, Danilo Kresović, zatim Ivan Modrušan, Miro Furlan, Boris Ribarić, brat Danila, komandanta Druge istarske brigade, Danilo Perić, Dubravko Tončić, Darko i Tulio Spetić, Stipe Zlatić, Zdenko Vitasović i mnogi drugi.

U ilegalnom radu učestvuju i partijski ilegalac Valentin Cukon, ubijen u Dotršćini, Anica Juričić, kći komuniste i predratnog revolucionara Jakova,

sestra Vlade Juričića, skojevka s Trešnjevke. Prvi put je uhapšena 1941, u svojoj 17. godini, da bi ponovno bila uhapšena 1943, a 1945. polivena benzinom i živa spaljena u Jasenovcu. Njezin stric Pio, brat Jakova, iskoristivši zabunu i zbrku ustaša ispod vješala, uspio je skinuti omču s vrata i zajedno s ing. Kovačevićem nestati u maksimirskoj šumi, pobjegavši u partizane. Tekstilni radnik i komunist Slavko Ribarić radi na području Zavrtnice do 1942, kad je uhapšen i odveden u Jasenovac, gdje 1945, uoči oslobođenja, umire od tifusa. Franjo Fabijančić i Vlado Grašević ubijeni su u zatvoru ustaške policije. Omladinci braća Mirko i Slavko Uljanić, poginuli su kao puškomitraljesci XIII proleterske brigade »Rade Končar«. U istoj brigadi bile su u sanitetu drugarice Anica Kirac i Danica Milotić. Daničina sestra Milka umrla je u partizanskoj bolnici. Viktor Benažić, Slavko Božić, Vlado Brečević, Davor Cek, Jasna Crnbori, Ljubo Cargo, Branko Cekada, Stjepan Černjul, Viktor Dobrila, Milivoj Franović, Ljubo Grakalić, Bogumil Herak, Milan Sirotić, Tone Ivančić, Dinko Kale, Ivan Karlić, Ratibor Lorencin, Neven Kirac, Josip Macan, Dragutin Pertot, Aleksandar Modić, Stanislav Petaros, Nini Pužar, Branko Semelić, Zvonimir Svjetličić, Gildo Stamberga, Aleksandar Tomšić, Nini Vozila, Franjo Zlatić, Pina i Romeo Vlah, Emil Vučetić, Gašpar Tkalčić i mnogi drugi istarski omladinci iz revolucionarnog Zagreba strijeljani su u Zagrebu, ubijeni u Jasenovcu ili poginuli u Istri i na drugim bojištima gdje se vodila borba za slobodu.

VELIKE ŽRTVE MLADIH ZAGREBAČKIH ISTRANA

Na žalost, nema potpunih podataka koliko je istarskih omladinaca i omladinki iz Zagreba sudjelovalo u NOB i koliko ih je dalo svoje živote u borbi protiv fašizma, za slobodu. Ali, činjenica je da ih je bilo veoma mnogo, da su gotovo svi aktivisti iz »Omladinske sekcije« i »Radničke sekcije« društva »Istra« iz Zagreba — radnici, srednjoškolci i studenti — bili učesnici NOB; da je većina od njih došla u Istru, kako bi se u svome rodnom kraju borila za slobodu, uvjerena da se oslobodilačkom borbom rješava njihovo nacionalno pitanje. Tako su Talijanima Istre — antifašistima dokazali da su borci za bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost naroda Istre. Zagrebačka istarska omladina odigrala je značajnu ulogu za oslobođenje svog rodnog kraja, zajedno s onom istarskom omladinom koja je došla u Istru iz drugih krajeva — kao što su narodni heroj August Vivoda-Arsen, braća Ante i Ljubo Drndić, Dušan Diminić, Miro Klobas i drugi. Bit će potrebno još mnogo potankog istraživanja da bi se dobio potpuni uvid o sudjelovanju istarske omladine Zagreba u oslobodilačkom pokretu i socijalističkoj revoluciji.

Revolucionarni pokret istarske omladine u Zagrebu izrastao je iz revolucionarnog pokreta Zagreba i on je njegov sastavni i nedjeljivi dio. Revolucionarna istarska omladina jedinstveno je djelovala u emigrantskom pokretu protiv fašizma, u sastavu jedinstvenog revolucionarnog pokreta Zagreba pod rukovodstvom Partije i SKOJ-a. Svojim angažiranjem u izvršavanju revolucionarnih zadataka neposredno prije rata i u prvim danima oružane borbe i socijalističke revolucije, uz drugarstvo po ideji i zadacima, istarske omladince vezivalo je neopisivo snažno, čvrsto, nerazrušivo i iskreno duboko prijateljstvo s mladim zagrebačkim revolucionarima. Ta duboka i prisna prijateljstva za uvijek će ostati nezaboravna.

Pokret istarske omladine Zagreba jedna je od klica organiziranog otpora naroda Istre za konačno oslobođenje. Kadrovi za potpuni obračun s fašizmom u Istri odgajali su se pod okriljem li brigom Partije i SKOJ-a i u Zagrebu. Istarska omladina Zagreba, u zajedničkoj borbi s ostalim progresivnim snagama Zagreba protiv reakcije u Jugoslaviji, u borbi protiv fašizma i okupatora, za oslobođenje naše zemlje, časno je izvršila svoj zadatak. U trajnom sjećanju moraju nam ostati mnogi zagrebački Istrani koji su izvan Istre dali svoje živote za oslobođenje svog rodnog kraja. Narodni heroj Jurica Kale, Otokar Keršovani, Nikola Stihović, Vladimir Vitasović, Dragutin Peruško, Ante i Vladimir Božac, Antenor Jelčić, August Černjul i drugi herojske su ličnosti naše socijalističke revolucije koje su revolucionarnom pokretu Zagreba dale značajan doprinos.

Oslobođenje Istre ostvareno je s velikim žrtvama, uz tešku i bespoštednu borbu, u kojoj je znatan udio imala istarska omladina, odgojena pod rukovodstvom Partije i SKOJ-a u revolucionarnom Zagrebu, gradu heroja.

ISTARSKI INTERNAT U ZAGREBU

VAŽNO SREDIŠTE REVOLUCIONARNE AKTIVNOSTI OMLADINE

Nakon pripojenja Istre i Slovenskog primorja, Cresa, Lošinja i Rijeke Italiji, te uspostavljanja fašističkog režima ostali su mladi Istrani bez svojih narodnih škola i gimnazije u Pazinu, te su zbog toga i bježeći od terora okupatorskog režima mnogi od njih emigrirali u Jugoslaviju i tamo nastavljali školovanje. Da bi im se olakšala situacija oko smještaja i boravka, već 1919. godine u Karlovcu je osnovan Istarski internat, a kasnije je takav internat osnovan još u Krku. Onaj iz Karlovca nakon nekoliko godina seli u Zagreb.

Svi mladi emigranti, koji su došli u prvom valu emigracije, a isto tako i oni koji su prebjegli kasnije, bili su puni ideala i očekivanja o tome kako su u Jugoslaviji glavni životni i drugi problemi omladine već riješeni. Ali su se u tome mnogi od njih brzo razočarali. Budući da su još bili pod svježim dojmovima teške situacije u kojoj se našla Istra poslije 1918. godine, a također i nenarodne politike tadašnjih jugoslavenskih vlasti, to se već u prvim danima emigracije i dolaska u Jugoslaviju pojedini napredni i lijevo orijentirani omladinci počinju kritički postavljati prema svim društvenim i političkim zbivanjima. Prepuštanje Istre i Slovenskog primorja Italiji, težak položaj radničke klase u zemlji, progoni revolucionarnih elemenata i zabranjivanje rada KPJ, SKOJ-a i klasnih sindikata, neriješeno seljačko i nacionalno pitanje itd., sve to počelo je ostavljati kod mladih emigranata ozbiljne tragove, koji nisu mogli proći bez posljedica.

Početkom 1930-ih godina u redovima istarske emigracije sve više se počinje osjećati utjecaj naprednih radnika, koji su uspostavljali vezu s lijevo orijentiranom intelektualnom omladinom. Negdje u jesen 1932. došlo je do prvog konkretnog povezivanja komunista radnika s pitomcima Istarskog internata u Zagrebu. Taj kontakt bio je uspostavljen od strane Bože Kalčića, Klementa Fabrisa i Jove Crnogorca, koji su među prvima počeli širiti socijalističke i komunističke ideje među nekim naprednim omladincima.

ŽIVOT I RAD U INTERNATU

Tada sam i ja također živio u Istarskom internatu i jedne nedjelje, u ranu jesen 1932, Božo Kalčić i njegovi drugovi dočekali su me pred izlazom i pozvali u šetnju prema Šestinama. To je bilo moje prvo upoznavanje s Istra-

nima komunistima, s kojima smo od tada bili u stalnom dodiru i suradnji. Sjećam se da smo naše prve razgovore vodili o socijalnim problemima, knjigama i borbi radničke klase u nas i u svijetu. Najviše smo raspravljali o Istri i o tome kada ćemo se vratiti u nju potpuno slobodni.

Ideje i problemi o kojima smo raspravljali počeli su me sve više zaoкупljati. Moje veze s Božom Kalčićem i ostalim drugovima emigrantima iz Istre ubrzo sam povjerio Vladimiru Bošcu, koji je bio sa mnom u Internatu. Naši razgovori potvrđivali su da i on prihvaća revolucionarne ideje, te sam o tome obavijestio Božu Kalčića i Klementa Fabrisa, koji su nas nakon toga jednog dana obojicu pozvali na razgovor.

S revolucionarnim idejama, koje su zastupali Kalčić i Fabris, nešto sam se više upoznao naredne godine, kada sam za vrijeme školskog raspusta posjetio Đački internat u Krku. Tamo sam se duže vremena družio sa Stankom Radoševićem, koji je na mene prenosio svoja marksistička uvjerenja, a također i na ostale omladince. Bila su to moja prva upoznavanja marksističkog pogleda na svijet, a također i Vladimiru Bošcu, koji se sve više zagrijavao za nove revolucionarne ideje.

Početak školske godine 1933/34. u našem Internatu u Zagrebu već je djelovala nekolicina naprednih omladinaca, među kojima su se isticali Vlado Božac, Ivan Furlan-Martin, Miro Furlan, Feđa Benčić, Milivoj Franović, a kasnije Davorin Trinajstić, Dušan Mavar, Renato Rumac, Srđan Flego i drugi. Već sredinom travnja 1934. osnovali smo prvi skojevski aktiv, kojem je sekretar bio Stanko Radošević, koji je iz Krka došao u Zagreb. Aktiv je u početku imao svega tri člana (Radošević, Božac i ja), ali su mu kasnije pristupili Davorin Trinajstić, Dušan Mavar, a poslije i mnogi drugi omladinci iz Internata.

AKTIVNOST SKOJEVSKE GRUPE

Nakon organiziranja naše skojevske grupe postali smo česti posjetioci i učesnici sastanaka sa starijim istarskim drugovima u stanu Bože Kalčića, gdje smo upoznali veći broj radnika emigranata koji su dolazili k njemu. Tu smo, pored ostalih, upoznali Mihua Milanovića, Ivana Červara, Antuna Ciliu-Tonića, Augusta Černjula, Ivana Blažinu, Maria Mariona, Ivana Ujčića, Jovu Crnogorca, Alojza Pavlina, Milana Kosminu, Dušana Tumpića, Vladu Bošca, Stanka Radoševića i druge. Svi su oni tada bili vrlo aktivni u radničkom i omladinskom pokretu, kao članovi URSS-ovih sindikata, KPJ i SKOJ-a. U stanu Bože Kalčića održavali smo kružoke i debatirali o mnogim pitanjima, a najviše o onome što je tištilo radničku klasu.

Ovu grupu svjesnih istarskih radnika emigranata mnogo je cijenio Andrija Žaja, istaknuti sindikalni i partijski funkcioner, koji je s njom održavao stalan kontakt i pružao joj svoju pomoć. Susjedi su znali da se kod Kalčića održavaju sastanci, ali nitko nije otkrio već su nam, naprotiv, bili od pomoći. Naročito nam je mnogo pomagala radnica Marija Mofardin. Policija je izvršila nekoliko premetačina u Kalčićevom stanu. Njegovu nastambu zvali smo »kokošinjac«, jer su stepenice vodile iznad kokošinjca s vanjske strane jednog zida ravno u njegov tavanski stan. Jednom, iz prevelike revnosti da izvrši pretres stana, misleći da će pronaći ilegalni materijal, neki agent je pojurio po stepenicama, ali su one popustile pa je pao. Drugu Klementu

Fabrisu to je dobro došlo, pa je u međuvremenu sav kompromitirajući materijal strpao u peć i tako ga uništio.

Ideje i nova saznanja do kojih smo dolazili u razgovorima s našim radnicima revolucionarima, mi smo, uz njihovu pomoć, prenosili među ostale naše drugove u Internatu. Sjećam se da smo jednom od druga Fabrisa dobili »Odabrana pisma« Karla Marxa i da smo tu knjigu čitali u najvećoj konspiraciji, uglavnom noću, da se to ne bi otkrilo. Među nama, đacima u Internatu, bilo je i omladinaca radnika, među kojima je bio najzapaženiji Ivan Janko, koji je također pristupio našoj grupi.

Posebno treba istaknuti ulogu starijeg druga Istranina Franju Debeuca u radu s istarskom omladinom. Njemu su na Trešnjevku dolazili istarski skojevci, a među njima bili su Dušan Mavar, Davorin Trinajstić, Vlado Božac, Stanko Radošević, Ernest Arbanas, Dušan Jardas, Danilo Petric, Fumica Fedel, Neven Kirac i drugi iz Istarskog internata. Radnik metalac prenosio je mladim drugovima svoje veliko iskustvo u borbi za prava radničke klase. Pružao je stalnu pomoć u sticanju marksističkih znanja.

IDEOLOŠKA IZGRADNJA

Našoj ideološkoj i političkoj izgradnji mnogo je pomogao »Komunistički studentski bilten«, kojeg smo u toku 1934. i 1935. godine donijeli u Internat ilegalnim putem. Bilten je zapravo dobivao Stanko Radošević putem studenta tehnike Andrije Mrakovčića, koji je ranije bio u Krčkom internatu. Pored ovog Biltena, kasnijih godina dobivali smo i »Proleter«, koji je tada bio štampan na finom papiru, a dolazio nam je u Internat preko Srednje tehničke škole.

Režim u Internatu bio je strog. Ipak uspjelo nam je po koji puta pobjeći. Naročito u proljetnim mjesecima đaci Istarskog internata u Zagrebu odlazili su s našim radnicima na izlete na Sljeme, na Glavicu, Ponikve i Savu. Preko Bože Kalčića upoznali smo dr Pavia Markovca, zborovođu Scenske grupe koja je imala pokuse u prostorijama URSS-ovim sindikata, pa je na izletima u organizaciji »Prijetelja prirode« uvijek bilo pjesme, a najmilija nam je bila »Internacionala«.

Život u Internatu postojao je s vremenom sve dinamičniji, jer smo koristili svaku priliku da postavimo pitanje naših prava, kao na primjer, problem slabe hrane, boljih uvjeta za kulturno uzdizanje i slično. Boreći se za rješenje tih svakodnevnih problema pitomaca, grupa naprednih omladinaca sve je više izbijala u prvi plan, potiskujući klerikalce i druge. Takvim radom i našim držanjem uspjeli smo da su naprednu literaturu počeli i drugi čitati i zanimati se za razna društvena i politička pitanja. Broj pretplatnika na sindikalnu biblioteku stalno se povećavao. U tom je velikih zasluga imao i Ferdo (Feđa) Benčić, kojega smo zvali »putujuća biblioteka«. Naime, on je bio glavni snabdjevač knjigama, koje je posuđivao od mnogih naših znanaca izvan Internata i donosio k nama na čitanje. Zahvaljujući takvoj aktivnosti u radu s ostalim omladincima nisu izostajali ni rezultati, pa više nismo bili usamljena grupa, kao u početku našeg rada, već organizirana grupa, koja se i te kako osjećala u Internatu.

PROGONI OD UPRAVE INTERNATA

Da je to bilo doista tako mogu se navesti mnogi primjeri, koji nedvojbeno pokazuju kako se uprava Internata odnosila prema onima za koje se pouzdano znalo da su pripadali omladinskom revolucionarnom pokretu. Tako, na primjer, već 1934. godine iz Internata je bio isključen Gašpar Banko, zbog toga što se nije htio upisati u Sokolsko društvo. U upravi Internata zamjerali su mu što se družio sa svojim zemljakom Petrom Radolovićem iz Bademe i što je došao u sukob s nekim funkcionerima u društvu »Istra«. Službeno saopćenje njegovog isključenja iz Internata glasilu je da je tobože bio prestar za Internat, u kome su mogli biti smješteni samo redovni učenici. Zbog svoje aktivnosti u borbi protiv tadašnje uprave u Internatu i aktivnog rada u omladinskom pokretu, iz Internata su bili izbačeni 1935. godine Miro Furlan, dak Srednje tehničke škole, rodom iz Trsta, i Ferdo Benčić, dak Obrtne škole, rodom iz Opatije. Njihovom isključenju iz Internata »kumovao« je klerikalac, raspop, banski savjetnik Marčac, koji je bio predsjednik kuratorija Istarskog internata.

Naše drugove beskućnike nismo ostavili same. Da im koliko toliko pomognemo, organizirali smo za njih davanje hrane na taj način, što smo im kroz rešetke male učionice dostavljali ponešto od vlastitih obroka. Ujedno smo u Internatu sakupljali za izbačene drugove novčane priloge i drugu pomoć.

Naša solidarnost i jedinstvo dolazili su vrlo često do izražaja, a naročito onda kada smo organizirali štrajkove, najčešće zbog loše ishrane, iako je srednjoškolska menza bila pod »pokroviteljstvom« kraljice Marije. U jednom takvom štrajku razbacali smo letke po svim školama. Po zidovima su bile ispisane parole, a pisali su ih drugovi Pepi Bezjak i Ferdo Benčić. U vezi s tim događajem iz škole je bilo izbačeno nekoliko srednjoškolaca.

Naš se rad nije ograničio samo na Internat, nego i na škole koje smo pohađali. On je u prvom redu bio vezan za razred koji smo polazili, a zatim na povezivanje s drugim razredima. U srednjoškolskim kružocima čitali su se i diskutirali štampani materijali, koji su u to vrijeme izlazili. Godine 1934. najviše se čitao almanah »Srednjoškolci govore«, koji je imao veliko značenje za jačanje komunističkog pokreta među omladinom, osobito na srednjim, stručnim i šegrtskim školama.

U 1935. godini pitomci Istarskog internata u Zagrebu priredili su ekskurziju po Srbiji i Makedoniji radi propagiranja Istre, njene prošlosti i kulture, te borbe za pravedno rješenje nacionalnog pitanja. U većim gradovima, kao što su Beograd, Niš i Skoplje, bile su uspostavljene veze sa studentima i srednjoškolcima koji su pripadali tamošnjem antifašističkom pokretu. Na taj način povezivala se i produbljivala borba istarske omladine s borbom ostale omladine Jugoslavije.

ZAMAH POKRETA ISTARSKE OMLADINE OD 1937.

Mnogi naši drugovi iz Internata bili su čvrsto povezani s »Omladinskom sekcijom« društva »Istra«, URSS-ovim sindikatima. Studentskim udruženjima »Svjetlost« i Kulturno udruženje studenata pacifista (KUSP). U to vrijeme (od 1935. do polovice 1937.) izlazio je »Glas omladine« koji je bio polumje-

sečnik za kulturne i ekonomske probleme omladine. List se stalno čitao i u našem Internatu, kao i po svim školama u Zagrebu i u pokrajini, a poznato je da je odigrao veliku ulogu u širenju i razvijanju antifašističkog pokreta — ne samo u Hrvatskoj, nego i u drugim krajevima naše zemlje.

Istarski omladinski pokret dobio je još više maha 1937. godine. U društvu »Istra« ponovno je obnovljen rad »Omladinske sekcije«, a Ivan Blažina, Božo Kalčić i Dušan Tumpić bili su u rukovodstvu po direktivi Partije. U to vrijeme ispred Partije su za Istrane bili zaduženi najprije Martin Franečić, a kasnije Šime Balen. Đaci Istarskog internata dolazili su u »Omladinsku sekciju« na predavanja, Usmene novine, čajanke i izlete.

U razdoblju od 1936. do 1941. godine u Istarskom internatu gotovo da nije bilo đaka koji nije učio esperanto ili koji nije znao taj jezik. Među najboljim i najaktivnijim esperantistima bili su Srđan Flego, Davorin Trinajstić i Dušan Mavar. Internat je u tom razdoblju toliko razgranao svoju djelatnost da su gotovo svi njegovi pitomci bili članovi SKOJ-a.

Među srednjoškolskom i ostalom omladinom naročiti je interes vladao za aktivnosti Omladinskog pokreta za mir. U vezi s održavanjem međunarodnih mirovnih kongresa, omladina je osnivala Pripremne odbore i vršila druge akcije na široj platformi. Prije i u toku zasjedanja mirovnih kongresa slali smo brzopjavne pozdrave i zahtjeve da se pretresaju i pitanja koja se odnose na omladinu Jugoslavije i njezin položaj. Tiskani su i bilteni o kongresima. Brzopjave je slala i istarska omladina radi upozoravanja na potrebu rješavanja pitanja Istre i Slovenskog primorja. Protesti su slani i povodom upada talijanskih imperijalista u Etiopiju i Španjolsku. Pod takvim okolnostima i u takvom duhu djelovala je ne samo srednjoškolska omladina istarske emigracije, okupljena u Istarskom internatu, nego i sva ostala istarska omladina više-manje u cijeloj zemlji. Bez obzira da li se radilo o intelektualnoj ili radničkoj omladini, njezin je cilj bio isti, jer je omladinskim antifašističkim pokretom rukovodio SKOJ.

Kada su fašistički avioni izvršili nemilosrdno bombardiranje Beograda 6. IV 1941. i najavili rat i na našem pragu, kojeg su nametnuli fašistički zavojevači, đaci Istarskog internata sklonili su se tog dana u podrum između debelih zidova, jer je i u Zagrebu bila objavljena zračna uzbuna. Kada je upravitelj tog zavoda saopćio žalosnu vijest da je Beograd teško bombardiran, đaci su na njegovo zaprepašćenje zapjevali »Internacionalu«. To je bio prvi spontani poklič — poklič spremnosti da đaci tog zavoda sudjeluju u obrani domovine.

Odmah nakon kapitulacije stare Jugoslavije i okupacije zemlje od strane fašističkih agresora, prema dogovoru s drugovima, otišao sam kod Antona Roba, tadašnjeg sekretara MK KPH Zagreb, i tražio odobrenje da se đaci Istarskog internata upute u Istru.

ODLAZAK U BORBU ZA OSLOBOĐENJE ISTRE

Poslije okupacije i tokom NOB-e iz zagrebačkog internata pošli su u Istru: Dušan Jardaš, Karlo Deprato, Bojana Pilat, Neva Kuzmić, Milan Sirotić, Ivan Cerovac, Franjo Sironić, Josip Kirac-Pip, Ante Bradamante, Ante Prodan, Justina Lorencin, Boris Pošćić, Janja Cukon, Ljubica Cukon, Marija Trošt, Petar Pancun, Vjekoslav Vojnić-Vinko, Anton Privrat, Andrija Flego,

Danilo Fakin, Anica Bužleta, Franjo Krašković, Ante Klunić, Fumica Fedel, Josip Klunić, Anica Klunić, Milojka Sinčić, Viktor Urbani, Slava Radošević, Dušan Mavar, Stanko Radošević, Ranko Licul i drugi.

Tokom kolovoza i rujna 1941. u Istru su stigli Branko Laginja i Ljubo Mrakovčić.

U tom razdoblju iz našeg Internata na područje Slovenskog primorja pošli su: Ernest Arbanas-Gigi, Ivo Beltran, Dragutin Pertot, Aleksandar Modic, Davor Cek, Danilo Peric, Stojan Presi, Boris Tance, Anton Sepić, Danilo Salata, Stane Salata, Ljubo Sušić, Momčilo Vojnović i drugi. U Istru i Slovensko primorje otišlo je oko 70 đaka, pretežno skojevaca.

Sav istarski skojevski kadar, koji je bio upućen u razne krajeve Istre, iako se nije organizaciono u cjelini povezao s NOP-om, ipak je djelovao u smislu razvitka narodnog ustanka, tim više što je budio svijest o njegovoj potrebi. Neki od povratnika iz prvog perioda upućivanja skojevaca u Istru bili su odmah mobilizirani od talijanskih vlasti i svrstani u takozvane »Battaglione speciale«. I oni koji su iz Internata pošli na područje Slovenskog primorja izvršili su također svoj zadatak, koji je pred mlade revolucionare postavio NOP i Partija.

Mnogi od mladih Istrana aktivno su se borili s oružjem u ruci protiv okupatora, ne samo na području njihove uže domovine već i u drugim krajevima okupirane Jugoslavije, i u toj su borbi za oslobođenje zemlje dali svoje mlade živote. Velik je broj bivših đaka istarskih internata koji su pali u toku NOB-e. Sjećanje na njih, na njihovu borbu i žrtve, ostat će uvijek živo u srcima njihovih drugova i suboraca.

HRVATSKA OMLADINSKA ČITAONICA (HOČ)

SASTAJALIŠTE OMLADINE ISTOČNOG ZAGREBA

Jedna od vrlo značajnih, ali širem krugu danas slabo poznatih djelatnosti napredne zagrebačke omladine u predratnoj Jugoslaviji, odigravala se u Hrvatskoj omladinskoj čitaonici — Maksimir«, popularno nazavnoj »HOČ«. Pokušat ću prikazati u najkraćim crtama ono njezino djelovanje koje mi je ostalo u sjećanju.

Inicijativom skojevaca radničke, studentske i srednjoškolske omladine (većinom iz Druge i Treće klasične gimnazije), započeo je 1937. godine esperantski tečaj u istočnom dijelu Zagreba, u podrumskoj prostoriji u Ožegovičevoj ulici. Tako je ovaj tečaj započeo okupljati omladinu iz toga dijela Zagreba na jednoj internacionalnoj, u biti antifašističkoj ideji, a prema općim smjernicama KPJ na okupljanju lijevih snaga na što široj platformi pomoću legalnih metoda.

Ubrzo se pokazalo da je esperantski tečaj suviše uzak da bi duže i snažnije mogao okupljati veći broj omladine. Zbog toga su se inicijatori tečaja dogovorili kako da omasove svoju djelatnost. Uspjeli su da prerastanjem ovoga tečaja osnuju iste godine »Hrvatsku omladinsku čitaonicu — Maksimir« (»HOČ«). Osigurali su prostorije u dvorišnoj zgradi Vatrogasnog doma u Fijanovoj ulici. Ubrzo se povećao broj aktivnih članova, premda se formalno nije vodio njegov točan popis, kako bi članstvo »HOČ-a« bilo što manje poznato tadašnjoj policiji. Računa se da je kroz to društvo u toku njegova opstanka prošlo nekoliko stotina članova.

RAD SEKCIJA

U sklopu Čitaonice formirane su mnogobrojne sekcije, pa je ona imala karakter pravoga društva, a ne samo obične čitaonice, kakav je bio naziv. Među sekcijama bile su literarna, predavačka, dramska, recitatorska, šahovska, ping-pong sekcija, te zidne i usmene novine, i drugo.

U radu ovih sekcija naročito su aktivno sudjelovali (po abecedi): Andrić Radenko, Bahun Stjepan, Biškup Petar-Veno, Buneta Aleksandar, Brečević Milica, Burić Ivo, Dragosavljević Nada, Čanić Zdenko, Černjul Zlatko, Dobrila Ante, Eker Cica, Fabijanić Ante, Flego Srđan, Fras Ivo, Gnjatović Vjeko, braća Golubić, Gretić Ivica, Habunek Ivo (gimnazijalac, kasnije student filozofije, treba ga razlikovati od istoimenog srednjotehničara i sekre-

tara MK SKOJ-a), Habunek Štefica, Hrska Juraj, Jurak Draginja, Jurković Ivo, Jureković Aleksandar, Juvančić Joško, Klein Ivo, Mašalek Rade, Milhofer Drago, Pečar Zdravko, Reder Pavle, Rob Ivo, Robić Ivo, Stefanović Rikard, Srub Branko, Šćurić Augusta, Škunca Stanko, Štampar Katja, Švob Tvrtko, Vižintin Boris, Vranicki Predrag, Vresnik Viktor, Vukelja Dragan-•Kiso, Zorić Franjo, Zegarac Vojo i drugi.¹

Čitala se napredna beletristička literatura, osobito izdanja »Binoze«, »Minerve« i »Nolita«. Proučavala se u užem krugu i marksistička literatura, kao što je Thalheimerov »Uvod u dijalektički materijalizam«, Segalov »Udžbenik političke ekonomije« i Leninova »Država i revolucija«.

Vrlo je popularna bila ping-pong sekcija, koju je predvodio tada poznati i reprezentativac Lovro Ratković i preko koje su napredni omladinci uvodili članove u rad i ostalih sekcija.

Naročiti uspjeh imalo je izvođenje »hočevaca« Nušićeve komedije »Sumnjivo lice« (režija: Tvrtko Švob), te je ona postigla i velik napredni propagandni efekt, ne samo među članovima »HOČ-a« već i među širim krugovima građana istočnog dijela Zagreba, koji su posjetili ovu predstavu u prostorijama u Fijanovoj ulici. U »Sumnjivu licu« su igrali Ante Dobrila, Augusta Šćurić, Kamila Lukačević, Srđan Flego, Butković, Lalić, Dereani. članovi dramske sekcije izvodili su i solo i korske recitacije pjesama naprednih književnika. Kao recitatori isticali su se Ante Dobrila, Zdravko Pečar i drugi. Osobito su se recitirale pjesme iz Krležine knjige »Balade Petrice Kerempuha«.

NAPREDNA PREDAVANJA I USMENE NOVINE

Predavanje s naprednog, kritičkog stajališta o životu, idejama i radu Richarda Wagnera, uz reprodukciju njegovih djela s gramofonskih ploča, održao je Tvrtko Švob. To je predavanje nešto ranije održano i u poznatom ljevičarskom studentskom društvu »Svjetlost«. Predavanje je pobudilo opširniju diskusiju u kojoj su se iskristalizirala napredna shvaćanja.

Zidne i Usmene novine su bile popularni i redoviti oblik preko kojega su se članovi upoznivali s najnovijim svjetskim i domaćim događajima, a osobito s aktuelnim zbivanjima u omladinskom i radničkom pokretu.

U literarnoj sekciji omladinci su najčešće čitali svoje početne književne radove, a nastojalo se da im se dade socijalni sadržaj. Osim toga, ovdje se kritički diskutiralo i o novim književnim djelima.

Kako bi »HOČ« za omladinu bio što privlačniji i atraktivniji organiziran je i plesni tečaj sa zabavama, te su se i na takav način pridobivali za napredna shvaćanja neki do tada nezainteresirani omladinci i omladinke.

»HOČ« je organizirao i razne izlete na kojima se pokušavao formirati i pjevački zbor. Na taj su način članovi dolazili u dodir i sa seoskom omladinom, te nastojali povezati omladinu grada i sela. Članovi »HOČ-a« vršili su prepiše propagandnog antifašističkog polulegalnog materijala i upućivali ga raznim seoskim grupama u provinciji, naročito onima s kojima su pojedini »hočevci« imali veze.

Zbog svojih posebnih koncepcija, jedan od inicijatora i utjecajnih članova, Ivo Habunek odvojio se kasnije od »HOČ-a« s grupicom od oko

15—20 istomišljenika. »HOČ-u« je policija stare Jugoslavije uskoro zabranila djelovanje. Kasnije, 1941. za okupacije, Habunek, kao i neki drugi članovi ranije raspuštenog »HOČ-a«, strijeljani su od ustaša. Mnogi nekadašnji »hočevci« razvili su se u vrlo istaknute borce narodnooslobodilačkog rata.

¹ Navodim imena po sjećanju, nadopunjena kasnije sjećanjem Branka Sruga.

SKOJEVCI IZ DOMA SLIJEPIH

ILEGALNA AKTIVNOST SLIJEPE OMLADINE

Već u predratnom razdoblju — a osobito od jeseni 1939. do proljeća 1941. — presudan utjecaj u formiranju naših nazora na svijet, a time i na naše buduće revolucionarne aktivnosti, imali su odgajatelji u Zavodu za odgoj slijepe djece u Zagrebu — studenti komunisti Joža Horvat i Mladen Čaldarović. Za nas je u tim trenucima bila od neprocjenjive važnosti činjenica da su oni prilazili svim našim problemima ljudski, bez izvještačenog sažaljenja, i s optimizmom. Oni nisu pokušavali maglovitim nadama u nama pothranjivati lažne iluzije o životu, štoviše — oni su ih na svakom koraku razbijali, ne dopuštajući nam ni časka da se uljuljamo u samozavaravanje. A u tadašnjim ekonomskim i političkim prilikama, koje su već bile bremenate eksplozivnim proturječnostima u svakoj pori društvenog života, bilo je nužno i korisno jednom zauvijek raskrstiti s religioznim utjehama, fatalističkim odnosom prema bijedi, s nadama u dobrotvornost i milosrđe, s jalovim priželjkivanjem obzira u surovoj borbi za opstanak. I bilo nam je očito: naše fizičke snage niu dorasle samostalnosti, koja pretpostavlja nepoštednu konkurenciju s ljudima normalna vida. Nije stoga ni neobično, da su naša srca postala tako osjetljiv rezonator na revolucionarne parole; jer, eto — i mi, koji smo zasad još »...ništa, bit ćemo sve!« Bili su to nezaboravni trenuci — okupiti se navečer u razredu i zajednički čitati, raspravljati ili svirati Internacionalu! I mi smo se tako — zahvaljujući smišljenom i sistematskom radu Čaldarovića i Horvata — upoznawali s najvažnijim i najprogresivnijim piscima i njihovim djelima, od kojih neka još intenzivno žive u našem sjećanju.

»SLJEPARNIK« KAO RASADNIK ANTIFAŠISTIČKE BORBE

Vrijedno je zabilježiti da je Zavod za odgoj slijepe djece u Zagrebu, ma koliko bio skučen u kapacitetu i komforu, po svojim tendencijama i rezultatima zauzimao istaknuto mjesto u zbrinjavanju i obrazovanju slijepih u predratnoj Jugoslaviji. Ne tražeći, štoviše, i ne prihvaćajući posebne povlastice i obzire, ravnatelj je nastojao da se nekoliko najtalentiranijih pitomaca Zavoda školuje u Muzičkoj školi i u Klasičnoj gimnaziji. Među njima su kasnije regrutirani prvi naši slijepi intelektualci, kojima pripada značajna uloga u sudjelovanju na suvremenoj zaštiti invalidnih osoba u našoj zemlji.

U proljeće 1941, kada su fašističke snage okupirale našu domovinu, Zavod za odgoj slijepe djece u Ilici 83 bio je raspušten ili djelomično preseljen u Zemun. To je neke među nama, koji još nismo bili završili školovanje, stavilo pred nove teškoće. Bila je to — za nas osobno — prva praktična posljedica stvaranja tzv. Nezavisne Države Hrvatske. Uskoro zatim duboko nas je potresla vijest da su na ulicama Zagreba poginula dvojica naših drugova skojevaca — Andrija Čorković i Davorin Trinajstić. Najednom smo se osjetili usamljeni, bez ikakve veze s Partijom.

U jesen 1941. okupilo se nas nekoliko, da bismo produžili školovanje na Filozofskom fakultetu ili na Muzičkoj akademiji. Ono čega smo se nekad najviše ustručavali, to jest da — usprkos intelektualnim i profesionalnim ambicijama u porastu — spadnemo na grane štićenika omražena i ozloglašena Društva sv. Vida za podupiranje slijepih, praktički je ostalo kao jedino egzistencijalno rješenje: naime, da se smjestimo u Dom za slijepe na Radničkoj cesti 14. Tako smo se odjednom obreli u tipičnoj sredini azilskog mentaliteta i zastrašujuće jadnih, bespomoćnih sudbina. Vitalnost i optimizam, što smo ih svojim mladenačkim ponašanjem širili oko sebe, izazvali su netrpeljivost starosjedilaca, pa smo uskoro za čitavu tu atmosferu, za čitav taj svijet, skovali u crnom humoru adekvatan naziv — »Blidenburg« ili »Sljeparnik«. Međutim, taj groteskno tragični svijet ubožnice i ubogarenja izazivao je u nama ne samo spontanu odbojnost nego i radikalizaciju ideja o rješavanju socijalnih problema.

Tu su se, dakle, na Radničkoj cesti — u tzv. »studentskoj sobi« — našli na okupu bivši pitomci Zavoda: Marijan Bavčević (iz Gornjeg Sela na Šolti), Zdravko Brnjac (iz Crikvenice), Ivan Cvilinder (iz Krapinskih Toplica), Ivan Kamenarić (iz Zeline), Stanislav Šarić (iz Splita), Frane Tonković (iz Bribira), te Ivan Verži (iz Varaždina). Ivan Šir (iz Zagreba), koji je tada već bio namješten kao telefonist u Hrvatskom dojavnom uredu »Croatia«, nije stanovao u Domu.

Tek što su predavanja na fakultetu počela, pristupio nam je, na preporuku Jože Horvata, kolega Ivan Filipović, i tako smo preko njega odmah uspostavili ilegalnu vezu sa Savezom mlade generacije, organizacijom koja je okupljala svu antifašističku omladinu. Uskoro je grupa skojevaca s Filozofskog fakulteta, koja se okupila oko nas, imala ne samo izliku nego i zadovoljstvo da se, pomažući nama, druži s nama, a mi da im u našoj »studentskoj sobi«, u »Blindenburgu«, osiguravamo sigurnije sastanke. Na taj smo se način ubrzo i gotovo neprimjetno i sami zatekli u aktivnom i organiziranom ilegalnom radu, u kojemu smo — s mnogo rizika i hrabrosti — ustrajali sve do oslobođenja. Bilo je tu, doduše, u toj »studentskoj sobi« — uostalom, kao što je i prirodno da bude među mladim ljudima — mnogo ambicioznih ili sanjarskih razgovora o životu, svirke i pjevušenja, čitanja i polemika oko lijepe i naučne literature, nježnih osjećanja ili, pak, ćaskanja oko tople peći. No, postupno je bivalo i sve više šapirografiranih letaka, nekakvih na dan-dva pohranjenih zamotuljaka i konspirativnog šaputanja. Ukratko, ta je naša skromna »studentska soba«, s tvrdim isposničkim ležajima i prastarim klavirom, bivala sve više i sve određenije »škola«, u kojoj smo iz dana u dan, kad god nije bilo nekih drugih obaveza, provodili slobodne trenutke, izgrađujući uporno svoju revolucionarnu etiku — emocionalnu i logičku podlogu političkom stavu prema zbivanjima koja su tada potresala svijet.

MARKSISTIČKA IZGRADNJA

Razdoblje okupacije — odnosno postojanja tzv. Nezavisne Države Hrvatske — gledano kroz prizmu revolucionarne angažiranosti slijepih studenata u Domu na Radničkoj cesti 14, može se, uglavnom, podijeliti na dva dijela: u prvoj fazi, od listopada 1941. do svibnja 1943, ilegalni rad bio je usredotočen u »Blindenburgu«; u drugoj fazi, od svibnja 1943. do kraja rata, bili smo aktivni ponajviše izvan Doma. U prvom je slučaju dolazila više do izražaja organizirana djelatnost u našem društvancu kao cjelini; u drugom veća konspiracija i pojedinačna ilegalna aktivnost, vezana, i naniže i naviše, s osobama koje nisu imale veze s Domom.

Skojevska organizacija na Filozofskom fakultetu pridavala je punu pažnju političkom radu u Domu slijepih na Radničkoj cesti, gdje se, osim spomenutih osam slijepih omladinaca, redovno okupljalo još najmanje desetak mladića i djevojaka. Premda svi oni nisu imali podjednako izgrađenu svijest, ipak su svi svojim antifašističkim osjećajima pripadali Savezu mlade generacije. Za politički rad u ovom našem društvancu bila je sve do listopada 1942. zadužena Marija Vukadinović. Po tome koliko se tko zalagao u prikupljanju Narodne pomoći, koliko je tko s više razumijevanja i odlučnije prihvaćao neposredne i konačne ciljeve NOB-a i koliko je umio da bude konspirativan, bilo je očito da se između spomenutih dvadesetak simpatizera sve više izdvaja i oblikuje grupa koju su sačinjavali Ivan Cvilinder, Ivan šir, Stanislav Šarić i Frane Tonković. Tako je, koliko nam je poznato, u listopadu 1942. prvi put u našoj zemlji, za vrijeme rata, formirana jedna skojevska grupa koju su sačinjavali isključivo slijepi omladinci, a koja je po svojim zadacima prelazila okvire Doma. Kada su potkraj ljeta 1942. učestale provale partijskih i skojevskih organizacija, bili su — među ostalima — uhapšeni i otpremljeni u koncentracioni logor u Staroj Gradiški naši česti posjetioци u Domu: Dušanka Mileusnić, Mara Simić i Ivan Filipović. Marija Vukadinović pokušala se prebaciti na oslobođeni teritorij, ali joj to nije uspjelo jer je s većom grupom upala u ustašku zasjeđu i bila zarobljena, a zatim i ona upućena u logor. Međutim, prije nego je otišla od nas, povezala nas je s Fumicom Fedel-Sedmak, članom Mjesnog komiteta SKOJ-a, koja tada još nije bila kompromitirana. Fumica Fedel bila je sekretar naše skojevske grupe do svibnja 1943, kad je morala napustiti Zagreb.

Evo samo nekoliko primjera, koji će bar donekle osvijetliti našu aktivnost u protekloj godini i po dana — dakako, zadržavajući se tek na činjenicama u kojima su slijepi bili izravni sudionici ili neposredni organizatori. Osim napredne literature općenito, čitali su nam i proučavali smo brojne teoretske članke i rasprave s područja ekonomije, sociologije i filozofije, te drugu partijsku štampu, što je umnogome pridonijelo produbljavanju našeg marksističkog nazora na svijet. Prilozi za Narodnu pomoć sastojali su se najprije od novca, što smo ga sakupljali između sebe, a zatim i među znancima i prijateljima izvan Doma. Takav oblik pomoći postupno je postajao sve redovitiji i sve značajniji, pogotovo kada su neki naši slijepi drugovi osnovali kapelu, koja je bila angažirana u jednom lokalnu, jer se tada moglo odvojiti na desetke tisuća kuna, čime smo ponajviše kupovali druge aktualne materijale. Kroz naše ruke prolazila je prikupljena hrana, odjeća, sapun, lijekovi, oružje. U kolovozu 1942. pripremao se Ivan Cvilinder da postane partizanski kurir na relaciji od Zagreba do Varaždina i jednog dijela Hrvatske.

skog zagorja, ali je drug po višoj vezi, kad je već bilo gotovo sve utanačeno, jednog dana poginuo na zagrebačkim ulicama u borbi s policijom. U prosincu 1942. došao je k nama u Dom i sam sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a Mirko Peršen, da sa Stanislavom Šarićem prepíše na matrice referat Ive Lole Ribara i neke druge materijale s Prvog kongresa USAOJ-a.

PRIKUPLJANJE MATERIJALA ZA ILEGALNE ŠTAMPARIJE

Pa ipak, naša je aktivnost u to vrijeme bila najefikasnija u prikupljanju kancelarijskog papira i raznovrsnih tisknica, karbona, ciklostila, matrica i štamparskih boja. Sistematskim potkradanjem skladišta Hrvatskog dojavnog ureda »Croatia«, kao i sakupljanjem ili kupovanjem na drugim stranama, sabirali smo u Domu i dalje prebacivali na stotine kilograma tog važnog materijala za širenje propagande, štoviše, dugo smo se zanosili mišlju da i u samom Domu organiziramo neku malu štampariju, pa smo u tu svrhu bili čak i nabavili jedan šapirograf. Istina, ta se naša zamisao nije ostvarila, jer su drugovi iz Mjesnog komiteta smatrali da bismo se na taj način previše izložili riziku. U početku smo, dok su količine bile još neznatne, skrivali materijale u svojim ormarima, ali smo ubrzo morali potražiti druga, sigurnija skloništa. Tada su Marijan Bavčević i Stanislav Šarić pokušali najprije napraviti jedno takvo spremište ispod poda »studentske sobe«, ali se to odmah pokazalo kao naivno i nepraktično, jer je to spremište bilo vrlo maleno, a paranje dasaka i zatim kamufliranje zasjekotina bio je kompliciran posao i velik rizik. Zato smo, pogotovo jer su nam se povremeno kidale veze s oslobođenim teritorijem, pa se prispjeli materijal nije mogao redovito otpremati, odlučili napraviti skladište na tavanu, gdje su bile spremene sirovine za košaračku radionicu Doma. Bio je to nizak i mračan, nepristupačan dio tavana iznad stubišta, u kojem se do proljeća 1943. nagomilalo više stotina kilograma ciklostil-papira i bar dvije tisuće matrica.

Uporedo s jačanjem i razgaranjem naše ilegalne djelatnosti — posebno u rano proljeće 1943. — rasla je i opasnost od otkrivanja. S jedne strane, sve više se širio krug simpatizera i pomagača, čime se povećavala i vjerojatnost slučajne ili namjerne provale pojedinaca ili čitave organizacije; s druge pak strane, ni najvećom oprežnošću nije se potpuno mogla svladati činjenica da smo, zbog svog invaliditeta, bili lakše izloženi uhodarenju i denuncijaciji. Tako je u travnju 1943. došlo do vrlo mučne situacije, kad nas je Pavao Žegarac, povjerenik u Domu, opomenuo da su se — navodno — po Županstvu pri poglavniku i u Glavnom ustaškom stanu širile glasine kako među nama ima komunista, a koje su bile temeljene na činjenici da je neki podvornik u Hrvatskom dojavnom uredu zatekao Ivana Šira kako u svoju torbu gura čitav paket ciklostil-papira.

Baš u to vrijeme u našem ilegalnom skladištu na tavanu bile su spremne najveće količine raznovrsnog materijala. Strah od premetačine natjerao nas je najprije na odluku da taj materijal pokušamo spaliti u peći. Ali, to je bilo i ludo i nemoguće. Jer, niti je više bilo vrijeme loženja, niti je vatra mogla progutati sve što smo mi u panici uguravali (naročito matrice), a dim je sukljao na sve strane. Zato smo se odlučili na isto tako riskantan potez: angažirali smo rodbinu i prijatelje da u nekoliko dana iznesu (čak i u vre-

ćama i na ručnim kolicima) sve što se tu tjednima i mjesecima gomilalo, pa da se to na drugom mjestu ili sakrije ili uništi.

Bilo je to u vrijeme kad su već mnogi naši bliski drugovi bili po zatvorima i logorima ili među partizanima. Okupljanje u Domu idućih nekoliko mjeseci nije više bilo moguće. Stoga je težište naše aktivnosti bilo još više prebačeno na rad s pojedincima i manjim grupama naprednih omladinaca i simpatizera u gradu. Ivan Cvilinder se vratio u svoje selo, odakle je uskoro prešao na oslobođeni teritorij, gdje je radio kao pozadinski agitator.

SABOTAŽE EMISIJA USTAŠKOG »KRUGOVALA«

Osim spomenutih oblika sudjelovanja u NOP-u, prikupljanja novca, štamparskog i sanitetskog materijala, oružja i sličnog — članovi aktiva sad već i sami održavaju brojne kružoke s ideološko-propagandnim diskusijama, te agitiraju za odlazak u NOV. Preko naših veza najmanje desetak omladinaca (među kojima i oba brata Stanislava Šarića, te Stjepan Šajfar i Ljudmila Švigir) odlaze u NOB. Kolika je znala biti patriotska svijest i hrabrost omladine, koja se kalila u našoj sredini, pokazuje primjer Ljudmile Švigir — zarobljene u borbi — koju su ustaše, nakon uzaludna ispitivanja i mučenja, u srpnju 1944. objesili u Pušćoj Bistri, a da nas ni jednom riječi nije odala.

U više navrata bili smo i neposredna spojnica od jednog do drugog re-lejnog punkta za prebacivanje ljudi u partizane. Ponekad je to izgledalo kao sasvim nedužna slučajnost. Negdje na cesti, u točno određeno vrijeme, uz nedužnu lozinku pripaliti cigaretu nekom neznancu i zatim krenuti na drugi kraj grada, da se ponovi to isto; hodati sam — u tramvaju ili pješke — i biti svjestan da negdje straga ili oko tebe ide jedan — ili, možda, desetak u koloni — koji će, bez riječi, mirno produžiti za narednim pušačem nekamo izvan grada i dalje.

Nismo se ustručavali ni pred pravim sabotažama. Tako su Ivan Šir i Marko Jurić, telefonisti u Hrvatskom dojavnom uredu »Croatia«, u više navrata osujetili emitiranje vijesti za unutrašnjost putem radija — ustaškog »krugovala«. Oni bi kabel što je spajao njihovog telegrafista i odašiljač na Bijeničkoj cesti jednostavno malo zapetljali među ostale kabele u svojoj centrali — nedužno i s jedva primjetnim kratkim spojem koji se, u nuždi, popravlja jednim pokretom ruke, ali tek ako pred vratima centrale nastane kakva strka. Bili su to sitni potezi — gotovo zabava — zbog kojih su danima ustaški listovi u unutrašnjosti ostajali bez vijesti. Značajna je bila i naša suradnja s Mihajlom Pintarićem, radiotelegrafistom u Hrvatskom dojavnom uredu »Croatia«. Negdje u proljeće 1943. dobio je Mihajlo Pintarić nalog da s pomoću 1200-vatnog kratkovalnog odašiljača na Bijeničkoj cesti ometa emisije »Slobodne Jugoslavije«, radio-stanice Vrhovnog štaba NOV i POJ. On je, međutim, s naše strane bio upozoren da ćemo, ako se ne pronađe neki način kako bi se otklonile ili ublažile te smetnje, morati izvršiti diverziju. Rješenje je pronađeno tako da su emitirane smetnje bile uvijek tu negdje, oko vala »Slobodne Jugoslavije«, ali opet nikada da je sasvim pokriju. A izgovor je bio da tehnički uređaji, tobože, nisu dovoljno precizni.

Nešto kasnije, kada su ustaše, da bi u propagandi parirali »Slobodnoj Jugoslaviji«, uveli emisije »Slobodne Hrvatske«, sabotaže su obavljane na

dva načina: ili su pravljene smetnje na telefonskom kabelu do odašiljača, pa se govor nije mogao razgovijetno čuti, ili je snaga emitiranja podešavana tako da se nije čulo mnogo dalje od Zagreba. A kad je negdje sredinom 1944. domobranska komanda pokušala iskoristiti taj odašiljač, odnosno kratkovalnu radio-stanicu, za svoje potrebe, Mihajlo Pintarić je udešavao rad odašiljača tako da šifrirane vojne poruke vrlo često nisu stizale daleko. Na česte intervencije vojnih komandanata obično su davana nekakva mutna tehnička objašnjenja.

Takvi oblici sabotaze nastavljani su i u novim prostorijama radio-stanice na Pantovčaku. A kad su pred kraj rata ustaše, pripremajući se za bijeg, namjeravali sa sobom odvući i tu radio-stanicu, tada je — po našem savjetu — Pintarić poduzeo sve da do toga ne dođe. Posljednjih dana, kad je u gradu već nastupilo rasulo, demontirani su svi važniji dijelovi 1200-vatnog odašiljača, a provizorno je montiran jedan od dvjesta vati. Fingiranim telefonskim nalogom prema kojemu je trebalo sa spremljenom radio-stanicom čekati na pokret, obmanut je jedan ustaški »dužnosnik«, koji je došao uništiti postrojenja. I tako je taj kratkovalni odašiljač bio sačuvan i već u kolovozu 1945. montiran za potrebe Tanjuga u Batajnici...

Izvod iz knjižice Stanislava Sarića »Slijepi u NOP-u«. (Izdanje Saveza slijepih Hrvatske, Zagreb, 1981.)

Josip Zmajić

DJELOVANJE STUDENATA IZ ZAGREBA NA SELU

VEZE STUDENTSKE OMLADINE

Osim rada u stručnim udruženjima, studenti komunisti su po zadatku Partije djelovali i u političkim organizacijama HSS-a i SDS-a koje su postojale na Zagrebačkom sveučilištu. Tako je grupa studenata, među kojima Srđan Brujić, Ivanka Muačević, Zaga Umičević, Jefto šašić i drugi bila zadužena za politički rad među srpskim seljacima preko organizacija »Seljačkog kola«. Druga grupa studenata, među kojima su bili Nina Rubčić, Franjo Puškarić (koji je ujedno bio i predsjednik organizacije HSS na Sveučilištu), Skender Kulenović, Šime Balen, Josip Zmajić, bila je zadužena za rad u sveučilišnoj organizaciji HSS-a, a na selu je djelovala posebno preko ogranaka »Seljačke sloge«. S tom grupom radio je i Martin Franekić, iako nije bio student (u to je vrijeme bio namještenik »Gospodarske sloge«).

Na Zagrebačkom sveučilištu postojala su i kulturna društva studenata iz drugih krajeva Jugoslavije: studenti Slovenci okupljali su se u društvu »Triglav«, »Makedonci u »Vardaru«, Crnogorci u »Lovčenu«, Bosanci u »Brazdi«, a Vojvođani u društvu »Mihajlo Polit-Desančić«. U svim tim organizacijama radili su i djelovali komunisti, doprinoseći tako da su se te organizacije pozitivno razvijale i da nisu pale pod utjecaj separatističkih i profašističkih elemenata.

Iz većih središta, kao što su bili Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci, Vukovar, Nova Gradiška, Sisak, Karlovac, Sušak, Varaždin i drugi, dolazili su na Sveučilište studenti već organizirani. U nekim od tih centara postojali su klubovi studenata akademičara, u kojima su komunisti postepeno uspjeli ostvariti većinu u odborima i tako pojačati svoj utjecaj na ostale članove kluba. Ti su studenti razvijali različite oblike djelatnosti u svojim zavičajnim kotarima, općinama i selima naročito za vrijeme zimskih i ljetnih praznika, okupljajući omladinu u sportskim društvima, čitaonicama, oko lokalnih listova i slično. Na taj su način, svojim snažnim političkim utjecajem, stvarali i povoljne uvjete za osnivanje skojevskih i partijskih organizacija u tim mjestima.

POKRETAČI OSNIVANJA PARTIJSKIH ORGANIZACIJA NA SELU

Koliko je pažnje posvećivala Partija osnivanju partijskih organizacija na selu vidi se i po tome što je potkraj ljeta 1938. (28. kolovoza) održano posebno savjetovanje s delegatima koji su bili angažirani na formiranju par-

tijskih organizacija na selu. Tom je savjetovanju prisustvovalo više od 30 delegata iz cijele Hrvatske.

Pokazalo se da Partija u to vrijeme ima već golemi politički utjecaj ne samo na radnike nego i na seljake, ali da se u organizacionom pogledu na selu još mnogo zaostaje za tim utjecajem. Zato je istaknuto da je povezivanje Komunističke partije sa širokim narodnim masama, osnivanje partijskih organizacija svuda, pa i u najzabitnijim selima, preduvjet za ispunjenje velikih zadaća koje su stajale pred komunistima. Seljaci u Hrvatskoj su tih godina pred rat postajali sve svjesniji da od reakcionarnog vodstva HSS-a i hrvatske buržoazije nemaju što očekivati. Dopisi sa sela i usmeni izvještaji drugova koji su radili na selu pokazivali su da seljaci u Hrvatskoj sve više uviđaju da su ih vođe HSS-a i SDS-a prevarili. Sva ona brojna obećanja koja su ta gospoda davala narodu za vrijeme borbe protiv velikosrpske hegemonije pokazala su se kao puka prijevara, što se vidjelo osobito jasno nakon sporazuma hrvatske i srpske buržoazije, sporazuma Cvetković — Maček, kad su Maček i njegovi istomišljenici iz HSS-a konačno skinuli masku sa svog lica.

Seljaci su se uvjerali da su komunisti imali pravo i da je njihov jedini spas u zajedničkoj borbi s radnicima pod vodstvom Komunističke partije, pa u sve većem broju pristupaju skojevskim i partijskim organizacijama. Tada su osnovane nove partijske organizacije i na području Slavenskog Broda u selima: Staro Topolje, Donji Andrijevcima, Sredanci, Sapci, Podvinje, Slobodnica, a u većem broju sela formirane su kandidatske grupe i skojevske organizacije. I na području Đakova osnovane su tada partijske organizacije u Trnavi, Beravcima, Gorjanima, Beketincima i Budrovcima, a kandidatske grupe i skojevske organizacije u više sela.

Konstatacija da se najbolje jedinice rađaju i stvaraju u borbi i akciji potvrdila se i na ovom teritoriju: za vrijeme štrajkova radnika Našičke pilane seljaci su pružali radnicima svesrdnu pomoć u hrani i tada je stvorena i ojačana partijska organizacija u Donjim Andrijevcima; u borbi protiv nasilnog ubiranja poreza i za vrijeme štrajka kirijaša protiv »Slavexa«, u Starom Topolju izrasla je organizacija od 11 članova; u sukobu zbog direktnog miješanja HSS, preko reakcionarnog advokata Pernara, formirana je organizacija u Trnavi. Isto tako, putem štrajkova na brodskoj gimnaziji ojačala je skojevska organizacija i njezin utjecaj među srednjoškolskom omladinom.

Sve je to bilo jednim dijelom zasluga i prethodnog političkog rada naprednih studenata iz tih krajeva, koji su u tu svrhu iskoristili legalne mogućnosti okupljanja ljudi i omladine preko mnogih seoskih čitaonica, kulturno-prosvjetnih ustanova, sportskih društava, nogometnih klubova itd.

STUDENTI POMAŽU SELJAČKU ŠTAMPU

Važnu ulogu u političkom osvješćivanju sela imala je štampa i odgovarajuća literatura za selo. Zato je Partija nastojala da u tu svrhu, osim ilegalnih, pokrene što je moguće više raznoraznih legalnih izdanja, listova i brošura, iskorisćavajući sve mogućnosti kako bi se izbjeglo njihovo cenzuriranje i zabranjivanje.

Tako je u jesen 1936. tadašnji Pokrajinski komitet KPJ za Hrvatsku angažirao trojicu bivših robijaša, komunista — Martina Franekića, Šimu Balena i

Ninu Rubčića — da pokrenu list namijenjen selu, koji treba da postupno jača lijevu orijentaciju seljačkih masa organiziranih u HSS-u, da ih veže i angažira u borbi za mir i demokraciju, kao i za borbu protiv fašističke opasnosti, na bazi jačanja saveza radnika i seljaka.

Takav list počeo je izlaziti 2. siječnja 1937. pod nazivom »Seljačka misao«, list za politička, gospodarska i kulturna pitanja sela. Kao vlasnik i izdavač lista bio je označen Nikola Rubčić, a kao odgovorni urednik Milan Androić.

U redakciji »Seljačke misli« osim Martina Franekića, Sime Balena i Nikole Rubčića radili su Skender Kulenović i Vera Jurić. Uredništvo je organiziralo široku suradnju dopisnika iz zemlje i mnogih istaknutih javnih radnika i književnika. Uz ostale, u listu su se javljali Stjepan Kranjčević, Ante Zekić, Ana Prokop, Vica Balen, Ivica Pavletić, Jefto šašić. Rade Pavlović, Ivanka Klaić, Josip Zmajić... Svoje književne i druge priloge daju također Rok-sanda Njeguš, Košta Racin, Vančo Burzevski, Stjepan Devčić, Fabijan Hrvaić, a od seljaka: Slavko Vurić, Marin Mladinov, Ivan Ćaće, Josip Galeković, Franjo Gaži, Mirko Virius, Marko Šeničnjak, Mitar Popara, Tode Marijan, Ivan šoštarić. Od seljaka komunista i partijskih rukovodilaca u listu pišu Marko Kljaić, Nikola Guberović (iz Gradiške), Stjepan Dragomanović, Ranko Mitić (iz Gline), Grga Mataić (iz Sl. Broda). Od istaknutih članova HSS-a surađuje Filip Lakuš, kasnije učesnik NOR-a i član ZAVNOH-a, a od žena: Marica Miletić, Ljuba Štefanović i dr. U listu su surađivali i Ivo Brodarec, prof. Stjepan Rapić i Vlado Mađarević (pod pseudonimom).

Osim informacija o događajima u zemlji i svijetu, list je donosio teme o agrarnom pitanju, o seljačkim dugovima i drugim pitanjima od najvećeg interesa za život seljaka. Usprkos tome što je list nastojao da bude na liniji učenja braće Antuna i Stjepana Radića, koristeći se njihovim pozitivnim i naprednim stavovima u mnogim pitanjima, list je bio dočekan »na nož« od reakcionarne i klerofašističke štampe. Isto tako napadalo ga je i vodstvo HSS-a na čelu s Mačekom zbog antiklerikalizma, podržavanja borbe španjolskog naroda i zbog pozitivnog stava prema Sovjetskom Savezu.

Zbog takvih svojih naprednih stavova »Seljačka misao« bila je oštro cenzurirana i često zabranjivana, pa se trebalo svakojako dovijati kako spasiti zabranjene članke i brojeve. U tom spasavanju i izvlačenju lista iz štamparije i njegovom raspačavanju preko povjerenika pomagao je i veći broj zagrebačkih studenata, posebno iz Slavonskog Broda, za što je bio zadužen student agronomije Josip Zmaić dok je boravio u Zagrebu.

Postupalo se obično ovako: čim je list odštampan, on je otpremljen iz štamparije na sigurno mjesto. Nakon toga je propisani broj primjeraka dat na cenzuru. Cenzurirani broj lista je tada odštampan u određenom broju primjeraka, a zatim su u te primjerke, koji su poslužili kao kamuflaža, pakovani brojevi sa zabranjenim člancima. Ti su zamoci tada otpremani povjerenicima na teret preko Pošte 2 u Zagrebu, gdje je šef bio Ivo Poljanac iz Požege, dobar znanac i prijatelj Martina Franekića. On je znao što sadrže ti paketići, ali policija na pošti nikada nije otkrila našu lukavštinu. List je uredno dolazio povjerenicima, a oni su ga u svojim mjestima dijelili, odnosno prodavali, prijateljima i simpatizerima »Seljačke misli« i Komunističke partije na selu.

No, list je već u jesen 1937. (11. listopada) bio definitivno zabranjen, a urednici Martin Franekić i Nina Rubčić dobili su izgon iz Zagreba na tri godine.

RAZGRANATA ILEGALNA I LEGALNA AKTIVNOST

Nakon zabrane »Seljačke misli« pokrenuto je izdavanje ilegalnog »Izvještaja«, koji je bio uglavnom sastavljen od zabranjenih, odnosno cenzuriranih članaka iz »Seljačke misli«. Kasnije je taj »Izvještaj« izlazio kao »Politički izvještaj«, a na kraju kao »Politički vjesnik«.

»Politički izvještaj« štampan je potajno na matricama, u tehnici kojom je raspolagala redakcija »Seljačke misli«. U toj tehnici radili su Josip Zmajić, Mika Babić, Smilja Štimac i, povremeno, pojedini studenti iz Slavenskog Broda. Tehnika se nalazila neko vrijeme kod studenata Hruške i Ote Mosnera, a jedno vrijeme kod Pište Štajnera.

Za vrijeme ljetnih praznika ta se tehnika nalazila u Starim Perkovicima, da bi ponovno bila vraćena u Zagreb u toku školske godine. Kada je u Zagrebu osposobljena ilegalna stamparija CK KPH, ta je tehnika stavljena na raspolaganje Okružnom komitetu KPH u Slavenskom Brodu i smještena u selu Slobodnici kod Stjepana Funarića, studenta prava. Osim Stjepana Funarića u toj su tehnici radili gimnazijalac Stjepan Sekulić-Jucko, student agronomije Mika Babić i student prava Ivan Senjug-Ujak. Za sigurnost tehnike brinuli su se Stjepan Rajković, radnik u Tvornici vagona, Stjepan Domankušić, student šumarstva, i Mata Vinković, gimnazijalac.

Za slanje ilegalnog materijala zabranjene »Seljačke misli« i »Političkog vjesnika« iz Zagreba služio je neko vrijeme i bife »Klikun« u Gajevoj ulici br. 8, čiji je vlasnik, Branko Jušić, bio iz Pleternice, a dobar poznanik i prijatelj Martina Franekića. Uz bife je bila jedna prostorija koja je imala prozor okrenut prema bifeu. Prozor je bio zastrt zastorom, iza kojega smo ostavljali zamotke s materijalima i naznakom mjesta kojima je materijal bio namijenjen, jna primjer: Split, Šibenik, Brod itd. Odatle bi te zamotke preuzimali drugi studenti, zaduženi za ta mjesta, čime se izbjeglo nepotrebno upoznavanje šireg kruga suradnika na istom poslu.

Nakon zabrane »Seljačke misli« nastavljena je i legalna izdavačka djelatnost pokretanjem edicije »Seljačka knjižnica«. U toj su ediciji izlazile brošure kao: »Seljački razgovori o sporazumu Rim — Beograd«, »O Španjolskoj«, »Šta treba seljak da zna«, »O fašizmu i seljaštvu«, »O Hitleru i Stojadinoviću«, »O događajima u Rusiji« itd. Te su knjižice imale velik odjek među seljacima i mnogo su pridonijele objašnjavanju najvažnijih aktuelnih događaja, a posebno raskrinkavanju reakcionarnog vodstva HSS na čelu s Mačekom.

ZNAČAJNA ULOGA MARTINA FRANEKIĆA

Dvije godine nakon prve zabrane ponovno je pokrenuto izlaženje »Seljačke misli« (11. listopada 1939), ali je list već krajem prosinca opet zabranjen. A zabranjen je jer se borio ne samo za demokratizaciju zemlje nego i za demokratizaciju Hrvatske seljačke stranke. U tim posljednjim brojevima

Martin Franekić je, uz ostalo, napisao članke »Demokratizacija zemlje je osnovni politički zahtjev hrvatske narodne borbe« i »Goruća socijalna pitanja treba odmah rješavati«. Nakon ove druge zabrane lista, Martin Franekić se u siječnju 1940. obratio suradnicima, pretplatnicima i čitaocima »Seljačke misli« tzv. zelenim letkom, u kome objašnjava razloge zbog kojih je došlo do zabrane »Seljačke misli«. Taj je letak imao velik odjek u hrvatskoj javnosti.

Martin Franekić, osim rada u »Seljačkoj misli«, bio je vrlo aktivan partijski radnik. Sudjelovao je u obnovi partijskih organizacija i partijskih rukovodstava. Kao instruktor novog Centralnog komiteta KPH, radio je i na pripremama za održavanje Pete zemaljske konferencije KPJ u Zagrebu. No, na njoj ne sudjeluje, jer je 10. kolovoza 1940. bio uhapšen i s većom grupom rukovodećih komunista otpremljen u logor Lepoglavu. Mačkov režim ga je nakon kapitulacije Jugoslavije zajedno s ostalim komunistima predao ustašama, koji su ga odveli u Gospić i u kolovozu 1941. zvjerski ubili u logoru Jadovo na Velebitu. Ima jedan zapis Anke Butorac prema kojem je ustaški Veliki župan Jurica Frković tražio od Martina Franekića da se odrekne Srba s kojima je bio u tom logoru, a koje su ustaše odredile za strijeljanje, jer da on, kao Hrvat, tamo ne spada. Martin je to energično odbio riječima: »Nikada se neću odreći svojih drugova, spreman sam dijeliti njihovu sudbinu, a ti, Jurice, i tvoji ustaše najobičniji ste zlikovci.« »E, pa onda dijeli njihovu sudbinu«, bijesno je zaključio Frković.

Tako se završio život revolucionara Martina Franekovića, borca koji je na robiji postao komunist i koji je svojim radom mnogo pridonio da je napredna omladina i partijska organizacija na selu pred rat ojačala i osposobila se za zadatke što su pred njom stajali u narodnooslobodilačkoj borbi.

BORBENA ŠTAMPA SKOJ-a

NAPREDNI OMLADINSKI LISTOVI U ZAGREBU PRIJE RATA

Historijat naše napredne omladinske štampe i kulturne aktivnosti najuže je srastao s razvitkom revolucionarnog omladinskog pokreta, sa svim oblicima propagandne aktivnosti Komunističke partije i Saveza komunističke omladine (SKOJ-a). Omladinska je štampa ne samo odražavala na svojim stranicama taj razvitak nego je bila i rukovodilac i organizator različitih legalnih i ilegalnih oblika neprekidne revolucionarne borbe naše napredne omladine.

Takva omladinska štampa ima bogate i svijetle tradicije upravo u Zagrebu, gdje je dugo godina prije rata bio njezin izdavački centar za čitavu zemlju. Za ovaj Zbornik iznijet ćemo iz veće cjeline samo opsežnije podatke o dva najznačajnija omladinska lista — »Novi student« i »Glas omladine«, koji su od 1935. godine u Zagrebu dulje izlazili, kao i o dva omladinska lista pokrenuta uoči rata — »Put u život« i »Polet«, od kojih je izašlo tek nekoliko brojeva, pa se zato nisu mogli razviti do većeg značenja.

No radi ukazivanja na rast i kontinuitet skojevske štampe, koja je u najduljem vremenskom razdoblju bila koncentrirana u Zagrebu, navodim u uvodu bar naslove tih brojnih naprednih omladinskih listova. To je, kao prvi, napredni srednjoškolski list »Iskra« (1918—1919), pa »Crvena zastava« (1919—1920), »Mladi radnik« (1922), »Omladinska borba« (1923—1924), nova »Iskra« (1924), te ilegalni listovi »Mlada garda« (1924), »Mladi boljševik« (1925—1930. i 1934.), »Mladi lenjinist« (1932), »Mladi borac« (1935), legalni list »Budućnost« (1931), »Student« (1932), »Komunistički studentski bilten« (KSB — 1934), časopisi mladih »Signali« (1932) i »Književna kovačnica« (1934), značajan zbornik »Srednjoškolci govore« (1934), satirički omladinski list »Urnebes« (1934—1935) i »Mlada žena« (1936). Neki napredni listovi imali su svoje omladinske rubrike i suradnike, kao »Pregled«, »Odjek«, »Radnik«, »Nova Riječ«, »Seljačka misao«, novi list istarskih emigranata »Istarski glas« i drugi.

ZAMAH OMLADINSKOG POKRETA I ŠTAMPE 1935. GODINE

Od godine 1935. otpočeo je snažan razvitak naprednog omladinskog pokreta i štampe, za koji je od naročite važnosti bila Četvrta zemaljska konferencija KPJ, održana u prosincu 1934. kraj Ljubljane, kada je donesena rezolucija o radu s omladinom, kao i prethodne pokrajinske konferencije — za

Hrvatsku u listopadu i za Dalmaciju u studenom 1934, te osobito konferencije SKOJ-a 1935. godine. Od tada se pod rukovodstvom Partije i SKOJ-a sve širi krug omladinaca koristi različitim oblicima legalne i polulegalne aktivnosti. Stvara se Savez radne omladine grada i sela i proširuje utjecaj komunističke omladine na sve iskreno demokratski raspoložene omladinske mase u radionicama! tvornicama, na selu, u školama i na sveučilištu. Važnu ulogu u tom širenju naprednog omladinskog pokreta imale su marksističke studentske grupe na Zagrebačkom sveučilištu, koje su pod partijskim i skojevskim rukovodstvom tih godina prije rata pristupile organiziranju legalnih naprednih kulturnih studentskih udruženja i aktivnosti.

Široko iskorišćavanje legalnih formi okupljanja i aktiviranja svih slojeva i svih demokratskih političkih grupa omladine u borbi za *mir, slobodu i napredak* (to je bila jedna od glavnih parola omladinskog pokreta) dalo je velik zamah naprednom omladinskom pokretu i jačanju demokratske svijesti. Ali se pod utjecajem direktiva nekih oportunističkih elemenata, koji su tada bili u rukovodstvu Partije i SKOJ-a, postepeno zapuštao rad na teoretskoj marksističkoj izgradnji omladine i zanemarivala se potreba šireg organiziranja komunističkih omladinaca u ilegalne grupe, radi učvršćenja i proširenja SKOJ-a, kao stalnog izvara novih, provjerenih partijskih kadrova. To je dovodilo ponekad i do izvjesnog zastranjivanja od linije klasne borbe, do neke apstraktne koncepcije autonomnog »pokreta mlade generacije«, pa čak i do prirepaštva HSS-u. Takva politička linija i likvidatorski stav nekih tadašnjih partijskih rukovodilaca, kao i krivo shvaćanje direktiva KIM-a (Komunističke internacionale mladih) i CK KPJ-u u vezi s novim formama legalne omladinske aktivnosti, doveli su konačno do raspuštanja SKOJ-a u travnju 1936. Tako se od ranije sektaške učahurenosti strogo zakonspiriranih uskih skojevskih ćelija otišlo u drugu krajnost, u raspuštanje ilegalnih grupa, što je dovodilo do idejnih nejasnoća i konfuzije u radu revolucionarnog omladinskog pokreta.

Ovo razvodnjavanje revolucionarnog omladinskog antifašističkog pokreta u našoj zemlji, upravo u vrijeme kada se počeo snažno razvijati, oštro je osudio drug Tito u svojoj borbi protiv tadašnjeg desnog i lijevog zastranjivanja u Partiji, kao i protiv štetne djelatnosti raznih frakcija među omladinom. Zato je jedna od prvih mjera novog Centralnog komiteta Partije na čelu s drugom Titom, godine 1937, bila ponovno uspostavljanje SKOJ-a. To se odrazilo i u radu na omladinskoj publicistici, kada SKOJ, uz postojeću legalnu omladinsku štampu, koja je uspjela odoljeti teroru cenzure i policije, pristupa sve više izdavanju ilegalnog materijala, letaka i proglasa u svim važnijim prilikama, a osobito u borbi protiv fašističkih elemenata na Sveučilištu.

U razdoblju naročitog poleta legalnih formi omladinske publicističke aktivnosti, od godine 1935. do okupacije, osobito važnu ulogu imala su dva polulegalna lista: »*Novi student*«, list studenata ljevičara Zagrebačkog sveučilišta, i »*Glas omladine*«, list za kulturne i ekonomske probleme omladine, koji je kasnije izlazio s podnaslovom »List hrvatskog mladog naraštaja«, — pa se zato opširnije na njih osvrćemo, a o njima imamo i najviše neposrednih podataka.

ULOGA »NOVOG STUDENTA«

»Novi student« izlazio je od 24. V 1935. do godine 1940. (ukupno 23 broja) povremeno mjesečno i imao je veoma značajnu funkciju u okupljanju, osvješćivanju i organiziranju borbenih akcija nekoliko generacija studenata Zagrebačkog sveučilišta. Kod osnivanja i uređivanja lista neposredno su sudjelovali tadašnji skojevski rukovodioci Vladimir Bakarić i pok. Bora Drašković, dok je prvi glavni i odgovorni urednik bio Stanko Dvoržak. Kasnije je formirana redakcija od predstavnika pojedinih fakulteta. List je gotovo svake godine mijenjao sastav redakcije, budući da su se na radu oko »Novog studenta« aktivizirale uvijek nove studentske snage, a stariji drugovi odlazili su na druge dužnosti. Tako je kroz rad na izdavanju i uređivanju »Novog studenta« prošao velik broj najboljih studentskih aktivista i rukovodilaca, od kojih su mnogi poginuli odmah poslije okupacije ili u toku narodnooslobodilačke borbe.

Godine 1937. bio je glavni i odgovorni urednik lista pok. Zorko Golub, a u redakciji su od godine 1935—1937. i dalje povremeno radili ili surađivali Maks Baće, Milan Slani, Drago Vrbanić, Zdenko Löwenthal, pok. Zdenko Vernić, Ivo Kralj, pok. Zvonko Kovačić, pok. Marijana Lozar, Drago Franković, pok. Mirko Tomičić, pok. Ozren Novosel, Savo Zlatić i drugi, a od godine 1937—1939. uz ove i Mladen Čaldarović, Joža Horvat, Ivo Rukavina, Leo Matas, pok. Moša Albahari, pok. Sergije Vuković, Milan Prelog, Dušan čalić, Zvonko Ivanković i drugi. God. 1939. bio je neko vrijeme glavni urednik lista Ivo Supek, a god. 1939—1940. Vlado Mađarević. List su obično pred vlastima potpisivali drugi, nekompromitirani članovi redakcije, pa su takvi odgovorni urednici bili pok. Petar Grubišić, Dragutin Romanović, pok. Mirko Bedek, pok. Marko Fortil i drugi. Naklada lista kretala se od 2.500—3.000 primjeraka. »Novi student« vodio je upornu borbu za autonomiju Sveučilišta i demokratska prava studenata, raskrinkavajući sve antidemokratske grupacije na Sveučilištu, osobito jugofašiste (JAČ) i frankovce, koji su obično batinaskim napadima nastojali spriječiti prodaju pojedinih brojeva tog glasila naprednih studenata.

Kad je »Novi student« godine 1940. zabranjen, nastavio je izlaziti pod novim imenom kao »Studentski list«, od kojeg je izašlo tek četiri broja (od 1. IV do 1. IX 1940).

Napredni studenti Zagrebačkog sveučilišta koji su posljednjih godina prije rata organizirano nastupali pod nazivom »Hrvatski studenti ljevičari«, a kasnije početkom 1941. kao »Narodna studentska omladina«, ostvarili su i putem svog lista usku vezu s naprednim studentskim pokretom u Beogradu i Ljubljani. Osobito su bile uske veze s beogradskim studentima, koji su poslije početka izlaženja »Novog studenta«, godine 1935. predlagali da list bude zajednički za oba sveučilišta.

Do toga nije došlo zbog posebne političke situacije na Zagrebačkom sveučilištu i specifičnih zadataka narodne revolucionarne borbe studenata u Hrvatskoj, kada je naročito dolazilo do izražaja nacionalno pitanje. Međutim se napredni pokret na Beogradskom univerzitetu tako naglo razvio, unatoč policijskom teroru, da je uskoro mogao izdavati i vlastiti list — »Student«, kao i sve veći broj omladinskih publikacija. Bratska suradnja s beogradskim naprednim studentima očitovala se i u izmjeni štampe, tako da se »Novi student« redovito prodavao i u Beogradu u više stotina primjeraka, kao što se i beogradska omladinska štampa mnogo prodavala i u Zagrebu.

ŠTAMPANJE BEOGRADSKOG »NAŠEG STUDENTA« U ZAGREBU 1939.

Poslije krvavih demonstracija u Beogradu 14. XII 1939, jedne od najvećih i najznačajnijih akcija protiv protunarodnog režima Cvetkovića i Mačeka, kada je od metaka kraljevske policije poginulo oko 10 omladinaca, studenata i radnika, a oko 50 ih je ranjeno, beogradski napredni studenti nisu mogli zbog terora policije i blokade štamparija izdati poseban broj svog lista »Student« u Beogradu. U sporazumu s partijskom organizacijom na Zagrebačkom sveučilištu i uz suglasnost i pomoć CK KP Hrvatske našla se tada mogućnost da se taj broj beogradskog studentskog lista ilegalno štampa u Zagrebu.

Iz Beograda su nekoliko dana poslije tog krvavog događaja donijeli rukopise za list i slike poginulih drugova Avram Amar (poginuo 1941, za vrijeme bombardiranja Beograda) i još jedan drug, čijeg se imena više ne sjećam. Drugovi iz partijskog aktiva na Zagrebačkom sveučilištu Dušan Čalić, Zvonko Ivanković-Vonta i Sergije Vuković (ubijen od ustaša srpnja 1941. u Jadovnu kraj Gospića) preuzeli su brigu da organiziraju ilegalnu otpremu i raspačavanje štampanog broja, a Vlado Mađarević imao je zadatak (kao tadašnji glavni urednik »Novog studenta«), da pronađe pogodnu štampariju, da uredi taj broj za tisak i da vodi brigu oko svih štamparskih poslova.

Trebalo je pronaći takvu malu štampariju u kojoj bi se brzo i nesmetano moglo odštampati ovo opasno izdanje za protunarodni režim, jer je bilo jasno da će taj posebni broj lista, s opisom policijskog pokolja, s protestnim komemorativnim osvrtima i crno uokvirenim slikama palih drugova biti odmah zaplijenjen i da će se za svim primjercima lista izvršiti velika potraga. Nakon svestranog ocjenjivanja položaja i uvjeta rada pojedinih manjih štamparija, izabrana je mala tiskara, koja se nalazila u dvorištu zgrade na Zrinjevcu, gdje se sada nalazi Arheološki muzej. Ta je štamparija izabrana i zbog toga što je imala dva ulaza — sa Zrinjevca i iz Gajeve ulice, kroz dvorište, pa se odštampani broj lista mogao brzo i neprimjetno otpremiti.

Pokazalo se da je ova predostrožnost bila opravdana i korisna. Vlasnik štamparije isprva nije znao za značenje tog broja lista i nije se po običaju mnogo brinuo za sam tekst. Ali kad je vidio već odštampanu crno uokvirenu prvu stranicu, sa slikama ubijenih studenata, preplašio se posljedica i prijavio stvar policiji. No zagrebački studenti predvidjeli su takvu mogućnost, pa su organizirali najhitnije iznošenje većine naklade lista u putnim kovčezima još za vrijeme dok se list štampao. Prema tadašnjim zakonskim propisima štampar nije smio pustiti list iz tiskare dok nije poslao prve primjerke odštampanog broja na cenzuru. Ali je partijska organizacija zagrebačkih studenata, uz pomoć radnika u štampariji, tako dobro organizirala otpremu lista iz štamparije, da je većina naklade tog posebnog ilegalnog broja »Našeg studenta« bila već u vlaku za Beograd, u putničkim kovčezima Zvonka Ivankovića i nekih studentica, kad su posljednji primjerci stigli do cenzure, a list bio, naravno, odmah zaplijenjen. Kada je policija provalila u štampariju, našla je tek desetak primjeraka lista, koji su ostavljeni da bi se zavarao trag, a u dogovoru sa zaplašenim štamparom rečeno je da je naklada znatno manja od stvarne naklade.

Beogradski list izlazio je redovito pod naslovom »Student«, ali smo za posebno zagrebačko izdanje, radi kamuflaže, promijenili naslov u »Naš student«. Studenti iz Beograda, koji su došli s rukopisima za taj broj u Zagreb,

obratili su se bili tadašnjem sekretaru partijskog aktiva na Zagrebačkom sveučilištu Dušanu Čaliću, na kojeg su bili upućeni kao na ranijeg studenta u Beogradu i tamošnjeg kandidata za člana KPJ 1938. godine. Predložili su da drug Čalić potpiše posebni zagrebački broj lista kao odgovorni urednik. O tome je bio informiran sekretar KPH Rade Končar, koji se nije s tim suglasio, jer bi javno potpisivanje takvog opasnog broja, koji će biti odmah zabranjen, povlačilo sa sobom i hapšenje odgovornog urednika. A to se u slučaju Dušana Čalića, kao partijskog rukovodioca na Zagrebačkom sveučilištu, nije smjelo dopustiti, po mišljenju Rade Končara, iz drugih partijskih interesa. Zato je za potpisnika, to jest nominalnog i odgovornog urednika lista, izabran provjereni ali nekompromitirani drug Luka Nenezić. Naravno da je poslije zabrane tog broja »Našeg studenta« drug Nenezić bio uhapšen, te kasnije (16. X 1940.) upućen u logor u Bileći. Prije rata djelovao je Luka Nenezić kao sekretar jednog kotarskog komiteta KPJ u Hercegovini, a poginuo je u toku NOB. Još se ne zna točno gdje i kada.

Ovo posebno, zabranjeno zagrebačko izdanje beogradskog »Našeg studenta«, s upadljivom prvom stranicom, sa crno uokvirenim slikama ubijenih studenata i uzbudljivim protestnim sadržajem, jedan je od najvažnijih ilustrativnih publicističkih dokumenata o teroru protunarodnih režima, posebno za vrijeme vladavine pseudodemokratskog režima Cvetkovića i Mačeka, i o borbenoj odlučnosti napredne omladine, posebno studenata ljevičara. Zato ovaj sugestivan dokument ostaje trajan i nezaobilazan prilog za povijest KPJ i SKOJ-a.

Opisali smo taj slučaj detaljnije, ne samo kao jednu od brojnih akcija najuže bratske povezanosti revolucionarnih studenata — ljevičara iz Zagreba i Beograda (a uska suradnja ostvarena je i sa studentima iz Ljubljane), nego i kao dobar primjer tipičnih oblika antifašističke borbe napredne i komunističke omladine sa cenzurom i policijom kod izdavanja i raspačavanja omladinske i partijske štampe.

Različiti oblici te borbe naročito su se bili usavršili još ranije, u toku izlaženja »Glasa omladine«, kada su gotovo svi legalni listovi Komunističke partije bili neko vrijeme ugušeni pod najsurovijim pritiskom policijske cenzure. Taj se omladinski list u razdoblju pred drugi svjetski rat održao relativno duže i odigrao je jednu od najznačajnijih uloga u političkom osvješćivanju, kulturnoj izgradnji i mobilizaciji omladine u borbi protiv fašizma i rata, kao i u stvaranju snažnog antifašističkog pokreta omladine protiv diktatorskog režima. Osobito je poslije nepravilnog raspuštanja SKOJ-a u proljeće 1936. i brojnih hapšenja skojevskih i partijskih rukovodilaca godine 1935—1936 redakcija »Glasa omladine« postala glavno legalno žarište i organizator pokolebanih redova skojevaca širom zemlje. Kada je polovicom godine 1937. »Glas omladine« prestao izlaziti, nastavio je njegovu funkciju od godine 1939. časopis »Mladost«, list čitave napredne jugoslavenske omladine, koji je pod rukovodstvom Ive Lole Ribara izlazio do godine 1940. u Beogradu.

POKRETANJE I ZNAČENJE »GLASA OMLADINE«

»Glas omladine« pokrenut je kao legalni polumjesečni omladinski list, uz pomoć PK SKOJ-a za Hrvatsku, u skladu s novom linijom Partije na

stvaranje Pučke fronte i širokog pokreta omladine za »Mir, slobodu i napredak« — kakvo je geslo »Glas omladine« nosio u zaglavlju. Ideja o osnivanju »Glasa omladine« dobila je svoje konkretne forme početkom godine 1935. u Vukovaru, starom partijskom borbenom gnijezdu, prilikom kraćeg boravka Pava Dursanovića i Vlade Mađarevića i rada na oživljavanju zamrle vukovarske partijske i skojevske grupe. Tada je Vlado Mađarević predložio te izradio i predao tadašnjem članu PK SKOJ-a za Hrvatsku pok. Pavlu Dursanoviću plan za takav legalni općeomladinski list. Poslije nekoliko mjeseci prenio je Dursanović u Zagrebu Mađareviću suglasnost i direktive CK SKOJ-a za osnivanje »Glasa omladine« kao glavnog legalnog organa SKOJ-a.

Prvi broj »Glasa omladine«, koji je poslije dužih priprema izišao 15. VIII 1935, uredili su Boris Kidrič, Vladimir Bakarić i Vlado Mađarević, koji je određen za glavnog urednika. Boris Kidrič je kao tadašnji sekretar CK SKOJ-a dao opće direktive za uređivanje lista, povukavši se poslije prvog broja od direktne suradnje i prešavši potpuno u ilegalnost, dok je Vladimir Bakarić ostao kao predstavnik CK SKOJ-a i partijski rukovodilac lista do 4. broja, kada je krajem listopada ili u studenom 1935. bio uhapšen i osuđen na robiju. Zbog nastalih brojnih provala skojevskih organizacija i hapšenja niza drugova, list je od tada ostao bez ikakve direktne veze s rukovodstvom Partije ili SKOJ-a i bez materijalne pomoći, sve do siječnja 1937., kada je tu redovitu vezu opet uspostavio i preuzeo Leo Mates, kao mandator novoosnovane Omladinske komisije pri CK KPJ.

Zbog stalnih hapšenja i kasnije nepravilne odluke o raspuštanju SKOJ-a, list je sve više ovisio o pojedinačnoj inicijativi i zalaganju, jer nisu postojale mogućnosti da se organizira solidnija i stalna redakcija i administracija. A zbog redovitih zapljena i velikih štamparskih troškova, list je bio stalno u teškim materijalnim prilikama, što je zahtijevalo neprestane i velike lične financijske žrtve i sakupljanje dobrovoljnih priloga.

Sve tekuće poslove oko izdavanja, uređivanja i raspačavanja lista obavljali su uglavnom jedan ili dva čovjeka — od pisanja uvodnika do lijepljenja adresa brojnih pretplatnika. Glavni urednik morao je stalno pronalaziti za redakciju nove, nekompromitirane drugove, od kojih je u prvo vrijeme najviše pomagao pok. Milan Kuril (pseud. Milan Kumić i Pavle Gorma), a kasnije Zdenko Löwenthal. Najduže i najaktivnije surađivali su u listu Željko Gumhalter (pod pseudonimom Mirko Jelenčić), Drago Franković, Ozren Mileusnić (pod pseudonimom Mirko Ognjen i Mladen Valković), Ante Petričić, kao popularni reporter »Mustafa«, Stanko Dvoržak, Nikola Lang (M. Lipnjak), Milan Selaković, Slavko Grbešić, Tomo Mikulić, Dušan Tumpić, Vjekoslav Zrne, Jakov Sekulić, Ivo Sabolić, Pero Bakula i drugi. Zatim su povremeno surađivali ili pomagali list i drugi omladinski aktivisti — Zvonko Kovačić, Vuk Veraić, Mladen Caldarović, Rade Vlkov (od srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a), Ivo Čaće, Josip Cazi, Joža Horvat, Tvrtko Švob, Ratko Pasarić, Jakob Danon-Moša, Ivica Habunek, čitava skojevska obitelj Filipović i drugi.

»Glas omladine« imao je brojne suradnike iz čitave zemlje, osobito iz Splita (Josip Treursić i dr.), iz Sarajeva (Slobodan Šakota i Jahiel Katan), iz Novog Sada Viktor Rosenzweig (pseud. Vitomir Jovanović), Živan Milisavac i drugi, i Beograda, odakle su češće surađivali Tanasije Mladenović i Čedo Minderović, koji je bio i glavni povjerenik lista i predstavnik redakcije za Srbiju. Iz Makedonije se javljao i Košta Racin (vjerojatno »Bodžo«) i Nikola Micev (sada profesor na Skopskom univerzitetu).

List je vodio neprekidnu borbu za redovito izlaženje i što pravilniju političku liniju, ne samo s bijesnim terorom cenzure i policije, nego i s različitim oportunističkim i likvidatorskim elementima prije i poslije raspuštanja SKOJ-a, koji su nastojali da razvodne borbenu omladinsku liniju lista i da ga čak likvidiraju. Osobito je tešku i principijelnu borbu vodila redakcija lista protiv frakcionaške revizionističke grupice oko Dragutina Klepca, koji je za vrijeme rata postao otvoreni izdajnik Partije i obavještajac Ustaške nadzorne službe.

Unatoč svim teškoćama, »Glas omladine« ispunjavao je s uspjehom svoje zadatke, i ubrzo je postao popularan i voljen u svim slojevima omladine, ne samo u Hrvatskoj nego i u ostalim krajevima Jugoslavije. List je imao i posebnu rubriku o problemima šegrta, u kojoj su surađivali mnogi mladi radnici i naučnici. Dirljiva su bila brojna pisma koja je redakcija dobivala, osobito od jedva pismene radničke i seljačke omladine. Omladina je u tim pismima pozdravljala svoj list i izražavala brigu za njegovo izlaženje i raspačavanje. Taj velik odaziv kod omladine najbolje posvjedočuje stalan porast naklade. Unatoč neorganiziranoj i polulegalnoj distribuciji, jer list je bio stalno plijenjen i proganjan od policije, naklada lista narasla je od 2.500 primjeraka prvog broja već poslije nekoliko brojeva na 5.500 primjeraka, da u drugoj godini izlaženja dostigne 7.000—8.000 primjeraka, a poneki brojevi, kada su se zbog zapljene izdavala druga izdanja, imali su nakladu i do 10.000 primjeraka. Bio je to značajan rezultat zbog tadašnjih teških prilika u izdavanju napredne štampe. A kako se svaki primjerak lista čuvao i išao od ruke do ruke, dobivao je »Glas omladine« sve važniju ulogu u razvitku našeg naprednog omladinskog pokreta.

Monarhofašistička cenzura i policija nastojali su da svim sredstvima unište takav borbeni omladinski list. Isprva je svaki broj išao na predcenzuru, a rezultat je bio da je od 8 do 12 stranica teksta novinskog formata crvena cenzorska olovka križala 4—5 punih stranica. Nisu uopće križane pojedine rečenice ili pasusi, nego čitavi članci, pa i stranice u cjelini. Bilo je očito da cenzura ide za tim da takvim načinom uništi list, jer nije bilo dovoljno »zakonske podloge« da se list zabrani. Zato su prvi brojevi lista bili dosta blijedi i skrpareni, jer je trebalo imati uvijek pri ruci različitog rezervnog, politički bezbojnog materijala. Zbog toga se poslije nekoliko brojeva odustalo od predcenzure i list se izdavao polulegalno, bez cenzure, sa svjesnim rizikom da svaki broj bude zaplijenjen. Monarhofašistička cenzura reagirala je na to tako, da je gotovo svaki broj odmah po izlasku plijenila, gotovo i ne pročitavši ga, nego navodeći u svojoj pismenoj odluci nasumce samo naslove najvažnijih nepoćudnih članaka. Tako je u pojedinim brojevima na 8—12 stranica bilo zaplijenjeno po 10—12 članaka, pa čak i pjesama i nedužnih književnih priloga ili priča za djecu iz posebnog kutića »Glas za našu mladu braću«.

Redakcija je na takav teror cenzure bila spremna, pa je organizirala otpremu lista još prije nego što je zapljena pismeno dostavljena štampariji. Najviše teškoća bilo je s poštanskom otpremom, jer je list imao mnogobrojne pojedinačne pretplatnike i u malim mjestima i selima. No i tu se nalazilo načina da se vješto zamotani primjerci lista šalju pretplatnicima, a veće pošiljke (u Beograd i veće gradove) slali su se kao poštanski paketi ili putem kurira. Kasnije je policija naišla na te »trikove« (kako su to skojevci nazi-

vali), pa se pobrinula da odmah dozna sadržaj lista, kako bi ga mogla zaplijeniti još u štampariji, često i telefonskim putem.

Redakcija lista prešla je tada na štampanje dvostrukih izdanja od pojedinog broja. Prvo izdanje (za koje se pretpostavljalo da će odmah biti zaplijenjeno) štampano je u nešto manjoj nakladi od uobičajene, te prokrijumčareno iz štamparije, pa se raspačavalo ilegalno u Zagrebu, Beogradu i drugim mjestima. Kao legalni broj štampano je drugo izdanje poslije zapljene broja, iz kojeg su bili ispušteni zaplijenjeni članci, a rješenje o zapljeni, u kojem su se pojedinačno navodili naslovi svih zaplijenjenih članaka, objavljeno je na upadljiv način u listu, obično na prvoj stranici. Tako su i rješenja kraljevskog tužilaštva o zapljenama lista postala odličan propagandni materijal protiv terora cenzure i sputavanja slobode štampe.

Policija je poslije takvih iskustava prešla na otvorenu borbu protiv lista, te je ponekad i bez stvarne motivacije hapsila glavnog urednika. No i to se iskoristilo za raskrinkavanje monarhofašističkog režima i njegovih terorističkih metoda prema naprednoj štampi. U nekim brojevima »Glasa omladine« štampane su bilješke redakcije, u kojima su se na uvijeni način isticali napadi cenzure ili policije na list. Tako je, na primjer, u broju 4 — 5, god. II »Glasa omladine« od 9. IV 1936. objavljena ovakva bilješka uredništva:

»Na znanje: Ovaj dvobroj 'Glasa omladine' bio je pripremljen za štampu još prije tri tjedna i trebao je izići 19. ožujka. Upravo taj dan morao je urednik nenadano iz vanredakcijskih razloga otići na dopust (tj. bio je uhapšen — op. pisca), sa kojeg se tek sada povratio. Radi toga izdajemo ovaj dvobroj s velikim zakašnjenjem.«

Slog prelomljenih stranica tog broja sačuvao je uvidavni vlasnik štamparije u Radićevoj ulici Petar Acinger, koji je i inače s razumijevanjem pomagao štampanje lista, tako da je broj mogao biti odmah odštampan poslije povratka urednika.

U travnju 1937. preuzeo je kao odgovorni urednik izdavanje lista Vladimir Vitasović, uz direktno uredničko rukovodstvo Lea Matesa. Poslije toga štampana su još dva broja, pa je »Glas omladine« s brojem 5. godine III (15. VI 1937.) prestao izlaziti, zbog neiskustva i nedovoljne upornosti nove redakcije, iako nije bio zabranjen. Ukupno je štampano 26 brojeva »Glasa omladine«.

BIBLIOTEKA, ALMANAH I ZADRUGA OMLADINE

Redakcija »Glasa omladine« pokrenula je i svoju *Biblioteku*, pa je tako godine 1936. izdala i posebnu knjižicu — zapaženu novelu-reportažu o životu srednjoškolske omladine prepuštene ulici pod naslovom »Dječurlija«, koju je napisao najznačajniji skojevski pjesnik Želimir Gumhalter (Mirko Jelenčić). Taj mladi književnik umro je tipičnom smrću hrvatskog pjesnika 1947. godine od tuberkuloze, iscrpljen naporima NOB. Knjižici je bio dodan i opširniji pogovor urednika o težnjama i zadacima napredne omladine u društvu i u književnosti. Ta je knjiga bila odmah zaplijenjena, ali se unatoč tome raspačala u tada velikoj nakladi od 3.000 primjeraka gotovo po svim srednjim školama u Jugoslaviji. Policija i srednjoškolske vlasti izvršile su za tom »Dječurlijom« pravu potjeru. U mnogim školama vršene su opsežne

istrage, kad bi se pronašao primjerak te knjige, i neki su daci zbog toga bili izbačeni iz škole.

Značajan je bio pokušaj izdavanja »*Almanaha mladog naraštaja*« (kasnije propagiran kao »*Almanah hrvatske omladine*«), osobito zbog masovno organizirane suradnje i velike javne propagande. Almanah je pokrenut godine 1936. na inicijativu redakcije »*Glasa omladine*« i za njega su se gotovo godinu dana vršile opsežne pripreme. Formirani su brojni suradnički odbori u Zagrebu i drugim mjestima, a na šapirografu su se umnažali planovi i upute za organiziranje rada, pa se tako prikupilo i već definitivno priredilo za štampu oko 400 stranica, s brojnim slikama i fotomontažama. Ali do štampanja nije došlo zbog nedostatka novca i zbog nepravilne politike nekih tadašnjih omladinskih rukovodilaca u vezi s raspuštanjem SKOJ-a. čitav materijal *Almanaha*, koji je imao znatnu dokumentarnu i literarnu vrijednost, predan je početkom godine 1937. na pohranu jednom drugu s Trešnjevke (pok. Ivanu Filipaju), ali do danas nije mogao biti pronađen.

Na inicijativu redakcije »*Glasa omladine*«, kao glavnog legalnog organa tada raspuštenog SKOJ-a, počele su polovicom 1936. godine pripreme za osnivanje omladinske zadruge »*Omladinska sloga*«, radi stvaranja šire legalne omladinske organizacije za ekonomsku aktivnost i pomoć, koja bi uz studente okupljala i mlade radnike, šegrte i seljačku omladinu. Za predsjednika prvog Pripremnog odbora, u kojem je bilo i nekoliko članova uredništva lista, određen je u prvo vrijeme student tehnike Niko Tomić, koji je godine 1941. poginuo prilikom proboja iz logora Kerestinec. Poslije dužih priprema održana je 23. VIII 1936. prva glavna skupština »*Omladinske sloge*«, na kojoj je za predsjednika te zadruge izabran Mojmir Mudražija, činovnik, a za potpredsjednika Zlatko Munko, student. U užem članstvu bili su, uz druge omladince, i urednik i neki članovi redakcije »*Glasa omladine*«, koji je trebao postepeno postati indirektno glasilo te općeomladinske zadruge kao nekog legalno organiziranog oblika šire shvaćenog SKOJ-a. »*Omladinska sloga*« uspjela je da formira i niz pododбора u nekim mjestima Hrvatske na osnovu svojih umnoženih okružnica i uputa. Ali je ta aktivnost uskoro »odumrla«, jer je zadruga onemogućena već u studenom 1936, na zahtjev policije iz Vukovara povodom osnivanja tamošnjeg ogranka »*Omladinske sloge*«, o čemu su sačuvani i policijski dokumenti i pravila zadruge.

OMLADINSKI LISTOVI UOČI RATA 1940—1941.

Tri godine poslije prestanka izlaženja »*Glasa omladine*« pokrenuo je obnovljeni SKOJ¹. novi omladinski list »*Put u život*« (od 1. XII 1940. do 2. II 1941.), koji je trebao da okuplja u prvom redu srednjoškolsku i radničku omladinu u borbi za njezine neposredne interese. Prema sjećanjima Vicka Raspora i Rade Vlkova, tadašnjih rukovodilaca SKOJ-a u Hrvatskoj, te poslije nekih provjera i dopuna, iznosimo osnovne podatke o sastavu i radu redakcije tog lista.

Poslije Šeste zemaljske konferencije SKOJ-a 8. i 9. rujna 1940. u Zagrebu, na jednom sastanku kome je prisustvovao i Ivo Lolo Ribar, odlučeno je da se pokrene novi legalni omladinski list koji je dobio naziv »*Put u život*« (prema tada popularnom sovjetskom omladinskom filmu). Tako je u jesen 1940. formirana redakcija lista u koju su ušli Rade Vlkov, Vicko Raspor,

Tibor Zelinka, Buba Jančić, Duško Puhalo. U redakciji i listu još su radili ili povremeno pomagali Cecilija Čokljat, Milan Prelog, Ante Dobrila i neki drugi. Formalni i odgovorni urednik pred vlastima bio je Hinko Bolanča, koji nije imao neki konkretniji uvid niti utjecaj na rad i odluke redakcije. Administrator i tehnički urednik lista bio je Zdenko Vitasović, tada student agromije.

List je štampan u tiskari Stunkovića i Poljaka u Medulićevoj ulici. Izašlo je, na žalost, svega tri broja lista. Zbog raznih objektivnih i subjektivnih teškoća prvi broj lista zakasnio je s izlaskom, pa mu je Leo Mates u šali dao nadimak »Puž« (kratica od naziva »Put u život«). Prvi broj lista izašao je 1. prosinca 1940. i imao je nakladu od 8.000 primjeraka. List je odmah naišao na tako dobar prijem kod svih slojeva omladine da mu je naklada slijedećeg broja (koji je izašao kao dvobroj) skočila na 18.000 primjeraka, što je za tadašnje prilike bilo veoma mnogo. Pretplate i narudžbe za treći broj, koji je bio zaplijenjen, pa se nikada nije pojavio, prešle su 20.000 primjeraka.

Iz otiska prvog broja lista državna predcenzura izbacila je neku pjesmu, zatim Kranjčevićevu pjesmu »Vizija« i, čini nam se (po sjećanju Rade Vlkova), neku Domanovićevu satiru. Umjesto križanih tekstova ubačeni su novi priloz i tako se prvi broj lista ipak pojavio. Za vrijeme slaganja trećeg (zapravo četvrtog) broja policija je upala u stampariju i razbila slog. Samo jedan dio sloga uspio je da izvuče iz stamparije Zdenko Vitasović i da ga negdje skloni, ali se kasnije nije pronašao. To je bilo početkom proljeća 1941. Budući da je bio definitivno zabranjen, »Put u život« više nije izlazio.

Godine 1940. izlazio je u Zagrebu i »Polet«, list hrvatske dačke omladine. Taj je list SKOJ uspio da pokrene angažirajući u radu na njemu neke naprednije profesore, tako da je »Polet« imao potpuno legalni karakter. Ali u kasnijim brojevima nije imao sasvim jasnu idejnu i političku koncepciju. Urednik lista bio je zaslužni napredni profesor Kamilo Bresler, a u redakciji su bili prof. Petar Simleša, Joža Horvat, Drago Franković, Mladen Čaldarović, Marijana Lozar i drugi. List je nakon sedam brojeva prestao izlaziti.

Neko je vrijeme godine 1940. izlazio i ilegalni list »*Bilten radne omladine*«, kojim je rukovodio tadašnji sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku Joža Vlahović. O tome ilegalnom listu nemamo dovoljno podataka.

Napredna omladinska štampa između dva imperijalistička rata i osobito u predvečerje fašističkog napada na našu zemlju prošla je kroz surovu školu ilegalnog i polulegalnog rada. Unatoč svim teškoćama, ona je uspjela da stalno jača i da mobilizira sve šire slojeve radne, studentske i srednjoškolske omladine u borbi za životna prava mladih ljudi i za narodne slobode. Izvršavajući tu svoju revolucionarnu funkciju pod rukovodstvom Partije i SKOJ-a naša napredna omladinska štampa odgojila je i pripremila velik broj omladinskih prvoboraca, koji su nastavili ove herojske skojevske tradicije u neslućenim razmjerima za vrijeme naše veličanstvene i teške narodnooslobodilačke borbe.

Vladimir Stopar

PRVI BROJ „OMLADINSKOG BORCA

PRIREĐEN U ZAGREBU, ŠTAMPAN U PARTIZANIMA

U travnju 1942. godine, na oslobođenom području, u zaseoku Tornici, na međi Gorskog kotara, Like i Korduna, tiskan je prvi broj »Omladinskog borca«, lista Saveza mlade generacije Hrvatske. Tiskan je u stotinjak primjeraka, na »situ«, u teškim uvjetima nestašice papira i boje. No, taj su skromni list prenijeli kuriri u različite krajeve Hrvatske, gdje su ga prihvatile omladinske organizacije i pretiskale u svojim tehnikama. Stigao je tako i u Zagreb. Stigao je u grad gdje je osnovan, uređen i prebačen na oslobođeno područje.

Zaselak Tornici ulazi u povijest partizanskog tiska, jer je tamo, u izvanredno teškim uvjetima partizanskog rata, udaren temelj Tehnike CK KPH na oslobođenom području. Tamo počinju izlaziti centralni listovi NOP-a »Vjesnik« (poslije zagrebačkog ilegalnog razdoblja) i »Omladinski borac«. Tehnika poslije seli u različita mjesta, niču novi listovi, tiskarstvo se širi i razvija, kao što se širio NOP, da bi poslije doživjelo, u odgovarajućim organizacionim oblicima, svoj najveći procvat na Petrovoj gori, gdje su usporedno radila dva velika tiskarska naselja, tiskajući mnogo suvremeno uređenih novina, brošura, proglasa.

POČETAK PARTIZANSKE ŠTAMPE

Početak je bio veoma skroman. Inventar Tehnike CK KPH, koja je bila smještena u školskoj sobi u Tomićima, sastojao se od drvenog sita, preko kojeg je bila napeta svila. Bilo je nešto matrica, boja, malo papira i jedan portabl pisaći stroj. Napisanu matricu lijepili bi na to sito i prelazili bojom, koja se utiskivala u papir.

Prvi broj »Omladinskog borca« imao je 12 stranica malog formata. Na prvoj stranici piše: »Omladinski borac, Smrt fašizmu — sloboda narodu! Organ Saveza mlade generacije za Hrvatsku, travanj 1942. godine.« Ucertana je stilizirana petokraka zvijezda, u kojoj se nalazi crtež borca s puškom. Sa strane je oznaka: Travanj 1942. (broj 1).

Uvodnik u tom broju nosi naslov »Zbijmo omladinske redove«, a zatim slijedi napis »Omladino, u borbu protiv četničke izdaje«. List objavljuje prilično mnogo izvještaja o borbi omladine Zagreba. Donosi također crtice iz borbe omladinaca-partizana. To su tekstovi koji su objavljeni u »Vjesniku«

br. 9, posljednjem koji je tiskan u Zagrebu. Upadom ustaške policije u ilegalnu tehniku CK KPJ u Klaićevoj 17, prekinuto je izlaženje »Vjesnika« u Zagrebu, a čitava naklada »Vjesnika« br. 9, osim četiri primjerka, pala je u ustaške ruke. Taj izvanredno uređen broj »Vjesnika« posvećen je borbi partizana i imao je mnogo zanimljivih reportaža-anegdota. Neke su, kao što rekoh, ponovno objavljene u »Omladinskom borcu« br. 1.

Partizanski tisak u Hrvatskoj ima svoj početak i svoj prvi polet u okupiranim gradovima. Širi se velikom brzinom, nastavljajući revolucionarne tradicije ilegalnog partijskog tiska. Pri tome se koriste već uhodane ilegalne tehnike, koje su djelovale prije rata, a osnivaju se i mnoge druge. U uvjetima najcrnjeg terora, kad je jedna riječ mogla dovesti na vješala, mnogi građani neustrašivo su stavili na raspolaganje svoje stanove. U tom je velikom i opasnom poslu — da riječ istine proдре u što šire slojeve naroda — Partija pozvala narod na ustanak, i taj je poziv morao doprijeti do radnih ljudi grada i sela. A to je značilo neumorno tiskati i neustrašivo raspačavati tisuće letaka s tim pozivom.

Tisak iz okupiranih gradova, iako su oni okruženi stražama i žicom, odlazi mnogim kanalima na široka područja Hrvatske, prodire u sela, stiže u neprijateljske kasarne, njemački okupatori nalaze ga u tenkovima, kamionima, a stiže i na još mala oslobođena područja kao dar ilegalaca prvim partizanima.

No, to je samo početak jednoga kruga koji možemo nazvati krugom partizanskog tiska. Učvršćivanjem oslobođenog područja 1942. godine, izdavanje centralnih listova NOP-a niče na tom području s kojeg tiskani primjerci odlaze u gradove, gdje se u ilegalnim tehnikama pretiskavaju i distribuiraju. Iz okupiranih gradova teče kao nepresušna rijeka na oslobođeno područje tiskani materijal i strojevi. I tako se taj krug partizanskog tiska neprekidno vrti i u tom vrtlogu uništava sve prepreke koje postavlja neprijatelj, bez obzira na žrtve koje na tom zadatku nisu bile male. Omladina je i tu u prvim borbenim redovima.

Prve žrtve na tom zadatku dala je u Zagrebu skojevska organizacija odmah u prvim danima ljeta 1941. godine. Stjepan Škrnjug, metalski radnik, i još deseterica skojevaca, pali su prilikom dijeljenja letaka CK KPJ i CK KPH tiskanih u povodu napada Nijemaca na Sovjetski Savez. No, to je bio samo početak u velikom popisu poginulih mladih skojevaca i antifašista, koji su umnažali i dijelili partizanski tisak, pisali po zidovima parole, unašajući tako nemir, pa i paniku, u redove neprijatelja, razvijajući borbenu svijest širokog građana.

POKRETANJE LISTA I REDAKCIJA U ZAGREBU

Potkraj 1941. godine skojevska se organizacija u Zagrebu našla u sličnoj situaciji kao i partijska. MK SKOJ-a bio je gotovo potpuno likvidiran. Neki su članovi bili ubijeni, a neki prebačeni u partizanske jedinice, jer se više nisu mogli održati u ilegalnom radu. Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku, na čelu kojeg se nalazio Dragutin Sasso-Teslić, zajedno s rukovodstvom Partije, donio je odluku da se obnovi i razgrana omladinska organizacija u Zagrebu. Prvi sastanak novog MK SKOJ-a održan je u Tkalčićevj 75, u stanu koji je pronašao Josip Kulušić. Na tom je sastanku za sekretara izabran Ivica

Kranželić, a za članove Josip Kulušić i Moro Magašić. U ime MK Partije sastanku je prisustvovao Lutvo Ahmetović, a u ime PK SKOJ-a Josip Manolić.

Na tom su sastanku bile postavljene dvije skupine zadataka. Riječ je bila, najprije, o organizacionim pitanjima. To je značilo obnoviti organizaciju, da bi ona mogla djelovati politički i u diverzijama. Drugi je zadatak bio informiranje omladinskih organizacija i simpatizera o stanju na ostalim borbennim frontama u zemlji i svijetu. To je značilo razviti dalje tehniku koja je već postojala, ali kapacitet koje je bio ograničen, nabaviti papir i ostala tehnička sredstva za tiskanje.

SKOJ je imao dobro organiziranu tehniku u stanu obitelji Zajšek u Babukićevoj 10, koju je početkom kolovoza 1941. godine osnovao Veljo Dragović, a nakon njegova hapšenja obnovio Josip Kulušić-Dugi. U trenutku kad se održava taj značajni sastanak MK SKOJ-a zbog hapšenja Velje Dragovića spomenuta je tehnika bila u stanju »mirovanja«, a obnavljanje njena rada, u čemu se angažirao Kulušić, izravno je povezano sa zaključcima s tog sastanka.

Razmotrivši zadatke informiranja, pokrenuto je pitanje izdavanja omladinskog lista kao glasila Saveza mlade generacije. Rukovodstvo SKOJ-a, u dogovoru s članovima CK KPH, koji su se tada nalazili u Zagrebu, počelo je pripremati pokretanje takva lista. Bila je određena i prva redakcija, u koju su ušli Dragutin Sasso, Dušanka Mileusnić, Josip Kulušić i Josip Manolić. Prvi sastanak redakcije održan je na Sveticama br. 7, u podstanarskoj sobi u kojoj su stanovale Dušanka Mileusnić i Maca Simić. To je, prema sjećanju Manolića, bilo početkom veljače 1942. godine. Prije tog prvog sastanka obavljen je već niz priprema. Kulušić je, kao što smo rekli, aktivirao rad tehnike u Babukićevoj 10, a istodobno je osnovao još jednu tehniku, koja se ubrzo aktivirala u Mandrovićevoj 11. U toj su tehnici radili Branko Hiršl, Nikola Ljubušić-Mika i Vojo Žegarac. Obavljene su i druge pripreme, koje su rješavale tehničke teškoće oko opskrbe i distribucije.

PROFIL I SADRŽAJ NOVOG OMLADINSKOG LISTA

Na prvom sastanku redakcije raspravljalo se o profilu lista: kakav treba biti, da bi odgovorio aktualnim potrebama trenutka. Dogovoreno je da to ne smije biti list o organizacionim pitanjima, da mora imati široku antifašističku platformu koja će odražavati antifašističko raspoloženje najvećeg dijela omladine. Postavilo se i pitanje: kakvo ime dati listu. Bilo je nekoliko prijedloga: Omladina u borbi, Mladi borac i Omladinski borac. Nakon dulje rasprave redakcija je prihvatila Manolićev prijedlog i list je dobio ime — »Omladinski borac«.

Na tom su sastanku redakcije članovi preuzeli i prve zadatke. Sasso je trebao napisati uvodni napis u kojem bi bili objašnjeni razlozi zbog kojih list izlazi, s pozivom cjelokupnoj antifašističkoj omladini na široku suradnju u pisanju i raspačavanju. Bilo je važno da list stigne u svaki omladinski aktiv, svako selo, svakom simpatizeru. Kulušić je preuzeo zadatak da daje ocjenu političkog stanja na fakultetima, posebno da raskrinka ustaška nastojanja oko okupljanja mladih ljudi u svoje organizacije. Manolić je dobio zadatak da napiše napis o političkoj platformi Saveza mlade generacije, kako bi se izišlo iz uskih okvira skojevske organizacije, kao najborbenije avangardne

omladinske organizacije, ali ipak preuske za nove uvjete. Dušanka Mileusnić bila je zadužena kao »tehničarka«, tj. k njoj su trebali pristizati svi članci i dopisi s terena, i ona ih je trebala okupiti.

Kad je materijal za prvi broj »Omladinskog borca« bio završen, CK je donio odluku da Dragutin Sasso napusti Zagreb i prebaci se na oslobođeno područje. Sa sobom je ponio i cjelokupan materijal za »Omladinski borac«.

I tako je, u sklopu djelatnosti Tehnike CK KPH, u Tomićima početkom travnja 1942. godine izašao prvi broj »Omladinskog borca«. Na njegovu ostvarivanju u konačnoj redakciji radili su Dragutin Sasso i Milica Opalo. Realizaciju tiskanja na »situ« proveli su Otmar Kreačić-Kultura, šef Tehnike, Vera Jurić i Danica Popović (danas Gregorić). Nakon tiskanja, list je pošao na veliki put. »Ogromna je bila naša radost«, sjeća se Manolić, »kad nam je kurir donio s oslobođenog područja prvi broj 'Omladinskog borca'. Ubrzo je on preštampan u našim tehnikama i omladinski aktivisti Zagreba dobili su svoj list.«

U biblioteci Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu postoje sačuvana dva primjerka prvoga broja »Omladinskog borca«, identična sadržaja, ali različita izgleda. Jedan je umnožen pisaćim strojem, što su radile mnogobrojne manje tehnike. Drugi je tiskan na šapirografu. Kako Tehnika u Tomićima nije imala šapirograf, možemo sa sigurnošću tvrditi da ni jedan od ta dva primjerka nije tiskan na oslobođenom području.

»Omladinski borac« izlazi do kraja rata gotovo redovito i ubrzo postaje i tehnički veoma lijepo uređen list, koji je poslije tiskan u tiskari. Njegova naklada, ne računajući pretiskavanje u cjelini ili djelomično, dostiže i 4.000 primjeraka.

Iz zbornika »Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941—1948«. (Izdaje Centra za kulturnu djelatnost omladine, Zagreb, 1972.)

RAD ILEGALNE OMLADINSKE TEHNIKE

UA4NAŽANJE LETAKA I ŠTAMPE U STANU BRACE ZAJŠEK

Svoj prilog radu ilegalne tehnike dali su i zagrebački srednjoškolci. Rukovodstvo skojevske srednjoškolske organizacije nabavilo je sredinom 1941. godine ciklostil-stroj, koji je bio instaliran u stanu braće Zajšek — Franje i Bogdana.

S Franjom (rođen 1918) i Bogdanom (rođen 1920) Zajšekom našli smo se u Franjinom stanu u Zagrebu, u Mašićevoj ulici broj 6.

— Živjeli smo skromno u Zagrebu, u Babukićevoj 10, prizemno — priča Franjo. — Nas dva brata, obojica studenti medicine, te majka i baka. Penzija pokojnog oca, željezničkog službenika, bila je više nego skromna. Okupacija je unijela nemir i u našu obitelj. Drugovao sam s Veljom Dragovićem, gimnazijalcem, koji je živio polulegalno, a bio je u omladinskom rukovodstvu SKOJ-a. Odmah sam se uključio u ilegalni rad, a tehnika u našem stanu počela je raditi početkom kolovoza 1941.

— Tko je bio inicijator osnivanja vaše tehnike.

— Bio je Dragović — kaže Franjo Zajšek. — Jedog dana upitao me je: Da li bi dozvolio da u tvom stanu bude skojevska tehnika?

OSNIVANJE TEHNIKE

— I tako je počelo. Dragović me povezao s jednim drugom, koji mi je predao paket. Odnio sam ga kući, a u njemu su bili šapirograf, boje i već otipkane matrice. Na papiru u obliku računa šifrom je bilo označeno koliko od čega treba izvući na šapirografu i kada treba završiti posao. Naklada je bila relativno velika, a posao na šapirografu odvijao se sporo. Uskoro, osim brata i mene, uključili smo u posao majku i baku. Satima smo neumorno radili. Sjećam se majke, ništa nije pitala, samo bi ponekad uzdahnula i kazala: »Djeco, djeco!« Naklada letaka kretala se i do 3.000 primjeraka. Jedne noći odštampali smo letke o ustaškim zvjerstvima u Gudovcu i ujutro ih predali »na vezu«. Na žalost, tog istog dana iznenada je u naš stan došla majka Velje Dragovića i kazala nam da je Veljo uhapšen.

Po svim pravilima konspirativnog rada, šapirograf, boje i ostalo odmah su sklonjeni u već unaprijed pripremljena spremišta, među ostalim i u kućicu za psa u dvorištu. Preostali leci su spaljeni. Uklonjeni su svi tragovi, a

Franjo se sklonio k obitelji u Samobor, pod izgovorom da se mora pripremiti za ispite.

Dragović se herojski držao na policiji i tehnika nije bila provaljena. Uskoro je ponovno proradila.

Nakon hapšenja Velje Dragovića, skojevska tehnika u stanu obitelji Zajšek nije neko vrijeme radila. No dani su prolazili, a provale nije bilo. Veljo je znao šutjeti i pod najtežim mukama. Franjo Zajšek poduzeo je mjere da uspostavi novu vezu.

— Jednog dana — sjeća se Zajšek — došao je k meni Josip Kulušić-Dugi, student filozofije, član Mjesnog komiteta SKOJ-a, i pozvao me na razgovor. Bilo je to potkraj 1941. godine. Puna tri sata šetali smo kao dva bezbrižna mladića. Kulušića je zanimalo sve: kako je tehnika počela s radom, što se u njoj dosad štampalo, tko je bio na vezi. — Odsad ćeš me zvati Mirko — kazao je Kulušić. Nije želio da ga zovem Dugi, jer je pod tim nadimkom bio poznat, a bio je i visok, pa bi to policiju moglo navesti na neki trag. — Treba da se kaniš bilo koje skojevske aktivnosti. Jedini tvoj zadatak je tehnika.

Kulušić se povezao sa Zajšekom u času kada novoformirani Mjesni komitet SKOJ-a poduzima niz akcija, kako bi nakon raznih provala obnovio i dalje razvijao omladinski antifašistički pokret. Mjesni komitet SKOJ-a, piše Emil Ivane u knjizi »Nepokorena mladost«, radio je u ovom sastavu: Ivica Kranželić, Josip Kulušić, Fadila Bilal, Slavica Privrat, Marija Radović i Emil Ivane. Održavani su redovni sastanci, svakog mjeseca jednom do dva puta.

— Radili smo gotovo dan i noć — sjećaju se Franjo i Bogdan Zajšek. — Tiskali smo na tisuće letaka. Problem nam nije bio toliko tiskanje koliko otprema materijala. Kulušić nam je za vezu dao jednog radnika, ne sjećamo se kako se zvao. Prvo smo se dogovorili da mu štampani materijal predajemo u velikim paketima, na koje smo stavljali naljepnice od šibica, kao da se radi o paketima šibica. No to se pokazalo nepraktično. Zatim smo se dogovorili da u točno određeno vrijeme zajedno uđemo u tramvaj.

— Ja bih na sjedalu — kaže Franjo — ostavljao vreću i izlazio iz tramvaja. Moja veza preuzela bi tu vreću i ponijela je dalje.

Konspiracija je, kao što se vidi — kažu braća Zajšek — bila zaista na visini. Nikad nismo saznali tko je sve tipkao te silne matrice, koje smo gotovo svaki dan dobivali na izvlačenje.

— Što ste sve tiskali?

— Teško se danas sjetiti svega što smo tiskali u našoj tehnici. Prije svega, na tisuće primjeraka raznih letaka. Sjećamo se da smo tiskali nekoliko brojeva »Omladinskog borca«, »Glasa Hrvatskog zagorja«, »Vjesnika«, partizansku pjesmaricu, brošuru »Marš kineskih partizana« i »Osnove lenjinizma«.

— Jednog dana dobili smo zadatak da u golemoj količini tiskamo letak u povodu godišnjice napada Hitlerove Njemačke na Sovjetski Savez. I taj smo zadatak izvršili radeći dan i noć.

— Isti zadatak dobila je još jedna skojevska tehnika, koju je organizirao Josip Kulušić. Nalazila se u Mandrovićevoj ulici broj 11. U njoj su radili Branko Hiršl, Nikola Ljubišić-Mika i Vojo Žegarac. Rad ovih dviju tehnika bio je gotovo identičan, a za njihovo usporedno djelovanje znao je samo Kulušić.

— Kada smo završili tiskanje letaka — sjećaju se braća Zajšek — mladenački polet natjerao nas je na veliku grešku, koja na sreću nije dovela

do težih posljedica. Odlučili smo, suprotno strogim direktivama koje smo primili od Kulušića, da se i sami uključimo u masovno raspačavanje »naših« letaka, koje je bilo zakazano za taj dan.

Akciju koju spominju braća Zajšek organizirao je i brižljivo pripremio Mjesni komitet Partije. Radilo se o provođenju odluke da se na godišnjicu napada Njemačke na Sovjetski Savez cijeli grad obaspe lecima, koje je potpisao Mjesni komitet KPH Zagreba. Letak u povodu godišnjice napada na SSSR štampan je u 16.000 primjeraka, a u dijeljenje, po gotovo svim zagrebačkim ulicama, bilo je — prema procjenama Mjesnog komiteta Partije Zagreb — uključeno oko tisuću aktivista, među njima najveći broj omladinaca.

MASOVNO DIJELJENJE LETAKA

Govoreći o izvršenju ovog pothvata, koji je pretežno izvršila omladinska organizacija, Emil Ivane u knjizi »Nepokorena mladost« opisuje niz poteškoća. Iz tehnike je letke trebalo prebaciti do takozvanih tehničara. To su bili drugovi zaduženi za daljnju distribuciju. Oni su ih onda prenosili u kvartove, a kvartovski tehničari zatim po ulicama i kućama. No sve su to još bile pripreme. Akcija dijeljenja letaka trebala je početi uvijek u određeni čas, istodobno u cijelom gradu.

— Ja sam vreću s lecima — kaže nam Franjo Zajšek — predao u određeni sat svojoj vezi, i time je moj zadatak trebalo da bude završen. No već sam spomenuo da smo se brat i ja preko nekih drugih veza, koje nisu znale da je u našem stanu tehnika, uključili i u akciju dijeljenja tih letaka. I bio sam zaista iznenađen kada sam po toj drugoj vezi, odnosno liniji, već u roku od tri sata, dobio te iste letke za distribuciju, s uputama kako i gdje treba da ih dijelim. Razumije se, veza koja mi je donijela letke, nije imala pojma da sam ja te iste letke prije tri sata odnio iz svog stana.

S obzirom na veličinu grada, SKOJ je imao zadatak da podijeli letke samo u istočnom dijelu grada, dok je zapadni dio grada pripao partijskoj i drugim organizacijama.

Franjo Zajšek sjeća se kako je dijelio letke. Vozio se na biciklu, zaustavljao se i postavljao letke na određeno mjesto. U jednom času iz džepa mu je ispao svitak letaka. Za njim je potrčao neki čovjek i predajući mu svitak rekao: »Gospon, to ste izgubili.«

— Ja sam tada — kaže Franjo — izvukao iz paketića letak, predao ga tom čovjeku i rekao: »Pročitaj, druže, i daj dalje!«

Koliko je akcija bila brižljivo pripremljena — piše Emil Ivane u svojoj knjizi — najbolje govori činjenica, da su za svega 15 minuta (od 20,30 sati do 20,45) leci rastureni po svim ulicama. Rukovodstvo je već u 21 sat primilo izvještaj, iz koga se vidjelo da niti jedan učesnik akcije nije pao policiji u ruke.

Uspjeh je, dakle, bio potpun.

Policija je počela intervenirati tek oko 22 sata. Nasumce je hapsila prolaznike koji su se zatekli najbliže mjestu gdje je nađen letak. Bio je to jalov posao, jer pola sata poslije rasturanja letaka ni jedan sudionik nije se smio nalaziti na ulici. Zbog toga policija nije uhapsila, pa ni slučajno, ni jednog stvarnog učesnika te akcije.

Djeca i odrasli, koji su se našli ispred kuća, otimali su se za letke. Trojica studenata toliko su se osmjelila da su letke dijelili gotovo javno, a ipak nisu bili uhapšeni, jer ih nitko nije izdao.

Takvih i sličnih akcija i podviga bilo je na više strana. Zagreb je živnuo, a ljudi kao da su poslije takvih akcija osjetili veliko olakšanje. Borbenu parolu »Smrt fašizmu — sloboda narodu« građani Zagreba masovno su prihvatili.

Tehnika u stanu obitelji Zajšek nastavila je rad. Kad je radila, Franjo Zajšek imao je uvijek spreman revolver. Jednom je otišao na sastanak i revolver ostavio svom bratu Bogdanu, koji je ostao da radi u tehnici. Bogdan je pregledavao pištolj i tom prilikom nehotice opalio. Ali se brzo snašao. Uzeo je čekić i lupao po kući, da proizvede isti prasak, tako da nitko nije posumnjao.

Tehnika u Babukićevoj 10 održala se gotovo do kraja 1942. godine, kada joj prestaje rad. Braća Zajšek otišla su u partizane.

ANTIFAŠISTIČKI OMLADINSKI POKRET ZA MIR

ŠIROKO POPULARIZIRANJE SVJETSKIH OMLADINSKIH KONGRESA

Pred stalnom i rastućom opasnošću od rata i fašizma, koji je sve brutalnije prijetio sudbini svijeta i mladoj generaciji, sve više je u Zagrebu jačao, pod rukovodstvom Partije i SKOJ-a, moćan antifašistički jedinstveni front mlade generacije za obranu mira, slobode i napretka, u borbi za osnovna prava omladine, za slobodno školovanje, rad i razvitak, za radosniji život svih mladih ljudi. Putem mnogobrojnih letaka, proglasa i različitih publikacija, napredna zagrebačka omladina nalazi mogućnost da obrazlaže svoje mišljenje, da povezuje i učvršćuje svoje snage, da jača borbenu frontu sve širih masa omladine protiv fašizma i rata.

U toj aktivnosti, koja se najživlje manifestirala putem legalne i polulegalne štampe, naročito je bila velika i značajna uloga Omladinskog pokreta za mir, koji je svoje glavno organizaciono uporište imao u Kulturnom udruženju studenata pacifista (KUSP-u), osnovanom godine 1936. Omladinski pokret za mir izrastao je postepeno iz pojedinih Pripremni odbora omladine, koji su se formirali povodom sazivanja brojnih međunarodnih mirovnih kongresa. Ti su se kongresi od godine 1933. do 1939. održavali gotovo svake godine u različitim zemljama i na njima je gotovo uvijek bila zastupana i napredna hrvatska omladina.

Zagrebački i drugi Pripremni mirovni odbori izdavali su brojne biltene i letke, a u Splitu je izlazio i poseban list Pripremnog odbora »Glas mira« (od 18. VIII 1936. do 23. I 1937.), pod parolom Mirovnog pokreta omladine: »Ostvarimo jedinstvo živih, da ne bismo u zajedničkim grobovima ostvarili jedinstvo mrtvih«.

Središte te široke antifašističke mirovne aktivnosti omladine bio je Zagrebački pripremni odbor Omladinskog mirovnog pokreta, koji je pokretao i koordinirao rad Pripremni odbora i u drugim mjestima i bio najuže povezan s antifašističkom borbom i mirovnim pokretom omladine u Beogradu i Ljubljani. U antifašističkom Mirovnom pokretu zagrebačke omladine i Pripremnom odboru za mirovne kongrese najviše su bili angažirani studenti Maks Baće, Drago Franković, Ivo Kralj, Dražen Čaldarović, Skender Kulenović, Zdenko Löwenthal, Eugen Pusić, Herman Mates, Marijana Lozar, Ana Prokop, Franjo Puškarić i drugi. Inspirator i rukovodilac širokih antifašističkih mirovnih akcija omladine bio je sve više Ivo Lolo Ribar, pa se s narastanjem studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu aktivnost mirovnog pokreta sve snažnije očitovala i u Beogradu, isprva potaknuta snagom i rezultatima mirovnih akcija omladine Zagreba. Iz te povezanosti Pripremni mi-

rovnih odbora izrastao je kasnije zajednički sekretarijat Mirovnog pokreta omladine Zagreba, Beograda i Ljubljane.

ZAGREBAČKI DELEGATI NA MEĐUNARODNIM OMLADINSKIM MIROVNIM KONGRESIMA

Prvi Svjetski omladinski kongres protiv rata i fašizma održan je u Parizu od 22. do 25. rujna 1933. i na njemu su sudjelovala četiri predstavnika SKOJ-a. Povodom tog kongresa održana je od 25. do 29. rujna 1933. i internacionalna konferencija studenata, na kojoj su naše studente zastupala dva delegata (nisam još utvrdio imena). Rad i zaključci tih prvih omladinskih međunarodnih sastanaka nisu u našoj zemlji mogli da se šire populariziraju, jer nije još bilo novih legalnih omladinskih listova, budući da su se komunisti i skojevske grupe tek pribirale za nove akcije poslije šestojanuarskog terora i teških potresa koji su zadesili partijske organizacije i SKOJ u periodu od 1929. do 1933. godine.

Na idući od tih kongresa za mir, na prvi Međunarodni kongres studenata u Bruxellesu, od 29. do 31. prosinca 1934. koji je bio sazvao Henri Barbusse, upućena su iz Zagreba ilegalno dva delegata naprednih studenata (Lida Hercog i Drago Franković), koji nisu dobili ulaznu belgijsku vizu. Na kongresu je ipak pročitana referat o prilikama u zemlji pod monarhofašističkom diktaturom i o borbi naše studentske omladine za svoja prava i slobode. Referat je bio unaprijed pripremljen u Zagrebu, pri čemu je najaktivnije surađivao Maks Baće, jedan od tadašnjih rukovodilaca SKOJ-a u Hrvatskoj. Na tom kongresu osnovana je Međunarodna studentska zajednica za mir, slobodu i napredak, i to je zatim postala glavna parola okupljanja što širih slojeva omladine u borbi protiv rata i fašizma.

Godine 1936. održana je od 29. veljače do 1. ožujka na poziv Romaina Rollanda i lorda Cecila, opet u Bruxellesu, Međunarodna omladinska konferencija za mir, na kojoj je našu omladinu predstavljalo pet delegata, na čelu s Ivom Lolom Ribarom. Iz Zagreba su sudjelovala dva delegata, od kojih je Zdenko Löwenthal, kao predstavnik KUSP-a, održao i referat o borbi za mir u zemljama sa seljačkom omladinom. Konferencija je izdala proglas omladini čitavog svijeta radi obrane mira i s pozivom na pripremu velikog Svjetskog omladinskog kongresa za mir u Ženevi. U Zagrebu su taj proglas i materijal s konferencije umnoženi na šapirografu, a objavljeni su i u tadašnjoj legalnoj omladinskoj štampi (»Glasu Omladine« i »Novom studentu«), te su mnogo pridonijeli širenju antifašističkog omladinskog pokreta u Hrvatskoj.

VELIKE PRIPREME ZA OMLADINSKI MIROVNI KONGRES U ŽENEVI

Tako je bilo moguće da se popularizacija i pripreme za Svjetski omladinski kongres za mir u Ženevi 1936. godine izvrše i u Hrvatskoj u najširem opsegu. Pred taj veliki kongres, koji je bio jedan od najznačajnijih događaja u mobilizaciji omladinskih snaga čitavog svijeta protiv rata i fašizma, izlazio je u Zagrebu pod rukovodstvom SKOJ-a povremeno polulegalni »Biltен Pripremnoг odbora za Ženevski kongres«. U odboru i u biltenu, koji je umnažan

na šapirografu, radili su Ivo Kralj, Drago Franković, Skender Kulenović, Dražen Caldarović, Eugen Pusić i drugi članovi KUSP-a, kao i Franjo Puškarić u ime Sveučilišne organizacije HSS, u kojoj je lijeva frakcija HSS-a uspjela da preuzme rukovodstvo. Povodom Dana mira 11. studenog 1936. izdao je Pripremni odbor letke, koji su podijeljeni u kazalištu i na nogometnim igralištima, uz prigodne govore protiv rastuće fašističke i rasističke opasnosti.

Ovi Pripremni odbori za Mirovni kongres u Ženevi, razvili su živu aktivnost, povezavši oko komunističke omladine, koja se okupljala kroz razne legalne forme (kulturna i sportska društva, kojima je rukovodio SKOJ), te kroz studentska udruženja Udružene opozicije (HSS i SDS), u kojima su ljevičarski studenti, predvođeni komunistima, imali većinu, — najšire mase još neosvijesćene ili nejasno demokratski orijentirane omladine. To je prisililo neke rukovodioce tadašnje Udružene opozicije, da prešutno priznaju taj široki mirovni pokret hrvatske omladine i time je ta akcija dobivala legalniji karakter, iako su je policijske vlasti na svaki način pokušale ometati i spriječiti odlazak delegata u Ženevu.

No unatoč tome, na Svjetskom kongresu omladine za mir u Ženevi, koji je održan od 31. kolovoza do 7. rujna 1936, delegacija jugoslavenske omladine bila je osobito brojna (devet delegata i četiri promatrača). Izabrani zagrebački delegat Dražen Caldarović nije mogao otputovati, jer nije dobio putnicu. Uz Ivu Lolu Ribara, Milutina Matića i druge srpske omladince, hrvatsku omladinu predstavljali su iz Zagreba Eugen Pusić (kao predsjednik naše delegacije), Fridrich Hornik i Milan Zugelj, radnik, te Franjo Puškarić i još tri promatrača od Sveučilišne organizacije HSS-a. Franjo Puškarić se od demokratski i slobodoljubivo orijentiranog seljačkog sina sve više razvijao u iskrenog i odlučnog antifašistu, pa je tako odmah poslije ženevskog kongresa otišao kao dobrovoljac u Španjolsku, gdje je herojski poginuo.

Zaključci i ostali bogati materijali sa tog Sabora mira, kako je kod nas nazvan Ženevski kongres, našli su široki publicitet putem mirovnih biltena i letaka i u tadašnjoj naprednoj štampi («Glasu omladine», «Novom studentu» i «Glasu mira»), kao i u »Omladinskoj Riječi«, prilogu tjednika Samostalno-demokratske stranke »Nova Riječ«, u kojem su komunistički studenti i publicisti imali znatan utjecaj.

Drugi Svjetski kongres omladine prije rata održan je od 16. do 23. kolovoza 1938. u Wassar Coledgeu kraj New Yorka. Na njemu je zbog udaljenosti i velikih troškova omladinu Jugoslavije predstavljalo samo dva delegata, studenti Đuro Ninčić iz Beograda i Josip šaban iz Zagreba. Zbog tih razloga, kao i zbog toga što u tome razdoblju neki prijašnji omladinski listovi nisu izlazili, nisu ni materijali sa tog kongresa mogli imati toliki publicitet i propagandno značenje kao kod ranijih kongresa.

AKTIVNOST NAŠIH DELEGATA NA DVA ZNAČAJNA MEĐUNARODNA OMLADINSKA KONGRESA UOČI RATA

Neposredno prije početka drugog svjetskog rata održan je u Parizu od 15. do 19. kolovoza 1939. Treći međunarodni kongres studenata, na kojem je naša studentska omladina bila opet brojno zastupana. Uz Ivu Lolu Ribara, kao šefa delegacije, i tri predstavnika beogradskog Akcionog odbora stuđe-

nata, na kongresu su naš napredni studentski pokret predstavljala i četiri komunisti, koji su tada studirali u Parizu — Boris Kidrič, dr Pavle Savić, Ratko Stojadinović i Vlado Mađarević, koji je zastupao napredne zagrebačke studente, kao i dvije predstavnice studentica, Branka Savić i Radmila Stojadinović. Osim ovih deset službenih delegata našeg naprednog studentskog pokreta, kongresu su prisustvovali kao promatrači i neki napredni studenti iz Beograda, koji su se nalazili u to vrijeme na stručnoj ekskurziji u Parizu. O tome se kongresu također mnogo pisalo u tadašnjoj omladinskoj štampi, a uspjelo je o njemu publicirati članke i u tadašnjim naprednijim građanskim novinama (u beogradskoj »Politici« i u zagrebačkom tjedniku »Nova Riječ«).

Kratko vrijeme prije tog kongresa održan je u Rennesu u Francuskoj Prvi svjetski kongres studentske štampe (od 20. do 24. travnja 1939.), koji je bio sazvan od stručnog Saveza francuskih studenata. Na tom kongresu okupile su se politički heterogene delegacije studentske štampe iz raznih zemalja na čisto stručnoj novinarskoj bazi. Zagrebačku naprednu studentsku štampu predstavljala su dva opunomoćena delegata »Novog studenta« i »Omladinske Riječi«, a kao promatrači prisustvovalo je kongresu i nekoliko naših naprednih studentica, koje su studirale u Parizu. Osim toga su na kongres došla dva delegata režimskih i liberalno-građanskih studentskih listova iz Ljubljane (»Naša misel« i »1551«), koje je grupa naših naprednih studenata uspjela potpuno izolirati i onemogućiti u radu kongresa. Naši delegati Vlado Mađarević (kao predsjednik jugoslavenske grupe — koji je podnio opširniji referat o našoj studentskoj štampi i položaju naše omladine) i pok. Simo Janković, uspjeli su, uz pomoć nekih naprednih francuskih i drugih delegata da unesu aktuelnost i političku borbenost u prethodno neutralno stručno zamišljeni rad kongresa.

U oštroj borbi protiv spomenutih režimskih delegata (od kojih se delegat slovenskog lista »1551« Janvid Fiere pod težinom argumenata priklonio naprednoj grupi), naši su delegati uspjeli da kongres prihvati zaključke kojima se negiralo pravo režimskoj studentskoj organizaciji i plaćeničkim listovima diktatorskog režima u Jugoslaviji da predstavljaju našu studentsku omladinu u inozemstvu. Također je prihvaćen prijedlog rezolucije naše delegacije, u kojem se isticala potreba saziva novog Međunarodnog kongresa studentske štampe, na kojem bi se okupili predstavnici svih zaista istinski studentskih listova iz čitavog svijeta.

Ti zaključci kongresa, s izjavom naše delegacije o potrebi odlučnije antifašističke borbe svih studenata svijeta u sudbonosnoj godini 1939. objavljeni su osobito upadljivo u francuskom studentskom listu »L'Hermine«. Na kongresu su naši delegati dali stvarnu i dokumentiranu sliku o teroru koji je monarhofašistička diktatura vršila nad naprednom studentskom štampom u našoj zemlji, što je također dijelom objavljeno u francuskom studentskom listu, kao i pojedine izjave članova naše delegacije da je jugoslavenska omladina spremna da brani mir i slobodu francuskog naroda jednako kao i našu slobodu pred fašističkim napadom koji je neposredno prijetio.

Budući da je naša napredna studentska štampa u to doba bila prigušena, a izlaženje zagrebačkog »Novog studenta« za neko vrijeme onemogućeno, objavljeni su kraći osvrti na taj kongres u zagrebačkom časopisu »Izraz« i u tjedniku »Nova Riječ«. Poslije oslobođenja pronađen je potpuni opširni izvještaj i referat našeg delegata o položaju studentske i omladinske štampe u staroj Jugoslaviji, poslan prije rata partijskoj organizaciji Zagrebačkog sve-

učilišta, pa je, kao autentični historijski materijal, objavljen u nekoliko nastavaka u zagrebačkom »Studentskom listu« (brojevi od 6. XII 1955., te od 1. i 12. I 1956.).

Antifašistički omladinski pokret za mir ima veliko povijesno značenje u osvješćivanju i mobilizaciji omladine, osobito Zagreba i Beograda, za obranu zemlje od fašizma i u pripremanju uvjeta za ustanak protiv okupatora — za našu historijsku narodnooslobodilačku borbu. To je osobito pokazao veliki Studentski kongres za mir u Beogradu 9. travnja 1940. kojem je prisustvovalo preko 5.000 studenata u punoj dvorani i okolnim prostorijama Kolarčevog univerziteta i na kojem je sudjelovala brojna delegacija zagrebačke omladine.

Da nije bilo tako širokog antifašističkog mirovnog pokreta omladine, pod rukovodstvom Partije i SKOJ-a, ne bi došlo ni do tako velikih demonstracija protiv fašizma i Pakta sa silama Osovine 27. marta 1941. u Beogradu i nekim drugim mjestima, niti bi izrastao toliki broj borbenih i spremnih skojevskih aktivista, koji su od prvih dana okupacije zemlje pripremali i junački provodili oružane akcije u Zagrebu i sve širu partizansku borbu u čitavoj zemlji. U tome je neprolazna zasluga i izuzetna važnost zagrebačkog Pripremnog odbora i antifašističkog Omladinskog mirovnog pokreta uopće, pa je bilo potrebno povezanost i kontinuitet svih međunarodnih omladinskih mirovnih kongresa i njihov rad posebno istaknuti i u ovom Zborniku, tim više što cjeloviti pregled tih kongresa još nemamo.

MIROVNA AKTIVNOST ZAGREBAČKE OMLADINE

SJEĆANJA NA RAD PRIPREMNOG ODBORA U ZAGREBU ZA SVJETSKI OMLADINSKI KONGRES ZA MIR U ŽENEVI 1936.

Poslije održane konferencije za mir u Bruxellesu 1934. godine, Ženevski kongres omladine bio je korak dalje u zbliženju omladine cijelog svijeta pred neposrednom ratnom opasnošću. Inicijativa za sazivanje Ženevskog kongresa omladine potekla je od Međunarodne unije udruženja za Ligu naroda pod vodstvom poznatog pisca Romaina Rollanda.

U toku priprema za ovaj omladinski svjetski kongres za mir u cijeloj Jugoslaviji KP je organizirala široku omladinsku političku akciju. Na čelu akcije bio je Ivo Ilo Ribar.

U Zagrebu je Kulturno udruženje studenata pacifista (KUSP) bilo inicijator, te je 12. lipnja 1936. osnovan Centralni pripremni odbor pod nazivom »Hrvatski odbor za svjetski omladinski kongres«, koji je obuhvatio 16 omladinskih organizacija i omladinskih sekcija.

ŠESNAEST OMLADINSKIH ORGANIZACIJA U ODBORU

Kongres u Ženevi sazvan je za 31. kolovoza do 7. rujna 1936. U odboru su bile slijedeće organizacije:

— Kulturno udruženje studenata pacifista (KUSP), čiji su delegati u centralnom odboru bili Ivan Kralj, Eugen Pusić i Dragutin Franković.

— »Svjetlost«, Opće studentsko kulturno udruženje, koje je delegiralo Marijanu Lozar, predsjednicu udruženja.

— Sveučilišna organizacija HSS-a, koju je u odboru predstavljao Franjo Puškarić, predsjednik.

— Samostalni akademski klub seljačke demokracije (SDS), čiji su delegati bili Dražen Caldarović i Herman Mates.

— »Mihajlo Polit-Desančić«, kulturni akademski omladinski klub, koji je okupljao studente svih nacionalnosti iz pokrajine Vojvodine, čiji je delegat bio Šandor Bogdanfy.

— »Triglav«, akademsko društvo koje okuplja studente iz Slovenije na Zagrebačkom sveučilištu (oko 400), čiji je delegat bio Pavel Žaucer, predsjednik društva.

— »Lovćen«, pokrajinsko udruženje koje okuplja studente iz Crne Gore, čiji je delegat bio Vojo Biljanović, predsjednik udruženja.

— »Vardar«, pokrajinsko udruženje studenata iz Makedonije (delegat mi nije poznat).

— »Brazda«, pokrajinsko udruženje studenata iz Bosne i Hercegovine, čiji je delegat bio Muhamed Dusinović, predsjednik udruženja.

Ovdje želim da podvučem da su osim »Triglava« ostala četiri pokrajinska udruženja studenata osnovana uglavnom tokom prve polovice 1936. godine, kao »Brazda« 23. VI 1936, »Mihajlo Polit-Desančić« 17. VI 1936, da su ta udruženja vodili studenti ljevičari i da su sva pokrajinska udruženja aktivno učestvovala u radu Centralnog pripremnog odbora u Zagrebu i ujedno popularizirala u svojim pokrajinama Svjetski (II) ženevski omladinski kongres za mir, ciljeve kongresa i borbu protiv rata i fašizma omladine svijeta.

— »Seljačka misao«, napredni list lijevih HSS-ovaca, čiji je delegat bio Skender Kulenović,

— Junior sekcija »Udruženja univerzitetski obrazovanih žena« u Zagrebu, čiji je delegat bila Ana Prokop,

— URSS (Ujedinjeni radnički strukovni sindikati), omladinska sekcija (ime delegata ne znam).

To je dvanaest organizacija koje su bile članovi Zagrebačkog odbora za svjetski omladinski kongres, tj. Centralnog pripremnog odbora za cijelu zemlju (za preostale četiri organizacije nemam podataka).

VELIKA ANKETA OMLADINE O MIRU

Listovi »Novi student« i »Glas omladine« otvorili su posebnu rubriku o mirovnom pokretu omladine, koja je bila vrlo zapažena kod sveučilišne i druge omladine. Centralni pripremini odbor priredio je brojna predavanja u društvenim organizacijama, a na zagrebačkoj radio-stanici održano je nekoliko specijalnih emisija u kojima je govoreno o ciljevima i značenju kongresa. U mjesecu srpnju, neposredno prije otvaranja samog kongresa u Ženevi, održan je i filharmonijski koncert na Griču, za koji je, uz program koncerta, odštampan i prilog »Hrvatskog odbora za svjetski omladinski kongres«, u kome je pisano o kongresu, njegovom značenju, težnji omladine cijelog svijeta za mirom i njenom opredjeljenju protiv rata i fašizma.

Centralni pripremini odbor proveo je preko odbora u unutrašnjosti široku »anketu hrvatske omladine o miru«, koja je zapažena i ubilježena u glasniku međunarodnog studentskog pokreta za mir »Voix des Etudiants« u Parizu.

Zadatak ovog Centralnog pripremnog odbora bio je da u širokoj političkoj akciji angažira omladinu kroz sve moguće vidove rada — samostalno, u svojim klubovima, društvima, u društvima gdje postoje omladinske sekcije i sl., — sazivanjem užih i širih skupova omladine, izletima, predavanjima, publicističkim prikazima itd. Tako se upozoravalo ostalu javnost da omladina hoće aktivnu borbu za očuvanje mira, borbu protiv svih podstrekača rata, borbu protiv svih oblika fašizma, da ona hoće preorijentaciju već umrtvljenog djelovanja tadašnje Lige naroda i da ideju borbe za takav aktivan mir usmjeri kroz brojna pacifistička udruženja, te da pronade puteve poboljšanja socijalnih, kulturnih i naročito ekonomskih prilika, kao osnovnih uvjeta za uspješnu borbu protiv rata.

Takvi ciljevi dali su ovom Ženevskom kongresu mnogo širi značaj za organiziranje omladine svijeta u borbi za mir i stvaranja uvjeta za njegovo održavanje.

POKRAJINSKA PRIPREMNA KONFERENCIJA

U smislu tako shvaćenog rada na pripremi kongresa u Ženevi, odbor je održavao vrlo žive kontakte s omladinom u unutrašnjosti zemlje — jer je baš nastupalo vrijeme ljetnih ferija — putem pismenih veza i osobnih kontakata s odborima izvan Zagreba. Ove pripreme vođene su tako da se održe uži i širi skupovi u mjestima, da se održe pokrajinske konferencije i konačno zemaljska konferencija omladine, koja bi izabrala delegate za kongres u Ženevi i uputila mu poruke i svoje zahtjeve.

Ivo Lolo Ribar vodio je cjelokupnu akciju, a u vrijeme ovih konačnih priprema bio je već u inozemstvu, šaljući nam sugestije i upute, da bi se konačno našao s delegatima iz Jugoslavije u Ženevi i stupio na čelo naše delegacije.

U nastavku ove mirovne aktivnosti sazvana je i održana 28. srpnja 1936. u Zagrebu Pokrajinska konferencija za Hrvatsku, u Jurišićevoj ulici br. 1, u prostorijama jedne privredne ustanove, gdje je radio Centralni pripremni odbor. Pokrajinska konferencija počela je u 14 sati, a trajala je do 22 sata. Na ovoj konferenciji su delegati iz mnogih mjesta Hrvatske održali referate, odnosno izvještaje, o svom pripremnom radu. U referatima je opširno prikazan položaj omladine u njihovim krajevima, ukazano je na uvjete njihovog organiziranja i borbe za omladinska prava i potrebe, te posebno na pripremni rad za Ženevski kongres, s podacima o akcijama i učešću mladih. Delegata je bilo prilično velik broj (ne sjećam se točno broja prisutnih), što pokazuje i 8 satno trajanje konferencije, jer su gotovo svi delegati čitali referate i vođena je široka diskusija. Iz tih referata preuzeli smo niz podataka i stavova za redakciju glavnog referata za Zemaljsku konferenciju idućeg dana.

Sama konferencija tekla je u donekle uzburkanoj atmosferi, jer je jedan delegat HSS, zapravo frankovac, stalno predbacivao URSS-ovom delegatu »vezu« sa Živkom Topalovićem, dok konačno nije bio ušutkan odlučnim demantijem omladinskog delegata URSS-a.

Pred kraj Pokrajinske konferencije obrazovana je redakciona grupa za konačnu izradu referata za sutrašnju Zemaljsku konferenciju, u koji je trebalo unijeti stavove i zaključke ove konferencije. U grupu za redakciju ušli su Dražen Caldarović, Dragutin Franković, Marijana Lozar, Skender Kulenović i Herman Mates. Naš redakcioni posao završili smo u 4,15, te uz izvješno osvježanje pripremili smo se za rad na Zemaljskoj konferenciji istog dana tj. 29. srpnja 1936, u 10 sati.

ZEMALJSKA PRIPREMNA KONFERENCIJA U ZAGREBU I IZBOR DELEGATA ZA ŽENEVU

Tako je u dvorani Pučkog sveučilišta taj dan održana Zemaljska konferencija svih pripremnih odbora: iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije, Vojvodine i Slovenije.

Referat za Hrvatsku pročitao je Dražen Caldarović i bio je vrlo dobro primljen, kao i referat Skendera Kulenovića. Naročito vrijedan bio je referat iz Banje Luke, dok je delegat iz Srbije izjavio da nema što reći novo, jer su u referatima iz Zagreba i Banja Luke sve rekli, nego je samo iznosio izvjesne podatke i time dao dopunu ona dva referata.

Svi referati pružili su jedinstvenost pogleda i stavova, u svima je prikazan bijedan položaj omladine i njen odlučan otpor prema fašizmu i opasnosti koja prijeti ratovima.

Ova Zemaljska konferencija protekla je lijepo i uspješno, a svi referati, stavovi i zaključci prihvaćeni su jednoglasno.

U nastavku poslije podne izabrani su delegati za kongres u Ženevi, i to: Eugen Pusić, Franjo Puškarić, Dražen Caldarović i drugi, čijih se imena ne sjećam, te Ivo Lolo Ribar, koji je bio već u inozemstvu, na čelu delegacije omladine Jugoslavije.

Poslije izbora delegata za Ženevski kongres službeni dio Zemaljske konferencije bio je završen, te je policijski komesar otišao.

Tada smo razvili slobodnu diskusiju, koja se ponovno izrodila u obračun delegata URSS-a i onog istog frankovca, na što smo dali odmor, da oni rasčiste pojmove, a mi iz redakcione grupe izradili smo proglas sa Zemaljske konferencije. Zaključci i proglas prihvaćeni su od delegata, pa je u 21 sat završena Zemaljska konferencija s ispunjenim zadatkom priprema za Svjetski omladinski kongres za mir u Ženevi.

PRIPREMA REFERATA ZA ŽENEVSKI KONGRES

Među predstavnicima 35 zemalja na kongresu u Ženevi učestvovalo je devet delegata (i četiri promatrača) iz Jugoslavije s Eugenom Pusićem i Lolom Ribarom na čelu. Dražen Caldarović nije dobio putnicu, prema naredbi (zabrani) Ministarstva unutrašnjih poslova.

Nakon Zemaljske konferencije Centralni pripremni odbor nastavio je rad, posebno na izradi referata za Ženevski kongres i na suzbijanju napada na taj kongres, na omladinu i Pripremni odbor, naročito od strane klerikalne štampe, posebno lista »Hrvatska straža«.

Poslije završetka Ženevskog kongresa Centralni pripremni odbor vodio je poslove oko publiciranja dokumenata s kongresa. Izvještaji o radu, te zaključci i rezolucije Ženevskog kongresa objavljeni su u našim naprednim listovima »Novi student«, »Glas omladine« i »Glas mira« iz Splita na više stranica i u nekoliko brojeva.

Povratak delegata iz Ženeve očekivan je s velikim zanimanjem. Centralni pripremni odbor svjetskog kongresa, održao je poseban sastanak, kojemu je prisustvovao i Ivo Lolo Ribar. Uz sve ostalo i značajno, što nam je iznio, Ivo Lolo Ribar je istakao da je rad našeg Odbora bio vrlo zapažen, a sam je pohvalio i veoma povoljno ocijenio obavljenju aktivnost.

U daljnjem radu ovog Odbora nisam sudjelovao, ali sam bio među delegatima iz Zagreba na velikom Kongresu studenata za mir u Beogradu održanom 9. travnja 1940. Učestvovao sam u diskusiji, a sjećam se da je jedan referat (o položaju studentica) održala Nada Salamon iz Zagreba. Drugih prisutnih se više ne sjećam, ali nas je iz Zagreba bilo mnogo, i izabranih delegata i pridruženih sudionika.

STUDENTSKE AKTIVNOSTI I KONGRES ZA MIR 1940.

»ONO STO OMLADINA DANAS HOĆE — TO ĆE BITI ISTINA
SUTRAŠNJICE«

Ovim riječima završio je govor jedan predstavnik bugarske omladine na velikom antifašističkom kongresu, službeno nazvanom »Prvi kongres studenata Jugoslavije«, ili jednostavno »Kongres za mir«, koji je održan 9. travnja 1940. u Beogradu.

Citiram ove riječi i ne znam da li ih je rekao i netko poznatiji od nepoznatog studenta iz Bugarske, a stavljam ih u podnaslov ovog napisa, jer u sebi sadrže veliku istinu o stvaralačkoj i borbenoj snazi mladih — bez koje se ovaj ljudi svijet ne bi mogao kretati naprijed. Eppur si muove!

U radu revolucionarnog studentskog pokreta na Zagrebačkom sveučilištu učestvovala sam od jeseni 1935. do okupacije naše zemlje i hapšenja 12. kolovoza 1941. U tom razdoblju bilo je mnogo akcija studenata ljevičara, članova SKOJ-a i KPJ, u koje sam bila više ili manje uključena i koje su utjecale na moj život. O svim tim akcijama moglo bi se pisati. Razlog što sam od mnoštva akcija odabrala da pišem upravo o Kongresu studenata u Beogradu 9. travnja 1940. je taj što ovaj Kongres predstavlja svojevrsni vrhunac, veličanstvenu završnicu velikog antifašističkog omladinskog mirovnog pokreta i revolucionarnog protesta mladih u vremenu od 1935. do 1941. godine. Imao je značajke koje ga uzdižu iznad ostalih ovakvih događaja, a to su:

1. Bio je najveća javna manifestacija na našim sveučilištima između dva rata kojim je rukovala KPJ;

2. bio je divan primjer bratstva i jedinstva mladih svih vjera i nacionalnosti, jedinstva radničke, seljačke i intelektualne omladine, okupljene na frontu borbe protiv fašizma, za mir, kruh i slobodu;

3. imao je izričiti internacionalni karakter i odjek po cijelom naprednom svijetu.

POLITIČKA ZRELOST OMLADINE

Taj uspjeh, kao i politička zrelost koju je omladina na tom Kongresu pokazala, rezultat su s jedne strane ekonomskih i političkih prilika koje su vladale u svijetu, a posebno unutar granica bivše Jugoslavije, a s druge strane pravilnog rada i pravilne linije naše KPJ i reorganizirane omladinske organizacije od 1935. dalje, naročito od 1937. pod rukovodstvom druga Tita.

Zato je potrebno u uvodu o tim prilikama i o studentskoj aktivnosti nešto više reći.

Na međunarodnom planu bilo je to doba građanskog rata u Španjolskoj, kada je širokim narodnim masama postajalo sve jasnije što znači brutalna sila fašizma, kada su usprkos borbe čitavog naprednog čovječanstva fašisti prolazili i prolazili, bez obzira na naše plamene povike »non pasarán«. Godine 1936. započeo je španjolski građanski rat, a 1939. reakcionarne snage generala Franca, potpomognute od međunarodne reakcije, obaraju vladu Narodnog fronta i zavode fašistički režim u Španjolskoj. Istovremeno Hitler napreduje po Evropi, zauzima Austriju (1936), zatim Sudete, pa cijelu Cehoslovačku (1938). Italija okupira Albaniju 1939., a 1. rujna 1939. slijedi njemački napad na Poljsku i službeno počinje drugi svjetski rat. Malo poslije toga, upravo na dan našeg velikog kongresa 9. travnja 1940, rat se proširuje na sjever, njemačke trupe okupiraju Dansku i velik dio Norveške. Fašizam se širi i približuje granicama naše zemlje. Najprije pristupa Trojnom paktu Bugarska, a zatim i vlada Maček-Cvetković bivše Jugoslavije, da bi neslavno pala 27. ožujka 1941, nakon Simovićevog puča i pritiska narodnih masa.

Na našem unutrašnjem planu većina naroda već je pokrenuta za rušenje šestojanuarske diktature, što dokazuje pobjeda Udružene opozicije na izborima 1935. godine. Od tada se do 1939. godine, stalno vode borbe za demokratizaciju zemlje. Međutim, usprkos navodnom popuštanju, vlada Sporačuma Maček-Cvetković nije donijela toliko željene demokratske slobode, već je, štoviše, 16. prosinca 1939. osnovala prve koncentracijske logore, u Lepoglavi i u Bileći, a progoni protiv napredne omladine i komunista praktično nisu niti prestali.

U takvoj situaciji napredni revolucionarni pokret komunista i omladine organizirane u SKOJ-u traži nove forme rada, kako bi se mogao što efikasnije i masovnije suprotstaviti fašističkoj agresiji. Već na junskoj konferenciji CK KPJ, održanoj u Splitu 9. i 10. lipnja 1935, Kidrič traži da SKOJ više ne bude »kopija Partije, dodatak njezinom tehničkom aparatu, već da se rad mladih artikulira tako da 90 posto njezine aktivnosti bude legalan...«¹

Tako se pristupilo formiranju širokog Narodnog fronta, obuhvaćanju svih slojeva naroda, bez obzira na klasne, rasne, vjerske ili nacionalne razlike, u borbi protiv rata i fašizma, za mir i demokraciju. Ta linija rada bila je zacrtana i na Sedmom kongresu Kominterne (25. VII — 20. VIII 1935.), kao i kasnije na Šestom kongresu Omladinske Internacionale. A pod Titovim rukovodstvom reorganiziran je SKOJ i kod nas, te je rad s mladima dobio puni i široki zamah.

U tome smislu su u vremenu od 1935. do 1941. nicala kod nas razna legalna omladinska i studentska društva (»Svjetlost«, »Kulturno udruženje studenata pacifista« — skraćeno KUSP) zatim klubovi kao što je bio »Demos« (studentski klub SDS-a), pa »Društvo za prosvjetu žena«, »Univerzitetski obx-azovane žene« i druga društva, koja su sva trebala u najširem smislu da okupe omladinu na zajedničkom programu borbe protiv fašizma.

Pored društava razvijala se i izdavačka djelatnost, izlazile su nove novine i časopisi, u kojima se na marksistički i napredni način tretiralo sva aktualna pitanja.

¹ Vojo Rajčević: »Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1929 — 1941«, str. 105. (Izdanje Centra društvenih djelatnosti omladine, Zagreb, 1980.)

Na kulturnom području mi smo u to vrijeme s jednakom strašću čitali i pratili sva aktualna zbivanja svjetske i evropske kulture i nastojali sve objasniti sa stanovišta marksizma-lenjinizma. Osnivali smo ilegalne kružoke za proučavanje političke ekonomije, »Historije SKP (b)« i raznih djela klasika marksizma. Znali smo ogorčeno raspravljati o nadrealizmu i socijalnom realizmu, oduševljivati se za pojedine napise u »Pečatu«, ali i u »Izrazu«, bili zainteresirani i za Freuda i za Adlera, a rado smo, uz socijalnu poeziju, recitirali i Baudelairea i Garcia Lorcu.

MIROVNI RAD U KUSP-u I USMENE NOVINE

Međutim, sva ta naša društvena djelatnost, u kojoj smo bili aktivni kao članovi SKOJ-a ili KPJ, ubrzo je postajala polulegalna i napokon ilegalna, te zabranjivana od tadašnjih vlasti. Umjesto zabranjenih društava, novina, časopisa i drugog, ponovno smo osnivali nova društva i publikacije pod drugim imenom, a s istim ciljevima. Zanimljivo je danas čitati u našim arhivima sačuvane prepiske tadašnjih vlasti o tome kako je »čast ovom Redarstvenom Ravnateljstvu predložiti što hitnije« — raspuštanje ovog ili onog kluba, zabraniti daljnje izlaženje ovih ili onih novina — jer se radi o komunističkoj propagandi. Tako npr. ravnatelj redarstva dr Vragović piše Rektoratu Sveučilišta u Zagrebu pod pov. br. 8627 od 6. III 1940:

»Na osnovu svega izloženoga, a pošto je neosporno dokazano da je 'Kulturno udruženje studenata pacifista' daleko prešlo obim rada predviđen njegovim pravilima, čast je ovom redarstvenom ravnateljstvu predložiti da se ovo društvo po mogućnosti što hitnije raspusti, te o tome ovo ravnateljstvo izvijesti.«

Iza ove »uljudne« slatkorječiive stilizacije otvarala bi se za nas obavezno vrata ćelija u Petrinjskoj ulici ili logora u Lepoglavi. U istom izvještaju poimenično su nabrojena 25 studenata koji su kažnjeni policijskim zatvorom i još »Solomun Nada i Mađarević Vladimir obzirom na svoj prijašnji rad u istom pravcu upućeni su na prisilni boravak u Lepoglavu«.

Vrijedno je spomenuti širinu našeg interesiranja i teme koje smo obrađivali, na primjer u KUSP-u a na kojima se izgrađivala napredna svijest kod mladih.

U KUSP-u su se redovito, i po dva puta u tjednu, održavale Usmene novine, u kojima se opširno izlagala vanjska i unutrašnja politička situacija. Takove preglede držali su Vlado Mađarević, Zvonko Kovačić, Vladimir Pogachić, Ozren Novosel, Josip Rukavina, Mirko Friedman-Mirković i drugi. Osim Usmenih novina održavala su se i predavanja s diskusijom na teme: »Umetnost u Trećem Reichu«, »Žene i religija« itd. Iz citiranog policijskog izvještaja vidimo, na primjer, da se »23. I. 1940. održalo jedno predavanje o Finskoj, u kojemu se otvoreno branila sovjetska navala na Finsku, jer da ista ugrožava Lenjingrad« ...

No svijest mladih izgrađivala se i na temama iz običnog života, iz morala, ponašanja i sličnom. Tako je, na primjer, Vladimir Bakarić održao predavanje s diskusijom o »slučaju Mile Dimitrijević«. Bio je to slučaj jedne mlade djevojke, koja je izvršila samoubojstvo zbog ljubavi, a o čemu je mnogo pisala tadašnja građanska štampa. Ovaj slučaj uzet je kao povod da se objasne marksističko-lenjinistički stavovi o ljubavi i odnosima među

spolovima i da se kritički osudi takozvana »teorija čaše vode« Aleksandre Kolontaj.² Vlado Mađarević napisao je šaljivu reportažu o Francuskoj, u kojoj je (prema citiranom policijskom izvještaju) — »izvrnuta ruglu proslava francuskog narodnog blagdana 14. srpnja« ... Nada Solomun napisala je članak »Organizirana Hrvatska« — »u kojemu se na nedoličan način kritikuje doček Njegovog Visočanstva Kneza Namjesnika Pavia u Zagrebu« (cit. polic. izv.).

No o svemu tome, o čitavom tom zahuktalom dobu, napisano je ponešto knjiga, a ja sve ove događaje navodim ukratko zbog toga da kažem, kako se onda, kao uostalom uvijek, nešto događalo što je vrijedno zapaziti, bilo u zemlji ili u inozemstvu. *Ali niti jedan događaj nije mogao proći da ga mi, tadašnji omladinci, nismo žestoko osjetili, zabilježili i reagirali na njega sa stanovišta naše ideologije i linije KPJ.* Bili smo kao najosjetljivije strune za sve što se događalo i htjeli smo uvijek u svemu naći svoje mjesto, svoj stav — i za njega ginuti.

ANTIFAŠISTIČKE AKCIJE I LECI

Pored razvijene propagandne djelatnosti u legalnim studentskim društvima i u štampi, postojala je i čvrsta ilegalna organizacija na Zagrebačkom sveučilištu — Partijski biro, a uz njega i polulegalni — Akcioni odbor studenata ljevičara. Na svakom fakultetu posebno bili su osnovani tzv. »aktivni«, koji su bili također polulegalna tijela pod rukovodstvom Partijskog biroa. Članovi tih aktivna, po svojoj disciplini, svijesti i revolucionarnosti, mogli su se u svemu izjednačiti sa članovima SKOJ-a ili kandidatima KPJ. Bila sam neko vrijeme zadužena u Akcionom odboru za rad na Filozofskom fakultetu, a kasnije za rad među ženama-studenticama. Sjećam se da sam kao član KPJ od 1939. godine dobivala ilegalne direktive od druga Milana Preioga, a zatim od druga Moše Albaharija, potom od Jaroslava Hvale i napokon ponekad i od Bube Jančić. Rukovodilac Akcionog odbora bio je jedno vrijeme drug Dušan Čalić. Od navedenih drugova dobivali smo direktive za razne ilegalne akcije u vezi s drugim članovima KPJ. Tako nije bilo dana da nije bilo nekih akcija, da nije izašao neki letak, kojega smo trebali dijeliti, ili da nije bilo demonstracija, a često i tučnjave s »frankovcima« i policijom.

Jedna od najljepših naših ilegalnih akcija koju sam zapamtila bilo je sudjelovanje u prvomajskom štrajku tramvajaca u Zagrebu, odnosno na proslavi 1. maja 1940. Tada smo rano ujutro bili kod remize, kako bismo pomogli drugovima-tramvajcima da ne izlaze toga dana na gradske ulice. Ovo nam je potpuno uspjelo, i to je jedini 1. maj kojega znam, a da tramvaji u Zagrebu nisu čitav dan vozili. Ulice na Trešnjevki bile su pune ljudi i cvijeća, pjevale su se borbene pjesme i Zagreb je zaista osjetio i doživio proslavu toga internacionalnog praznika rada.

Koliko su brojna bila naša zaduženja svjedoče i danas sačuvani arhivi iz kojih se vidi da je policija svakog mjeseca imala što izvještavati Banovinu

² Aleksandra Kolontaj, od 1872 — 1952, ruska književnica i diplomat. U svojim djelima obrađivala je pitanje »slobodne ljubavi« i odnosa spolova, koje je Lenjin kritizirao.

o našim akcijama. Navodim izvadak samo za mjesec travanj 1940, u kojemu Redarstveno ravnateljstvo piše pod pov. br. 21686:

»Komunistička akcija u toku mjeseca manifestirala se gotovo uopće samo u izdavanju i rasturanju ilegalnih letaka i to u mnogo većem broju nego prijašnjih mjeseci...«

Kronološki kako slijedi: ... »Dana 7. IV zaustavljeno je na zagrebačkoj pošti jedno pismo u kojemu je bio sastav pod naslovom 'Vijesti iz cijelog svijeta — povodom Staljinovog 60-tog rođendana'. Za ovaj sastav ustanovljeno je da je spremljen u ilegalnoj tiskari Marice Pataki, studentice VEŠ-e iz Zagreba ...«

... »Dana 12. IV. o. g. pojavili su se tiskani letci pod naslovom 'Cijeloj poštovanoj hrvatskoj javnosti', a sa potpisom 'Prijatelji interniranih'...«

... »Dana 16. IV. pojavili su se na Maksimirskoj cesti rano ujutro letci pod naslovom 'Nova velika pobjeda SSSR-a' sa potpisom CK KPJ ...«

... »Dana 18. IV. pojavili su se na pojedinim fakultetima zagrebačkog Sveučilišta tiskani letci pod naslovom 'Studentima hrvatskog Sveučilišta', a sa potpisom 'Hrvatski studenti ljevičari'...«

... »Dana 27. IV. pojavila su se na Kanalu-Sigečici tri vrste letaka i to jedan tiskani pod naslovom 'Radnom narodu Jugoslavije', a sa potpisom Centralni komitet K.P.J. i dva pisana pisaćim strojem i umnožena, od kojih jedan pod naslovom 'Proletarijatu grada Zagreba' sa potpisom 'Mjesni komitet komunističke stranke Hrvatske' i jedan pod naslovom 'Protiv mučenja u zagrebačkoj glavnjači' sa potpisom 'Prijatelji političkih uhapšenika'...«

... »Dana 29. IV. o. g. pojavili su se tiskani letci pod naslovom 'Drugovi radnici i namještenici' s potpisom 'Oblasni odbor URSS-a u Zagrebu'... Istoga dana pojavili su se mali letci, sa komunističkom zvijezdom, srpom i čekićem, sa parolom 'Živio 1. maj!', kao i letci sa istom parolom i Staljinovom slikom...«

Ovo je policijski izvještaj samo za jedan mjesec, a mi smo uradili dosta toga što policija nikada nije evidentirala.

Mjesto naših svakodnevnih sastanaka bio je »zdenac života« ispred Hrvatskog narodnog kazališta. Tu smo se uvijek okupljali, da bismo na brzinu dobili razne informacije, direktive za rad i slično. Ponekad bismo odatle izravno ulazili u razna obračunavanja s »frankovcima« i policijom — ili u kakve druge akcije.

DELEGAT I REFERENT NA STUDENTSKOM KONGRESU ZA MIR U BEOGRADU

I tako jedan ili dva dana prije 9. travnja 1940. prišao mi je kod »zdenca« drug Moša Albahari i rekao:

— Nado, ti si određena da ideš u Beograd na studentski Kongres za mir i da napišeš i pročitaš tamo referat o položaju ženske studentske omladine.

Rekao je to na brzinu, u konspiraciji, kao partijski zadatak i o tome se nije imalo što raspravljati. Rekla sam samo:

— A zar je baš zgodno da sam to ja, koja sam prije par dana izašla iz Lepoglave? Policija će me odmah zgrabiti, a i sam miting će se time kompromitirati...

Mosa je rekao:

— Ne trebaš se ničega bojati, bit će još delegata iz Hrvatske, Kongres je potpuno javan i legaliziran, neće biti nikakvog hapšenja!

No o tome da li neće ili hoće biti hapšenja imala sam svoje mišljenje, s obzirom na to da sam stalno, kao kompromitirana, ulijetala u zatvore — ali nisam rekla ništa, jer direktiva je direktiva — jasno! Pomislila sam: bit će to otprilike kao čitanje referata u KUSP-u. U svojoj mašti nisam mogla ni zamisliti veličinu toga Kongresa.

I tako smo pošli. Iz Hrvatske nas je bilo registriranih 9 delegata i to: u ime KUSP-a Branko Cvjetanović, Tonka Špan i ja; u ime Agronomskog fakulteta Josip Granda, u ime Medicinskog fakulteta Mihajlo Predić, zatim su [još išli: Dražen Caldarović, student tehnike, no mislim da je na Kongresu zastupao bosansko udruženje »Brazda«, pa studenti Filozofskog fakulteta: Ozren Mileusnić i Nada Vranković, te još jedan predstavnik studentskog kluba SDS-a, ne sjećam se imena. Bilo je još neregistriranih delegata studenata i gostiju za koje točno ne znam. S nama je putovao i delegat radničke omladine Zagreba. Kasnije sam doznala da je to bio Nikola Šegota.

Prema arhivskim podacima iz ostalih krajeva bilo je delegata:

Iz Srbije: 127

Iz Slovenije: 5

Iz Skoplja i Subotice: 1

Iz Bugarske: 2 delegata

Ova razlika u broju delegata ovisila je o policijskom režimu u pojedinim krajevima. Tako je, na primjer, zabilježeno da su Koroščeve vlasti u Sloveniji pokušavale svim snagama spriječiti učešće slovenskih delegata na Kongresu i u tom cilju pohapsile 40 studenata u Ljubljani.

KAKO JE RADIO KONGRES

Danas se više ne sjećam kako smo putovali, da li smo negdje spavali, jeli, što smo razgovarali, no sjećam se da mi je neprestano bio pred očima taj referat, kojega sam morala napisati i pročitati na Kongresu, a koji još nije bio ni započet. Vjerojatno da smo već u vlaku pravili bilješke. Drugovi koji su išli sa mnom bili su također zaduženi — bilo za pisanje svoga referata ili za govore u diskusiji, te sam bila prepuštena sama sebi. Također se više ne sjećam kako smo od stanice u Beogradu došli do Pravnog fakulteta, no dobro se sjećam koliko sam bila zapanjena kada sam ugledala mnoštvo ljudi, koje se okupilo u zgradi Kolarčeva univerziteta i oko nje, te u velikoj sali br. 63 Pravnog fakulteta. Po našim procjenama moglo je biti tu oko 10.000 studenata. Režimska štampa spominjala je kasnije brojku preko 4.000 do 5.000 studenata, no u svakom slučaju više nego što sam ja mogla i zamisliti.

Sjećam se svoga iznenađenja nad ogromnošću te dvorane kakve mi u Hrvatskoj uopće nismo imali, pa tribina, transparenta, zvučnika... sve je to bilo novo i veličanstveno. Osjetila sam najednom važnost ovog našeg skupa — i uhvatila me je trema. Do tada bila sam naučena da neke istine naše ideologije izgovaram tiho; najglasnije je bilo čitanje »Usmenih novina« pred najviše 400 ljudi, a vikalo se samo trčeci ulicama ispred policijskih pen-

dreka. A ovo je bila dvorana, sva ozvučena, koja je odzvanjala od povika: »Živio SSSR! Dolje imperijalistički rat! Živila Komunistička partija Jugoslavije!« Činilo se kao da smo stupili korak u budućnost!

Kongres je započeo radom u 10,50 sati, pod predsjedanjem predstavnika Ujedinjenog saveza studenata Jugoslavije iz Beograda. Rad je bio podijeljen u dva dijela: u prijepodnevnom vremenu do 12 sati čitali su se samo pozdravni telegrami i pisma iz svih krajeva Jugoslavije, dok je poslije podne bilo određeno za čitanje referata, diskusiju i rezoluciju. Bilo je određeno da se napisu tri referata:

1. Omladina i rat
2. Uloga i zadaci studenata u obrani mira
3. Položaj i uloga žena-studentica u borbi protiv rata.

Referati su se trebali pisati u tri komisije, od kojih bi svaka bila sastavljena od tri delegata, i to iz Zagreba, Beograda i Ljubljane. Dobili smo jednu malu prostoriju pokraj velike dvorane, u kojoj smo pisali za vrijeme dok su se čitali pozdravi. I danas mi nije jasno kako sam mogla u toj euforičnoj klimi napisati bilo kakav suvisli referat. Dvorana se prolamala od povika. Svaki puta kada bi se spomenulo ime nekog kluba, udruženja ili organizacije koja je poslala pozdrav Kongresu čulo se urnebesno aplaudiranje: »Živjela hrvatska omladina!« »Živjela makedonska omladina!« »Živjela bratska bugarska omladina!« »Živjelo jedinstvo balkanske omladine u borbi protiv rata!« Itd. Niti jedna rečenica, ma koliko puta bila ponavljana, niti jedna parola nije nam se učinila dosadnom, otrcanom, suvišnom... Mogli smo do iznemoglosti ponavljati: »Ostvarimo jedinstvo živih da ne bismo sutra u grobovima ostvarili jedinstvo mrtvih!«

Vrijedno je zabilježiti samo neke nazive društava i omladinskih organizacija koje su poslale pozdrave, da bi se dobio pojam o širini omladinskog pokreta. Nemoguće ih je ovdje sve nabrojiti.

BROJNI POZDRAVI KONGRESU

Tako su iz *Hrvatske* pozdravila Kongres ova udruženja:

1. Radnička omladina Hrvatske,
2. Esperantska omladina iz Zagreba,
3. šibenski narodni studenti,
4. Pet pokrajinskih klubova iz Zagreba i to: »Brazda«, »Lovćen«, »Triglav«, »Mihajlo Polit-Desančić« i »Vardar«,
5. Sisački akademski klub »Ante Radić«,
6. Studentski klub SDS-a.

Iz *Makedonije* pozdravili su Kongres slijedeći:

1. Studenti iz Bitolja,
2. Radnička i studentska omladina iz Prilepa,
3. Narodna makedonska omladina,
4. Udruženje studenata iz Kumanova.

Iz *Crne Gore*:

1. Zadružna omladina iz Podgorice,
2. Cetinjski studenti,

3. Zadružna omladina iz Piperà,³
4. Ulcinjski studenti,
5. Beranski omladinci.

Iz *Slovenije*:

1. Delavsko avtomontaže,
2. Delavsko kulturno društvo iz Ljubljane,
3. Visokoškolska omladina iz Ljubljane.

Iz *Vojvodine*:

1. Omladinski akademski klub iz Starog Bečeja,
2. Radnička omladina iz Sombora.

Iz *Bugarske*:

Juridičko studentsko društvo iz Sofije.

Bilo je pisama i pozdrava također »arnautske omladine«, dok je najviše pozdrava, a i delegata, bilo iz Srbije, gdje je omladinski pokret bio tada najmasovniji i najjači. Da bi se vidjela sveobuhvatnost klasne i socijalne pripadnosti učesnika Kongresa, navodim samo neka udruženja iz Srbije:

1. Beogradska srednjoškolska omladina,
2. Zadružna omladina Jugoslavije,
3. Udruženje lekara stažera i volontera,
4. Udruženje advokatskih pripravnika,
5. Radnici rakovičke fabrike aviona,
6. Radnika omladina fabrike »Mikron«,
7. Radnička omladina državne štamparije,

i mnogo drugih, koja pokazuju jedinstvo radničke, seljačke i intelektualne omladine.

REFERATI I REZULTATI KONGRESA

Poslijepodnevni dio Kongresa počeo je u 14 sati, pod predsjedanjem naših delegata iz Hrvatske.

Iznosim glavne postavke pročitanih referata. Nakon iscrpnog pregleda ekonomske i političke situacije u svijetu, rečeno je uglavnom da je ovaj rat borba dvaju imperijalističkih tabora za novu podjelu svijeta i novo ugnjetavanje naroda, desperatni izlaz iz teške ekonomske krize, u kojoj se svijet nalazi od 1929. godine, a koja je nužna zakonitost kapitalističkog ekonomskog poretka. Zato omladina nema što tražiti u tom ratu i pridružuje se omladini cijelog svijeta u borbi protiv rata, za mir.

U diskusiji je posebno naglašeno da postoje dvije vrste ratova: »imperijalistički«, koji vode zemlje velike financijske moći, trustova i monopola, za sticanje novih tržišta i nove imperijalističke podjele svijeta, i »oslobodilački ratovi«, koji se mogu voditi samo protiv imperijalističkog porobljavanja. Istaknuto je da je SSSR jedina zemlja socijalizma, u kojoj su ukinuti korijeni porobljavanja, bilo pojedinaca bilo čitavih naroda, i zato se omladina oslanja na savez sa SSSR-om, kao jedinom zemljom koja ne sudjeluje u imperijalističkom ratu i imperijalističkoj podjeli svijeta.

³ Piperi, crnogorsko brđansko pleme naseljeno uzvodno od ušća Zete.

Za vrijeme dok su se čitala prva dva referata ja sam pisala zadnje rečenice referata o borbi žena i u brzini slagala stranice kad je moj dolazak na tribinu već bio najavljen. Došla sam u punoj tremi, no kad sam ugledala ono mnoštvo oduševljenih mladih lica, ohrabrila sam se. Sjećam se dobro da sam prilikom čitanja referata nekako pobrkala stranice i na kraju jedne više nisam našla odgovarajući nastavak. Kraj mene su stajale Nada Vranković i Tonka Špan i one su to također vidjele. No to me ipak nije zaustavilo. Nastavila sam govoriti na pamet i istovremeno tražila pravi nastavak u zbrkanim stranicama rukopisa. I sve je dobro završilo.

Kako je to izgledalo tada u toj dvorani najbolje svjedoči jedan hladan neprijateljski izvještaj, kojega spominje dr. Miroljub Vasić u svojoj knjizi »Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji od 1929—1941«, na str. 105:

»Kakvo je raspoloženje vladalo tada među studentima ubedljivo ilustruje jedan izveštaj sačuvan u dosijeu o komunizmu u poverljivoj arhivi Glavnog Generalštaba. Nepotpisan autor pomenutog izveštaja, opisujući neki studentski zbor na beogradskom Univerzitetu, rezignirano, pored ostalog konstatuje:

Govornici su se toliko jasno i glasno izražavali povoljno za SSSR da sam od čuda bio kao omađijan u prvo vreme. Dovoljno je bilo da se samo pomene ime SSR, pa da se velika dvorana zatrese od aplauza preko 4.000 studenata.

Rekao bi čovek da se nalazi usred Moskve.«

(ARP — z DJ. Š. MF-34/86/149-150)

Internacionalni karakter Kongresa došao je do izražaja na kraju, poslije diskusije, kada se iz lista »Glas mira« čitala deklaracija američkih studenata omladini cijelog svijeta o borbi protiv rata i svih akata agresije imperijalizma.

Poslije toga poslani su telegrami: Američkoj omladini, Engleskoj omladini, Kineskim studentima. Studentskoj omladini Indije, Konfinircima u Bileći i Lepoglavi, Španjolskim dobrovoljcima iz Jugoslavije, Njemačkoj omladini, Studentima balkanskih zemalja, Svjetskoj studentskoj zajednici u Parizu, Bratskim bugarskim studentima.

U ovim telegramima ističe se razumijevanje za položaj pojedinih studenata, razumijevanje za njihovu borbu protiv imperijalističkog klanja i solidarnost u toj borbi.

Na kraju je pročitana deklaracija Kongresa. U njoj se kaže da mladi neće da ginu za interese svjetskih kapitalista, već pozivaju svu omladinu svijeta da se pridruži borbi protiv rata i fašizma, a za svjetski mir.

Bio je to Kongres jedinstvene jugoslavenske omladine uoči rata, koja je 27. marta 1941. zbacila vladu pakta s Hitlerom i izašla na ulice Beograda, a i drugih gradova; omladine koja je bila spremna da na svojim plećima ponese teret NOB-e i revolucije. Najbolji od nas više nisu živi. Za njihove snove i za vječno sjećanje na njih dajem ove riječi!

Nikola Šegota

PREDSTAVNIK RADNIČKE OMLADINE ZAGREBA NA STUDENTSKOM KONGRESU ZA MIR 1940. U BEOGRADU

JEDINSTVO RADNICKE I STUDENTSKE OMLADINE

Radnička omladina Zagreba, organizirana i okupljena u sindikatima URSSJ-a (Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije), surađivala je stalno sa studentskom omladinom.

U okviru Sindikata URSSJ-a djelovale su dosta snažne omladinske sekcije. Radi koordinacije njihova rada formiran je 1937. godine Mjesni međustrukovni odbor za radničku omladinu.

U okviru Odbora dogovarane su i praćene mnogobrojne aktivnosti omladinskih sekcija pojedinih strukovnih sindikata, kao i omladinskih sekcija Radničke planinarske zajednica — RA-PLA-ZA (ranije »Priatelj prirode«), radničkih kulturno-prosvjetnih i radničkih sportskih klubova, te esperantista.

VEZE SA STUDENTIMA

U Mjesnom međustrukovnom odboru, kao rukovodećem tijelu radničke omladine, razvijala se stanovita koordinacija i zajednička aktivnost sa studentskim organizacijama. To je dolazilo do izražaja u pojedinim štrajkovima, koji su vođeni putem sindikata, na izletima (Ponikve) i na raznim zborovima, koji su tada održavani, u kulturno-prosvjetnoj aktivnosti, na demonstracijama, a posebno na onim koje su organizirane za 1. maj 1940.

Povremeno su dolazili pojedini drugovi studenti na dogovore o konkretnim akcijama, koje smo tada zajednički organizirali.

Za njihova se imena nismo interesirali, jer je tada bio običaj i pravilo da se takve stvari ne pitaju.

Mi smo također iz Mjesnog međustrukovnog odbora radničke omladine više puta odlazili kod studenata i to uglavnom u KUSP (»Kulturno udruženje studenata pacifista«), kao i na razgovore u pojedine studentske menze, koje su držali u svojim rukama studenti ljevičari. Kontakti u KUSP-u bili su najviše s drugom Leom Matesom i nekim drugim drugovima.

Da je ta suradnja radničke i studentske omladine bila osmišljena i planirana u skojevskim i partijskim rukovodstvima pokazuje učešće predstavnika radničke omladine Zagreba na Svestudentskom kongresu za mir u Beogradu, koji se održao u proljeće 1940. Mislim da je to bio travanj ili svibanj te godine. Teško je danas, nakon toliko godina, sve to opisati, ali evo kako je bilo.

RADNICKI DELEGAT

Jednoga dana (mislim da je bila subota) saopćio mi je drug Dušan Mamula da sam određen da u ime Mjesnog međustrukovnog odbora i radničke omladine Zagreba učestvujem na Kongresu studenata u Beogradu. (Ja sam bio predsjednik Mjesnog međustrukovnog odbora radničke omladine.) Objasnio mi je da će to biti Kongres studenata, na kojem će sudjelovati delegacije studenata ljevičara iz cijele Jugoslavije, a da ću ja predstavljati radničku omladinu Zagreba. Dušan Mamula mi je također saopćio da se sutra putuje u Beograd, da ću ići zajedno s delegacijom studenata iz Zagreba i da napišem pozdrav za Svestudentski kongres u ime radničke omladine Zagreba. Raspravili smo što bi taj pozdrav sadržao i da se slijedeće jutro nađemo te da ga zajednički pročitamo i pregledamo.

Po dogovoru sam napisao pozdrav, koji je otprilike sadržavao ovo: Da radnička omladina Zagreba pozdravlja Kongres studenata i njihovu borbu, da je radnička omladina okupljena u svojim klasnim sindikatima, te da razvija svestranu aktivnost u borbi za poboljšanje svojeg položaja, za jačanje jedinstva i klasne svijesti u radničkom pokretu. Dalje je u pozdravu istaknuto da su interesi, zadaci i ciljevi naprednih studenata i radničke omladine zajednički i da samo jedinstveni možemo postići sve veće i veće uspjehe u našoj zajedničkoj borbi za bolje radne i životne uslove i za društvene i klasne promjene koje nam predstoje.

Kada sam se iduće jutro našao s drugom Dušanom Mamulom u sindikatima pročitati smo pozdrav i unijeli neke ispravke i dopune. Taj dan smo krenuli za Beograd. Moj sastanak je bio s delegatima studentima na željezničkoj stanici u Zagrebu. Mamula me je izvijestio da će nas tamo dočekati i povezati drug Rade Končar. Njega sam od ranije poznao, budući da sam od Končara dobijao neke zadatke, a također je Rade Končar, zajedno s Jožom Vlahovićem, bio na nekim sastancima našeg Mjesnog međustrukovnog odbora radničke omladine.

Po dolasku na željezničku stanicu našao sam tamo druga Končara, koji me je povezao s jednom drugaricom i drugom, studentima koji su putovali kao delegati na Kongres. Tada nisam znao njihova imena, to sam doznao kasnije u partizanima, kada sam u Moslavini sreo tu drugaricu delegata.

NA PUTU SA STUDENTIMA U BEOGRAD

Drug Končar nas je ispratio na vlak za Beograd i dao je neke materijale drugarici koje ona treba predati na stanici u Zemunu. Radilo se o ilegalnim materijalima, jer je ona morala predati materijal prije ulaska u Beograd, radi opasnosti (legitimiranje i kontrola) na stanici u Beogradu. Da bude manje upadljivo, delegati student i studentica glumili su dvoje zaljubljenih, a ja sam uglavnom stajao uz prozor na hodniku, kao da se i ne poznajemo.

Kada sam kasnije u toku NOB-a sreo tu drugaricu u Moslavini doznao sam da se zove Tonka Špan — udata Borić, a delegat student bio je drug Dušan Čalić — partizansko ime Ćule.

S Tonkom Špan i Dušanom Čalićem putovao sam do Beograda. Dogovorena veza čekala je u Zemunu i Tonka je predala materijale koje je dobila

od druga Končara u Zagrebu. U Beogradu su nas dočekali beogradski studenti, cijela grupa drugarica i drugova. Tada smo se kao delegacija podijelili i kretali s drugovima beogradskim studentima za cijelo vrijeme boravka u Beogradu. Tu večer su nas odveli na večeru u jednu studentsku menzu, a nakon toga na spavanje u Studentski dom. Impresivno je djelovalo raspoloženje, polet, jedinstvo, snaga i utjecaj beogradskih studenata na svakom koraku; — u kontaktima s njima, u studentskim menzama i u Studentskom domu. Ja sam bio smješten u Domu koji se (ako se ne varam) zvao »Dom Kraljice Marije«. Dom je bio na uglu kod spomenika Vuku Karadžiću. Studenti ljevičari u Beogradu imali su upravu Doma, kao i drugih Domova i studentske menze u svojim rukama. Snažno se osjećalo da su tamo ljevičari vlast i to je ostavljalo izvanredan utisak. Bili smo na ručkovima i večerama u više studentskih menza, pa smo mogli osjetiti taj snažan utjecaj studenata ljevičara i živu, svestranu društvenu i političku aktivnost, koja se u menzama i domovima odvijala.

SNAŽAN UTISAK GOVORNIKA NA KONGRESU

Slijedeći dan Kongres se održao na Kolarčevom univerzitetu. U velikoj predavaonici sve je bilo dupkom puno u dvorani i na galerijama. Bilo je također mnoštvo studenata koji su stajali pred univerzitetom. Mislim da u dvorani nije bilo dovoljno stolica da bigio stati više delegata i gostiju. U dvoranu se ulazilo s propusnicama. Na Kongresu je istupalo niz govornika. Bilo je veoma živo i borbeno. Mislim da su govorili i pojedini drugovi studenti iz drugih gradova, na primjer iz Ljubljane.

Na mene su istupanja govornika učinila veoma snažan utisak. Mislim da je na Kongresu također govorio drug Ivo Lolo Ribar. Naime, drug Lolo je 1938. godine bio u Zagrebu i jedno popodne i večer sam zajedno s Mamulom sa njime razgovarao o radničkoj omladini u Zagrebu. Za nijednog od drugih govornika ne bih mogao ništa reći — tko su bili i kako su se zvali.

Meni je Dušan Mamula u Zagrebu objasnio da se radi o Kongresu studenata ljevirača iz cijele Jugoslavije i da se zove Svestudentski kongres. Ne znam koliko sve to odgovara činjenicama. Naime, po sadašnjim kriterijima to je bio miting studenata iz Beograda na kojem su učestvovalе delegacije s drugih sveučilišta. Mi smo to tada zvali Svestudentski kongres u Beogradu.

U toku istupanja i govora pojedinih studenata pročitao je pozdrav Kongresu od radničke omladine Zagreba. Pozdrav, kao i sve što se iznosilo na Kongresu, izazvao je buran aplauz delegata i učesnika studentskog kongresa. Istupalo je mnogo drugova studenata, vrsnih govornika, koji su bili često prekidani burnim aplauzima i izvikivanjem pojedinih parola. Uopće je atmosfera bila veoma borbeno i živa. Izražavalo se izvanredno jedinstvo i odlučnost studenata i učesnika toga kongresa.

RAZGOVORI S BEOGRADSKIM STUDENTIMA

Za vrijeme mog boravka u Beogradu, a to je bilo dva ili tri dana, stalno sam bio okružen grupom beogradskih studenata. Vodili smo žive razgovore.

oni o svojem radu u Beogradu, a ja o radničkoj omladini i sindikatima u Zagrebu. Imali smo mnogo toga jedni drugima da ispričamo, prosto smo se utrkivali da jedni druge što bolje informiramo. Studenti su pokazivali velik interes za stanje u sindikatima i među radničkom omladinom u Zagrebu. Također smo mnogo razgovarali o tadašnjim aktuelnim problemima kao što su: Španjolska, naši dobrovoljci u logorima u Francuskoj, pomoć dobrovoljcima za njihov povratak u zemlju, o opasnosti od rata i od fašizma, o Mačeku i opoziciji itd.

Mnogo smo također razgovarali o Krleži, o sukobu koji je tada bio aktuelan, o grupi oko »Pečata« Krleža, Bogdanov, Richtmann i o filozofima koji zastupaju naučni pogled na svijet i klasni pristup, kako smo tada označavali marksizam. Činjenica je da smo također o tim problemima mnogo raspravljali i da je među nama vladao velik interes za ta pitanja, koja danas zovemo sukob na književnoj ljevici. Naime, mi smo tih godina u Zagrebu, na sastancima Mjesnog međustrukovnog odbora radničke omladine, bili detaljno informirani od drugova Dušana Mamule, Jože Vlahovića i Antuna Cvetkovića o ovim pitanjima i mnogo smo diskutirali o tome šta je sadržaj i suština sukoba Partije s grupom oko »Pečata«. U razgovoru u Beogradu na sličan ili isti način ocjenjivali smo ova kao i ostala pitanja o kojima smo razgovarali. Nisam primijetio razlike prema gledanjima koja smo mi zauzimali u Zagrebu i u radničkoj omladini i klasnim sindikatima.

U toku boravka u Beograda nisam se kretao u društvu delegata iz Zagreba drugarice Tonke i druga Čalića nego u krugu beogradskih studenata. Mislim da se također nismo zajedno vratili u Zagreb.

Po povratku u Zagreb, na sastanku Mjesnog međustrukovnog odbora, podnio sam usmeni izvještaj, a nakon toga i na sastanku jednog aktiva od oko 150 radničkih omladinaca iz sindikata URSSJ-a u Zagrebu.

Tada nismo o tom radu pisali zapisnike, pa ni zaključke, što je bilo među ostalim uvjetovano potrebom da se ne ostavljaju tragovi za moguću policijsku istragu. Zato se ti događaji mogu samo napisati po sjećanju, sa svim opasnostima nepotpunosti i jednostranosti.

Smatram da učešće na Studentskom kongresu delegata u ime radničke omladine Zagreba, treba promatrati kao dio zajedničke borbe radničke i studentske omladine i jedinstva radničkog pokreta, što pokazuje ispravnu orijentaciju Komunističke partije i SKOJ-a u to vrijeme. Zbog toga sam, pored sjećanja na učešće na Studentskom kongresu istakao i neka druga zapažanja o suradnji i zajedničkoj borbi radničke i studentske omladine u Zagrebu.

Ladislav Grakalić

DELEGATI NA KONGRESU ZA MIR U BEOGRADU

PREDSTAVNICI STUDENATA ARHITEKTURE IZ ZAGREBA

Bilo je to 1940. godine. Tada sam studirao drugu godinu arhitekture. Napredna studentska omladina bila je veoma aktivna. Kad smo saznali da se sprema Studentski kongres za mir u Beogradu (ne sjećam se više točnog naziva te manifestacije), među studentima arhitekture odlučeno je da se pošalje delegacija. Nakon konzultacija izabrana je delegacija za taj miting. (Ne sjećam se da li su i ostali zagrebački fakulteti poslali svoje delegacije na taj miting napredne jugoslavenske omladine.)

Članovi delegacije s Odjela arhitekture Tehničkog fakulteta bili su: Vjenceslav Richter, Dragica Očko, Ivo Vitić, Nada Vitić i ja. Na čelu delegacije bio je profesor fakulteta Milovan Kovačević.

Na beogradskoj stanici dočekali su nas članovi Pripremnog odbora mitinga. Sjećam se samo da se jedan od njih zvao Ljubo i da je bio rukovodilac, upravitelj studentskog doma.

Doček je bio veoma srdačan. Na stanici je bilo bučno, bila je prava gužva, jer su delegati stizali odasvud. Posvuda se osjećalo svečano raspoloženje.

Odveli su nas u studentski dom u kojem smo noćili. U razgovorima s Ljubom i ostalim članovima odbora saznali smo mnoge pojedinosti o studentskim organizacijama, njihovu životu, radu i borbi za poboljšanje životnih uvjeta studenata.

Beogradski studenti stvorili su neku vrst zadruga, koja je preuzimala pojedine poslove: raspodjelu mlijeka, novina itd. Novac je išao u zajedničku kasu iz koje su onda financirali pojedine akcije. Na primjer, studentska zadruga ili organizacija bila je vlasnik jednog dosta velikog doma, u kojem smo stanovali, a druga je zgrada bila u gradnji. Bili su veoma dobro organizirani, nastupali su odlučno i postizali uspjehe. Tada je dogovoreno sve o daljnjoj suradnji između zagrebačkih i beogradskih studenata.

Sam miting, odnosno kongres studenata za mir, kojem su prisustvovala delegacije iz svih krajeva zemlje, predstavljao je posebno poglavlje.

Miting se održao u zgradi Kolarčevog univerziteta.

Zidovi dvorane bili su prekriveni parolama o miru, protiv rata, o zajedništvu omladine. U dvorani je vriilo kao u košnici. Bilo je toliko omladinaca i omladinki da je čovjek jedva mogao proći kroz to mnoštvo. Sjećam se da su organizatori imali dosta muke da nas odvedu na mjesto predviđeno za nas. Gotovo sam imao dojam da nam ukazuju posebnu počast, odnosno pažnju. Ali, tako su postupali i prema svim ostalim delegacijama.

Danas je teško prisjetiti se svih govornika, čiji su govori izazvali pravi urnebes povika, pljeska, izvikivanja parola. Sjećam se samo da su gotovo najveće odobravanje izazvali govori delegatkinje iz Zagreba, drugarice Nade Salamon i druga iz Bugarske ili Makedonije. Uopće, u dvorani je atmosfera bila radosna, bučna. Mladi su na razne načine izražavali svoju želju za mirom, boljim životom i sigurnijom budućnosti. Članovi pojedinih delegacija, iako se međusobno nisu poznavali, razdragano su se i srdačno pozdravljali, grlili, postavljali pitanja, odgovarali na pitanja. Jednom riječju, atmosfera je bila neopisiva. Bilo je očito da postoji jedinstvo omladine ma iz kojeg dijela zemlje delegacije dolazile.

Nakon završetka mitinga, prilikom razlaza učesnika, manifestiralo se po ulicama Beograda.

Vratili smo se u Zagreb puni dubokih dojmova, ali i svjesni da nas čekaju teška vremena i da će omladina spremna krenuti u borbu za mir, za slobodu.

Slavko Komar

LETEĆI MITINZI POVODOM POTPISIVANJA TROJNOG PAKTA

ANTIFAŠISTIČKI PROTESTI NA ULICAMA I TRGOVIMA ZAGREBA

U ovom napisu bit će riječ o učešću i doprisu jednog broja zagrebačkih studenata i mladih radnika borbi protiv Trojnog pakta, odnosno o onome što nazivamo 27. mart 1941. u Beogradu. To se, dakako, odrazilo i u Zagrebu. Nije na meni da dajem cjelokupni prikaz ni ocjene te aktivnosti u Zagrebu, već samo da prikažem ono što smo doživjeli ja i moj drug i kolega, tadašnji član SKOJ-a Ante Dumić, sada pukovnik u penziji. Partija i SKOJ u Zagrebu učinili su tih dana ono što su mogli i znali i u sasvim drugačijim prilikama od onih koje su tih dana vladale u Beogradu.

Iz tog vremena sjećam se jedino tzv. letećih mitinga u prilog 27. marta pred kinom »Tuškanac« u Tuškancu i kinom »Olimp« u Ilici br. 90, te u Frankopanskoj ulici, i pokušaja održavanja mitinga u Prilazu Deželića (danas Prilaz JNA) pred kućom dra Vlatka Mačeka, vode HSS-a i potpredsjednika u vladi Cvetkovića, koja je potpisala pristupanje Jugoslavije Hitlerovom »Trojnom paktu«. Maček je bio jedan od direktno odgovornih za taj čin, odnosno za kapitulantski stav jugoslavenske vlade prema njemačkom Reichu. Osim spomenutih mitinga, sjećam se još onoga na trgu na Trešnjevci. Čini nam se da je to sve ipak bilo dosta blijedo i da je prošlo gotovo nezapaženo.

Spomenuti mitinzi održavani su ispred samih kina, i to u vrijeme kada posjetioци nakon večernje predstave izlaze iz kina (u 20 ili 22 sata). Sakupilo bi se nas dvadesetak, a dvojica bi podigla govornika ili bi se on sam popeo na neko pogodno mjesto. Govor mu je bio kratak, jednostavan i sastojao se od nekoliko borbenih poruka: protiv suradnje i paktiranja s fašističkom Njemačkom i Italijom, a za formiranje koalicione demokratske vlade; oslonac na SSSR; borba protiv petokolonaša; sudjelovanje svih rodoljubivih snaga u pripremama za obranu zemlje; demokratizacija zemlje; ukidanje zabrane rada URSS-a, više slobode, kruha i reda, itd. Naravno, izvikivali smo i parole koje su do nas doprle iz Beograda: »Bolje rat nego pakt« i »Bolje grob nego rob«.

U našoj grupi, u kojoj su govornici bili uglavnom Jaroslav Hvala i ja, bilo je dosta studenata veterine: Ante Dumić, Iso Sekicki, Branko Spalj, Milan Borošak, Damir Mainar, Vojo Strineka i drugi, ali i neki drugi, nepoznati omladinci — po svemu se čini radnici.

Međutim, gotovo nitko od posjetilaca kino-predstava nije pokazivao neki interes za miting, nego su većinom nezainteresirano prolazili, ili bi se samo

načas zaustavili. To je na nas djelovalo prilično demoralizatorski. Ali, nitko nam nije protivniječio, a policija se nije uopće pojavljivala.

Ne bi se moglo reći da je takvo držanje onih kojima smo se obraćali bilo zbog protivljenja, iako je među publikom što je izlazila iz kinematografa bilo i frankovaca, petokolonaša, reakcionara i drugih protivnika nas komunisti, što je i odgovaralo političkoj i socijalnoj strukturi tadašnjeg Zagreba. Već sam način, vrijeme i mjesto tih mitinga nije bio najbolji oblik obraćanja ljudima o tako vitalnim i sudbonosnim pitanjima. Izlazi iz kina bili su obično neki uski hodnici ili slabo osvijetljena stubišta. Ljudi su izlazili iz kina pod impresijom filma koji su gledali, te su obično o tome i razgovarali. A onda ih, neočekivano, neka grupa ljudi — tj. nas dvadesetak — zadržava u prolazu i drži govor. Psihološki, to nije moglo da izazove drugo nego želju da se što prije sve završi, ili da se izvuku. Osim toga, među gledaocima tih večernjih kino-predstava najmanje je bilo radnika, namještenika, naših omladinaca, studenata, jednom riječju onih koji bi nas u svakoj prilici rado slušali.

Nakon mitinga pred kinom »Tuškanac« netko je predložio da se ide u Prilaz Deželića pred Mačekovu kuću. Otišli smo u Frankopansku ulicu i održali miting negdje ispred crkve u toj ulici, a nakon toga krenuli prema Deželićevom prilazu. Čim smo ušli u Prilaz, iz prvih kuća s obje strane ulice nahrupila je Mačekova »Građanska zaštita«, pa od mitinga nije bilo ništa.

Opisat ću i miting koji smo tih dana, jednog podneva, organizirali na trgu na Trešnjevci. Nasred trga bio je vrtuljak: oko kojega se vrmalo dosta svijeta. Unaprijed smo se dogovorili da nekoliko drugova bez mnogo molbi i uvijanja zaustavi »ringlšpil«, popevši se platformu odakle su obično djeca ili mladići okretali vrtuljak. Drugovi su tada podigli mene, a kao čuvare izabrali smo prave atlete, studente veterine Branka Špalja i Vojislava Strineku (sigurno dvojicu najhrabrijih na Sveučilištu; obojica su slavno pala već 1941. godine), da se osiguramo od iznenađenja policije, agenata ili provokatora. Pošto sam do kraja održao predviđeni kratak govor pred stotinjak ljudi i s boljim efektom nego dan-dva prije kod kina »Tuškanac«, brzo sam se izgubio, jer sam ugledao poznatog policajca koji se obično vrtio u predjelu gdje sam stanovao. Budući da su s njim bila još dvojica, mogao me uhapsiti. Očekivao sam da će to učiniti u mojoj kući, ili da će podnijeti prijavu protiv mene. Međutim, iako tih dana nisam spavao kod kuće, policija nije dolazila niti po mene, niti po moju sestru ili brata.

Postavlja se pitanje kada su održavani ovi mitinzi? Dumiću i meni se čini da to nije bilo prije 29. III 1941. Mitinzi su održavani dva-tri dana. Vjerojatno je jedan miting održan 31. III 1941. navečer, jer smo tada od nekog doznali da je banovinska policija provela masovno hapšenje viđenih komunisti prethodne noći (30/31. III 1941). Tada smo se čudili kako su se tako dali uhapsiti i zašto su uopće spavali kod kuće, kad u to vrijeme kod kuće nismo spavali ni mi »obični« članovi Partije, odnosno skojevci. Pričalo se da su te noći policajci zvonili na vratima stana i pitali da li je kod kuće taj i taj. Ako bi netko od rodbine rekao da nije, policajac bi se time zadovoljio i otišao (tako se, ako se dobro sjećamo, tada izvukao dr Ozren Novosel). Ako bi se traženi javio, policajac bi ga pozvao da »načas« dođe na policiju. Međutim, kako znamo, većina se više nikada nije vratila kući, jer ih je ban šubašić poslije desetak dana predao ustašama.